

”Määks se kannan sen vastuun nytte?”

Identiteetin määrittäminen huumeiden ongelmakäytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoissa

NOORA HULKKONEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

HULKKONEN NOORA: ”Määks se kannan sen vastuun nytte?”

Identiteetin määrittäminen huumeiden ongelmakäytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoissa.

Pro gradu -tutkielma, 117s., 1 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Arja Jokinen

Lokakuu 2014

Tutkimus käsittelee huumeiden ongelmakäytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoita. Tutkimustehtävänä on selvittää miten tarinoissa määritellään identiteettejä ja niiden muutoksia huumeiden käytön lopettamisen jälkeen. Identiteetin käsite ymmärretään tutkimuksessa sosiaalikonstruktivistisen ajattelutavan mukaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvana ja jatkuvasti muutoksessa olevana. Samalla tutkimus perustuu ajatukseen identiteetin tarinallisesta luonteesta. Tutkimuksen avulla on tarkoitus tuoda huumeiden käytön kokeneiden ihmisten omaa ääntä päihdetutkimuksen laajaan kenttään.

Metodologisena lähestymistapana käytetään narratiivista tutkimusotetta. Tutkimuksen aineisto koostuu viidestä suullisesta, narratiivisella haastattelumenetelmällä kerätystä elämäntarinasta sekä viidestä kirjoitetusta elämäntarinasta. Elämäntarinoiden kertojat ja kirjoittajat olivat kaikki joskus käyttäneet laittomia huumeita ongelmallisesti, mutta sittemmin lopettaneet käytön. Aika, jonka tutkimukseen osallistuneet kertoivat olleensa vapaana huumeongelmasta, vaihteli reilusta vuodesta yli 12 vuoteen. Tutkimukseen osallistuneiden ikä vaihteli vähän yli 20-vuotiaista yli 40-vuotiaisiin. Naisia tutkimukseen osallistui kuusi ja miehiä neljä. Aineisto kerättiin erilaisten päihdetyötä tekevien järjestöjen ja päihdetyöntekijöiden kautta haastattelu- ja kirjoituspyyntöä levittämällä. Analyysi eteni seuraavalla tavalla: Aluksi tarinoista rakennettiin kolme erilaista tarinatyyppiä, jotka ovat koko aineistosta konstruoituja ideaalityyppejä, eivätkä ne siten kuvaa mitään yksittäistä tarinaa sellaisenaan. Tarinatypit pyrkivät kuvaamaan tarinoista löytyviä erilaisia juonirakenteita tyypillistämällä ja tiivistämällä tarinoita. Analyysin toisessa vaiheessa tarinatyppejä tarkasteltiin sekä sosiaaliseen että persoonalliseen identiteettiprojektiin peilaten. Lopuksi tarinat sijoitettiin Rom Harrén psykologisen avaruuden malliin sen mukaan, mitä identiteettiprojektin vaihetta kukin ideaalityyppi kuvasi.

Analyysin tuloksena syntyi kolme erilaista tarinatyyppiä, jotka ovat paikkansa löytäneen tarina, vapautuneen tarina ja opettelijan tarina. Paikkansa löytäneen tarinassa korostuu oman paikan löytäminen yhteiskunnassa, mikä antaa viitteitä sosiaalisen identiteettiprojektin onnistuneesta ratkaisusta. Tarinassa kuvautuu ennen kaikkea meneillään oleva henkilökohtaisen identiteetin työstäminen muun muassa oma-apuryhmien tai terapian avulla. Vapautuneen tarinassa päähenkilö kuvautuu yhteiskuntaan kuuluvana, mutta samalla myös uniikkina persoonallisuutena, joka ei tarvitse enää muiden ihmisten tukea huumeiden käytön lopettamiseen liittyen. Vapautuneen tarinassa puhutaan perinteistä AA-tarinaa vastaan. Opettelijan tarina päättyy jossain määrin avoimeen lopetukseen. Opettelija nimensä mukaisesti opettelee huumeettoman elämän normeja ja arvoja. Opettelija on

lopettanut huumeiden käytön, muttei kuvaa tarinassaan uutta identiteettiä, vaan vasta etsii kiinnittymiskohtia uudesta sosiaalisesta yhteisöstä. Hänen tarinassaan kuvautuvat sekä sosiaalisen että henkilökohtaisen identiteettiprosessin keskeneräisyys. Nämä kolme tarinatyyppeä sijoitettiin Rom Harrén psykologisen avaruuden malliin seuraavalla tavalla: Opettelija sijoittui omaksumisen siirtymään, paikkansa löytänyt muuntamisen siirtymään ja vapautunut julkistamisen siirtymään. Tarinatyypit muodostuvat siten ennen kaikkea huumeiden käytön lopettamiseen liittyvän identiteettiprojektin eri vaiheista kertoviksi tarinoiksi.

Asiasanat: huumeet, identiteetti, sosiaalikonstruktionismi, tarinallisuus, psykologisen avaruuden malli

NOORA HULKKONEN: “Is it me who carries the responsibility now?” Defining identity – Life stories of people who have quit drug abuse.

Master’s thesis, 117 pages, 1 page appendice
Social Work
Supervisor: Arja Jokinen
October 2014

This study brings together the life stories of people who have overcome substance abuse. The research task of this study is to discover how these life stories define identities and changes in them, after the use of illegal substances has ended. In this study, the term 'identity' is understood as in social constructionism; identity develops in social communication and is constantly changing. Another point of view in this study is identity's narrative nature. The aim of this study is to give voice to people who actually have experienced substance abuse, as an addition to a wide field of substance abuse research.

Methodological approach to this study is narrative inquiry. Material for this study consists of five life stories collected by oral narrative interviews and five written life stories. All of the participants of this study had at one point of their lives abused drugs, but then quit. The amount of time that the participants had been free of their problem varied from a little over a year to over 12 years. The age distribution of the participants varied from a little over 20-year-olds to over 40-year-olds. Six of the participants were female, four of them male. Material was collected by spreading inquiries for interviews and written life stories through different kinds of substance abuse organisations and counsellors. Analysis was performed as follows: Firstly, three different kinds of story types were constructed out of life stories. These types were ideal types constructed out of the material as whole, and they do not describe any of the individual stories as such. These story types aim to reveal the storylines of life stories, by typing and summarising. Secondly, the story types were examined as a part of both social and personal identity project. Lastly, the life stories were placed in Rom Harré’s model of psychological dimensions, according to the phase of identity project each ideal type described.

The results of the analysis showed three different kinds of story types: the story of Settled, the story of Liberated and the story of Learner. In the story of Settled, finding one's place in a society is emphasised, which indicates the successful resolution of a social identity project. The story especially reflects a continuing work regarding personal identity, i.e. with the support of self-help groups and therapy. In the story of Liberated the protagonist stands as a part of society but also as a unique personality that no longer needs other people's help in quitting substance abuse. The story of Liberated contradicts the traditional AA story. The story of Learner is somewhat open-ended. The Learner, as the name states, is learning the norms and values of a drug-free life. The Learner has quit substance abuse but does not describe a new identity in his story, but is still finding a way to relate to a new social community. This story describes incompleteness in both social and personal identity process. These three story types were placed in Rom Harré’s model of psychological dimensions in the following way:

The Learner was placed in quadrant of appropriation, the Settled in quadrant of transformation and the Liberated into quadrant of publication. Above all, these story types form a picture of different phases of identity project regarding the quitting of substance abuse.

Keywords: drugs, identity, social constructionism, storytelling, model of psychological dimensions

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 HUUMEIDEN KÄYTTÖ	4
2.1 Huumeiden käyttö yhteiskunnallisena ilmiönä	4
2.2 Huumeiden ongelmakäyttö ja siitä irtautuminen	10
3 IDENTITEETTI	21
3.1 Elämäntarina ja identiteetti	21
3.2 Marginaalissa rakentuva identiteetti	29
3.3 Henkilökohtainen ja sosiaalinen identiteetti	33
4 TUTKIELMAN TOTEUTUS NARRATIIVISIN MENETELMIN	39
4.1 Narratiivinen lähestymistapa	39
4.2 Tutkimuksen tavoite ja aineisto	42
4.3 Analyysi	48
4.4 Kysymyksiä tutkimuksen eettisyydestä	53
5 ELÄMÄNTARINOISTA KONSTRUOIDUT TARINATYYPIT	60
5.1 Paikkansa löytäneen tarina	60
5.2 Vapautuneen tarina	67
5.3 Opettelijan tarina	72
6 IDENTITEETIN UUELLEEN RAKENTAMINEN HUUMEIDEN KÄYTÖN JÄLKEEN	80
6.1 Identiteetin rakentaminen suhteessa normaaliin – poikkeavasta omaksi itseksi	80
6.2 Ajassa muuttuva identiteetti	86
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	93
LÄHTEET	100
LIITTEET	118
Liite 1. Kirjoituspyyntö	118

KUVIOT

Kuvio 1. Psykologisen avaruuden malli	37
Kuvio 2. Riippuvuuden voittamiseen liittyvät minuusprojektit suhteessa moraaliseen yhteisöön ja omaan itseensä.	38
Kuvio 3. Aineistosta konstruoitujen tarinoiden sisältämät minuusprojektit Koski-Jänneksen kuvioon sijoitettuna.	87
Kuvio 4. Aineistosta konstruoitujen tarinoiden päätepisteet psykologisessa avaruudessa.	89

1 JOHDANTO

Huumeiden käyttö herättää paljon keskustelua niin mediassa, politiikassa kuin tavallisten kansalaistenkin keskuudessa. Huumeisiin liittyy paljon pelkoja, joita nykyinen huume politiikka viljelee. Toisinaan huumeita suorastaan demonisoidaan ja on puhuttu jopa huumesodasta. (Esim. D'Ancona 2001, 41–67; Salakari 2001, 105.) Enemmistö suomalaisista pitää huumeiden käyttöä edelleenkin vakavana tai melko vakavan ongelmana Suomessa (Piispa ym. 2008, 15, 24). Kuitenkin suurin osa huumeita käyttäneistä on kokeilijoita tai satunnaisia käyttäjiä, jotka hallitsevat huumeiden käyttönsä ja joille käytöstä ei aiheudu ongelmia (Salakari 2001, 113; Kontula 1992, 13). Vain pieni vähemmistö huumeiden käyttäjistä kamppailee pakonomaisen huumeriippuvuuden kanssa (Salakari 2001, 113). Olen sosiaalityön opiskelijana huolestunut tämän pienen ryhmän pahoinvoinnista ja huoltani on lisännyt tietoa siitä, että huumeongelman aiheuttamista kustannuksista suurin osa menee kontrollijärjestelmiin ja vain murto-osa huumeidenkäyttäjien auttamiseen (Salakari 2001, 97; D'Ancona 2001, 41–67). Huoleni johdattamana olen päättänyt tutkimaan pro gradu -tutkielmassani ongelmallisesta huumeidenkäytöstä irtaantuneiden ihmisten kokemuksia.

Päihdeongelmaa tutkittaessa keskiössä ovat useimmiten olleet ongelmakäyttäjät ja harvemmin itse riippuvuudesta toipuneet. Raitistumiskokemusten sijaan on keskitytty enemmän päihteiden käytön syiden tutkimiseen. (Kuusisto 2009, 32; Tamminen 2000, 15.) Usein huumeidenkäyttäjää koskevaa tietoa tuotetaan tilastoina ja toipumiseen liittyen on tutkittu etenkin päihdehoitoja (Salakari 2001, 100). Sen sijaan, että tutkittaisiin vain päihdehoitoja, kannattaisi tutkimus Katja Kuusiston (2010, 288) mukaan suunnata enemmän ongelmasta jo toipuneisiin ihmisiin. Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin huumeiden ongelmakäytöstä irti päässeiden ihmisten elämäntarinoita. Sosiaalityön tutkimus on aina poliittista ja eettistä tutkimusta ja tutkimuksen tarkoituksena on usein jonkin yhteiskunnassa vallitsevan epäkohdan esiin nostaminen (D'Cruz & Jones 2004). Omalla tutkimuksellani olen halunnut tuoda keskusteluun huumeongelmasta irti päässeiden ihmisten selviytymistarinoita vallalla olevan tilastollisen, ongelmia esiin nostavan tutkimuksen rinnalle. Selviytymistarinoita tutkimalla haluan muistuttaa siitä tosiasiasta, että monet huumeriippuvuudesta joskus kärsineet ovat päässeet ongelmasta eroon ja raivanneet tiensä marginaalisesta ja leimatusta asemasta yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi, mikä ei ole helppo tehtävä ottaen huomioon yhteiskunnassamme vallitsevan asenneilmapiirin

sekä huumeongelman vakavuuden.

Huumeongelmasta selvinneiden ihmisten tarinoiden esiin nostaminen on ajankohtaista juuri nyt, sillä elämme ristipaineessa yhteiskunnassa, jossa arvot tuntuvat jatkuvasti kovenevan. Maksusitoumuksia pitkiin päihdekuntoutusjaksoihin on yhä vaikeampi saada ja päihdepalveluita on jouduttu karsimaan ja palveluja lakkauttamaan. Toisaalta mediassa ja politiikassa käydään jatkuvaa keskustelua nuorten syrjäytymisestä ja päihdeongelmista (Juppi 2011, 200, 209, 218; Palola ym. 2012, 310). Mediassa esiin nostetut kuvaukset syrjäytyneistä nuorista ovat kuitenkin valitettavan usein yleistäviä ja leimaavia (Juppi 2011, 200, 209, 218; Kulmala 2006, 82–83). Viime vuosien myönteisenä muutoksena voidaan nähdä kokemusasiantuntijoiden mukaan ottaminen päihdetyön kehittämiseen. Kokemusasiantuntijoiden kouluttaminen on osoitus siitä, että heidän ääntään halutaan kuulla ja palveluja kehittää paremmin asiakkaiden tarpeita vastaaviksi.

Vastuu päihdetyöstä on perinteisesti kuulunut ja kuuluu edelleen aikuissosiaalityön tehtäväkenttään (Juhila 2008, 28). Työskentelipä sosiaalityöntekijä sitten päihdehuollon alueella tai jollain muulla sosiaalityön tehtäväkentistä, hän joka tapauksessa kohtaa työssään huumeita käyttäviä ihmisiä. Huumeiden käyttäjän kohtaamista ja tukemista helpottaa, jos ymmärtää huumeiden käyttöön liittyviä ongelmia ja identiteettiä prosessia, joka ihmisen on käytävä läpi irtaantuakseen huumeista. Oma kiinnostukseni aiheeseen on noussut työni kautta. Olen kiinnittänyt huomiota huumeiden käyttäjien puheeseen itsestään. Olen ollut huomaavinani identiteetin määrittymistä pääasiassa huumeiden käytön kautta. Olen miettinyt mikä rooli yhteiskunnassamme vallalla olevalla leimaavalla asenteella on huumeidenkäyttäjien kokemuksiin itsestään. Jotta sosiaalityöntekijät osaisivat kohdata asiakkaitaan oikein ja eettisesti kestäväällä tavalla, on tärkeää tutkia asiakkaiden omaa tietoa ja kokemuksia (Laitinen & Pohjola 2010, 14).

Tutkimusraporttini jäsentyy seuraavalla tavalla: Luvussa kaksi kuvaan huumeiden käyttöä sekä yhteiskunnallisena ilmiönä että yksilön elämässä. Keskityn erityisesti ongelmallisen huumeiden käytön lopettamiseen ja siihen liittyvään identiteetti prosessiin. Luvussa kolme paikannan tutkimukseni identiteettitutkimuksen laajaan käsitteelliseen kenttään. Ymmärrykseni identiteetistä perustuu ajatukseen, että määrittelemme itseämme ja toisiamme vuorovaikutuksessa tapahtuvassa kielellisessä

dialogissa. Luvussa neljä esittelen käyttämäni tutkimusmetodologiaa paikantamalla tutkimukseni narratiiviseen viitekehykseen. Viidennessä ja kuudennessa luvussa esittelen tutkimuksen tulokset. Viimeinen luku sisältää johtopäätöksiä ja tutkimuksen toteutuksen arviointia.

2 HUUMEIDEN KÄYTTÖ

Huumeiden käytöllä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa laittomiksi luokiteltujen päihteiden käyttöä. Tässä luvussa käsittelen huumeiden käyttöä yleisesti. Aluksi esittelen huumeiden käyttöä yhteiskunnallisena ilmiönä. Keskityn viime vuosikymmenten länsimaisiin ilmiöihin, niin kutsuttuihin huumeaaltoihin sekä tämän päivän huumeiden käyttöön. Seuraavaksi nostan esiin huumeiden käyttöön liittyvää asenneilmapiiriä ja huumehuolta. Lopuksi teen katsauksen huumeiden ongelmakäyttöön liittyvään tutkimukseen, erityisesti niihin tutkimuksiin, jotka ovat lähellä tämän tutkimuksen aihepiiriä.

2.1 Huumeiden käyttö yhteiskunnallisena ilmiönä

Se, mitkä aineet on määriteltä laittomiksi huumeiksi, vaihtelee eri aikakausina. Monia huumeiksi luokiteltuja aineita voi käyttää myös laillisesti lääkärin määrääminä lääkkeinä. Suomessa esimerkiksi määrättiin heroiinia lääkkeeksi vielä 1930-luvulla, jolloin aineita käytettiin korkeimmillaan 7,5 kiloa miljoonaa asukasta kohden. (Kontula 1992, 11; Christie & Bruun 1985, 111, 119.) Jonkin aineen määrittelemisen huumeeksi ei ole yksiselitteistä. Huumeiksi voidaan laajimmillaan määritellä kaikki psykoaktiiviset aineet, kahvi ja tee mukaan lukien. Kapeimmin määriteltynä huumeiksi luokitellaan vain psyykkisen vaikutuksensa takia väärinkäytetyt aineet. Suomessa on ollut tapana luokitella huumeiksi vain laittomiksi aineiksi määritellyt psykoaktiiviset aineet. (Ylikangas 2009, 11; Onnela 2001, 20.) Se, mitkä aineet milloinkin on luokiteltu laittomiksi, vaihtelee vuosittain. Ensimmäisiä rohdos- ja myrkkyyasetuksia säädettiin jo 1920-luvulla (Ylikangas 2009, 25). Myös arkikielessä huumeiksi ajatellaan usein ennen kaikkea laittomat päihteet. Kuten Mikko Ylikangas (2009, 12) toteaa, huumeiden lääketieteellinen käyttö ja väärinkäyttö kulkevat käsi kädessä. Se, minkä aineen käyttö milloinkin on hyväksyttävää, riippuu kulttuurista ja sen hetken lainsäädännöstä (Onnela 2001, 19–40; Salakari 2001, 102–103; Kontula 1992, 11–18). Huumeilla on kuitenkin aina oma erityisasemansa niiden kriminalisoinnin vuoksi (Saarto 2003, 69).

Huumaavia aineita on käytetty useimmissa maailman kulttuureissa läpi historian (esim. Ahlström 2003,

20–21; Partanen 2002, 13; Onnela 2001, 19–40; Salakari 2001, 97, 102). Nykyisessä laajassa ja koko maailman kauppaan vaikuttavassa muodossaan huumeidenkäyttö on saanut alkunsa vasta 1960-luvulla Yhdysvalloissa, jossa huumeet levisivät ennen kaikkea nuorten opiskelijoiden keskuudessa. Juha Partanen (2002) esittää, että 1960-luvun huumeiden käyttöön liittyi olennaisesti nuorten kiinnostus politiikkaan ja kulttuuriin. Vuosikymmenen yhdeksi näkyvimmäksi ilmiöksi kehittyi hippikulttuuri. Tietyt huumeet, etenkin marihuana ja LSD levisivät suurilla rockfestivaaleilla ja kyseiset huumeet tulivat muodikkaiksi nuorten keskuudessa. (Partanen 2002, 13–15; Onnela 2001, 33.) Kettil Bruunin ja Nils Christien (1986, 119) mukaan huumeongelmien tunnistaminen tarkoitti tuolloin pitkälti nuorten kannabiksen käytön huomioimista. Huumeiden käyttöä ei ollut pidetty kovinkaan huomion arvoisena ongelmana ennen nuorten laajaa kiinnostusta kyseisiin aineisiin. Toisaalta, 1960-luvulla huumeiden käyttö lisääntyi niin räjähdysmäisesti, että ilmiötä alettiin kutsua huumeaalloksi (Partanen 2002, 13–21). Myös Suomessa 1960-luku oli aikaa, jolloin huumeet levisivät uuden nuorisokulttuurin myötä. Niin ikään Suomessa huumeiden käytön lisääntymistä kutsuttiin huumeaalloksi. (Ylikangas 2009, 227; Salasuo 2001, 179.)

1960-luvulla ensimmäisen huumeaallon aikaan huumeista tuli siis nuorisokulttuurinen ilmiö, joka kuitenkin laantui 1970-luvulla. 1980-luvulla alkoivat huumeet jälleen pikkuhiljaa levitä ravekulttuurin, musiikin ja klubien mukana. 1990-luvun alussa ravekulttuuri ja sen myötä myös huumeet levisivät räjähdysmäisesti. (Salasuo 2001, 181–196; Seppälä 2001, 21–26.) 1990-luvulla saapunutta niin kutsuttua toista huumeaaltoa pidetään pysyvämpänä ilmiönä kuin 1960-luvun ensimmäistä aaltoa. Toisen aallon mukana myös päihdevalikoima on kasvanut ja huumeita käyttävät yhä nuoremmat. (Measham ym. 1994, 310.) Tutkimusten mukaan huumeiden määrän kasvu ja alhaisemmat hinnat ovat madaltaneet kynnystä huumeiden kokeiluun (Parker ym. 2002, 944; Salasuo & Rantala 2002, 39).

Päihteiden kokeilu ajoittuu tavallisesti nuoruuteen. Usein kokeilut alkavat noin 14–16-vuoden iässä. (Väyrynen 2009, 110; Salakari 2001, 113.) Huumeiden käyttö saattaa alkaa jokseenkin sattumanvaraisesti. Tällöin elinympäristöllä ja kaveripiirillä voi olla keskeinen merkitys huumeiden käytön aloittamiselle. Toisille taas huumeiden käytön aloittamiseen liittyy suunnitelmallisuus, jolloin kokeiluun on voinut innoittaa kirjallisuus, musiikki tai media. (Kekoni 2007, 109; Koski-Jännes 1998, 40.) Suurimmalle osalle nuorista huumeiden käyttäjistä käyttö on viihdekäyttöä, joka loppuu aikanaan

yhtä varmasti kuin on alkanutkin (Chamberlain & Daley 2009, 35; Beenstock 2004, 117–134). Viihdekäyttö on perinteisesti liittynyt klubi- tai ravekulttuuriin. 2000-luvulla olennaista ei kuitenkaan ole enää vain tietty ympäristö, kuten klubit, vaan viihdekäyttäjää voi olla kuka tahansa nuori, joka haluaa saada uusia ja äärimmäisiä kokemuksia. 2000-luvulla huumeiden käyttö ei olekaan enää aivan niin marginaalinen ilmiö kuin se oli vielä ennen toista huumeaaltoa. Kansainvälistyneessä maailmassa huumeet ovat saaneet myös uusia merkityksiä. Huumeita käytetään nykyään muun muassa mielihyvän ja helpotuksen löytämiseksi ja vapaa-aikana tapahtuvan juhlimisen vauhdittamiseksi. (Bahora ym. 2009, 64–65; Olsen 2009, 185; Brunelle ym. 2005, 726; Allaste & Lagerspetz 2002, 194; Parker ym. 2002, 941; Salasuo & Rantala 2002, 38–65; Salasuo & Seppälä 2001, 227–238; Seppälä 2001, 26–27; Measham ym. 1994, 310.) Huumeet eivät ole kuitenkaan saavuttaneet yhteiskunnassamme samanlaista vakiintunutta asemaa kuin alkoholi, joka on ylivoimaisesti merkittävin päihde puhuttaessa niin päihteiden käytöstä kuin päihteiden ongelmakäytöstäkin. Laittomien huumeiden käyttäjät ovat pieni vähemmistö alkoholia käyttävien rinnalla. (Murto 2006, 140; Saarto 2003, 69; Kontula 1992, 19–20.)

Suomessa huumeiden käyttö on noudatellut kansainvälistä suuntaa. Sekä ensimmäinen 1960-luvun huumeaalto, että toinen 1990-luvulla alkanut huumeaalto ovat näkyneet Suomen huumetilastoissa. Erityisesti 1990-luvun huumeaallon tuomat muutokset ovat nähtävissä niin huumeiden kysynnässä kuin tarjonnassakin. Ari Saarron (2003) mukaan muun muassa taloudellinen lama, sosiaalisten tukiverkkojen heikkeneminen, työttömyys sekä laman myötä tiettyjen väestöryhmien syrjäytyminen ja köyhtyminen loivat maaperän huumeiden käytön lisääntymiselle. 2000-luvulla käytön kasvu on hidastunut, mutta ei laantunut, kuten ensimmäiselle huumeaallolle kävi (Päihdetilastollinen vuosikirja 2010, 23–24; Marttunen & Kiianmaa 2003, 100; Saarto 2003, 69–70; Sarkola & Eriksson 2003, 98; Warsell & Vertio 2003, 47). Pekka Hakkaraisen ja Leena Metson (2003) tutkimuksesta käy ilmi, että 2000-luvun huumeiden käytölle ominainen piirre Suomessa on niin kutsuttujen bilehuumeiden, stimulantteihin kuuluvien, ekstaasin ja amfetamiinin käytön lisääntyminen. Kyseisiä huumeita käytetään ennen kaikkea vapaa-aikaan liittyvässä juhlinnassa. (Mt., 250–254.)

Vili Varjosen ym. (2014, 28) mukaan huumeiden käytöllä on maassamme yhä vahvempi osa niin kaupunkilaisnuorten juhlimistavoissa kuin päihteiden ongelmakäytössäkin. Huumeiden kokeilu on lisääntynyt viime aikoina etenkin 25–34-vuotiaiden ikäluokassa. Huumeiden ongelmakäytöstä

Suomessa ei kuitenkaan voida sanoa varmasti, kuinka paljon se on lisääntynyt 2000-luvulla, vai onko lainkaan. (Mt., 28, 51.) Käytetyin laiton päihde Suomessa on kannabis ja suurin osa huumeita joskus käyttäneistä on käyttänyt ainoastaan kannabista. Seuraavaksi käytetyimpien huumeiden joukossa tulevat amfetamiini ja opiaatit. (Varjonen ym. 2014, 48; Hakkarainen ym. 2011, 409; Perälä 2011, 23; Sarkola & Eriksson 2003, 98.) 2000-luvulla merkittäväksi huumeeksi on noussut opiaatteihin kuuluva buprenorfiini, joka on saanut Suomessa erityisen aseman huumeiden käyttäjien keskuudessa jopa niin, että aine on lähes korvannut heroiinin. Jussi Perälä (2011, 24, 76, 199) väittää, että missään muualla Euroopassa ei kyseistä ainetta käytetä huumaustarkoitukseen yhtä paljon kuin Suomessa. Vuonna 2010 huumeiden ongelmakäytön vuoksi hoitoon hakeutuneiden pääpäihteet jakautuivat seuraavasti: opiaatit (59%), stimulantit (13%), kannabis (10%), alkoholi (11%) ja lääkkeet (6%). Merkittävässä asemassa oli opiaatteihin kuuluva buprenorfiini, joka oli ensisijaisena hoitoon johtaneena päihteenä jopa yhdellä kolmasosalla asiakkaista. (Varjonen ym. 2014, 48; Hakkarainen ym. 2011, 409.)

Suomalainen huumeiden ongelmakäyttö on usein sekakäyttöä (Varjonen ym. 2014, 48; Hakkarainen ym. 2011, 409). Kulttuuriimme vahvasti kuuluva alkoholin käyttö kuuluu useimmiten myös huumeita kokeilevien ja käyttävien ihmisten elämään. Esimerkiksi kannabiksen käyttöön on osoitettu liittyvän keskimääräistä runsaampi alkoholin käyttö. (Murto 2006, 140; Hakkarainen & Metso 2005.) Tyypillistä suomalaiselle huumeiden käytölle on myös, että laittomien huumeiden lisäksi ja yhdessä huumeiden kanssa käytetään laillisia lääkkeitä (Karjalainen & Hakkarainen 2013; Perälä 2011, 24, 76, 199). Karoliina Karjalaisen ja Pekka Hakkaraisen (2013) tutkimuksesta ilmenee, että suomalaisesta väestöstä noin seitsemän prosenttia on joskus elämänsä aikana väärinkäyttänyt lääkärin määräämiä kipu-, uni- tai rauhoittavia lääkkeitä. Niiden joukossa, jotka ovat joskus kokeilleet laittomia huumeita, myös lääkkeiden väärinkäyttö näyttäisi olevan yleisempää, noin 20 prosentin luokkaa. Lääkkeitä käytetään kuten huumeitakin päihtymystarkoituksessa tai nukkumisen helpottamiseksi. Vaikka varsinkin huumeiden käyttäjät tuovat lääkkeitä myös ulkomailta, suurin osa väärinkäytetyistä lääkkeistä saadaan suomalaisesta terveydenhuollosta. (Mt., 205, 501, 503.)

Päihteiden käyttöön liittyy aina tietty arvolataus. Eri kulttuurissa erilaiset päihteet ovat arvostetumpia ja hyväksytympiä kuin toiset. Ajasta, paikasta ja aineen käyttötavasta riippuen tietty aine voidaan määritellä huumeeksi, lääkkeeksi tai nautintoaineeksi. Silloin, kun jokin aine on määritelty huumeeksi,

sen käyttö on laitonta ja paheksuttua. Tiettyssä kulttuurissa tiettyinä aikana hyväksytyt aineet sen sijaan ovat vahvasti näkyvillä ja useimpien saatavilla. (Raento & Tammi 2013, 7–22; Blomqvist 2004, 139; Kontula 1992, 12.) Measham ym. (1994, 310) kirjoittivat huumeidenkäytön mahdollisesta normalisoitumisesta jo 1990-luvun alussa. 2000-luvulla ilmiöstä puhutaan paljon. Parker ym. (2002) nimeää normalisaation viisi eri ulottuvuutta. Nämä ovat huumeiden saatavuus, huumeekokeilujen määrä, huumeiden kulutus, etenkin huumeita käyttämättömien ihmisten mukautuvat asenteet ja kulttuurisen mukautumisen aste laittomien huumeiden käytön suhteen. Parker ym. (2002, 941, 953–954) toteaa, että huumeiden saaminen näyttää olevan melko vaivatonta. Huumeita hankitaan usein kavereiden tai tuttavien kautta. Vakavan rikollisen teon, huumekaupan, muuttuminen arkipäiväiseksi toiminnaksi on olennainen tekijä normalisaatioprosessissa. (Parker 2004, 208–209, 211.) Hakkaraisen ym. (2011, 408–409) mukaan Suomessa ei ainakaan toistaiseksi voida puhua huumeiden käytön normalisoitumisesta. Vaikka kannabiksen käyttö näyttää lisääntyneen nuorten aikuisten miesten ryhmässä, käyttäjämäärät ovat edelleen kaukana normalisaatioteesin edellyttämistä luvuista.

Kansainvälisesti katsoen ihmisten asenteet ovat edelleen tuomitsevia huumeiden ongelmakäyttäjiä kohtaan, mutta viihdekäyttö on alettu yhä paremmin hyväksyä, eikä viihdekäytöstä välttämättä seuraa samanlaista stigmaa kuin ongelmakäytöstä. Parkerin (2004, 207) mukaan huumeiden viihdekäytön hyväksyminen kulttuurisella tasolla näkyy television viihdesarjoissa, elokuvissa, lehdissä ja kuuluisien muusikoiden ja filmitähtien huumeidenkäytön kuvauksessa. Kaikissa näissä näkyy neutraalia tai myönteistä suhtautumista huumeiden käyttöä kohtaan. Parker ym. (2002) esittää, että huumeiden viihdekäytön normalisoituminen on ilmiö, joka voi tapahtua tulevaisuudessa. Normalisaatio ei tarkoita, että kaikki huumeet hyväksyttäisiin täysin. Prosessi ei myöskään edellytä, että suurin osa ihmisistä alkaisi käyttää laittomia huumeita. Normalisaation edellytyksenä on että, huumeiden viihdekäytön lisääntyminen voidaan todeta tapahtuneen usean vuoden ajan. Parker ym. (2002) väittävät, että kannabiksen osalta normalisaatio on jo tapahtunut. Tietty stimulantit, kuten ekstaasi tai kokaiini voivat olla heidän mukaansa seuraavia, jotka täyttävät normalisaation kriteerit. (Mt., 942–949, 960–961.) Vaikka normalisoitumisesta ei aina puhuttaisikaan, ovat tutkijat huomanneet uudenlaisen suhtautumisen huumeisiin levinneen etenkin nuorten keskuudessa. Huumeiden käyttäjät ovat heterogeeninen joukko, joista monille huumeiden käyttö on aiheuttanut myös myönteisiä kokemuksia, mutta joihin on yritetty puuttua pääasiassa autoritatiivisen ja kontrolloivan huumausainepolitiikan keinoin. (Duff 2003, 444–

Perälän (2011, 18) mukaan huumeet ovat edelleen yhteiskunnassamme ”hyvän vihollisen” (ks. Bruun & Christie 1986) roolissa. Samaa mieltä on myös Ruotsin tilannetta tutkinut Sharon Sznitman (2008, 472–473), jonka mukaan huumeiden käyttö on maassa edelleen vahvasti stigmatisoitua. Puhutaan jopa huumeiden vastaisesta sodasta (Blomqvist 2004, 139–148). Huumeiden käyttöön liittyy ihmisten mielikuvissa paljon stereotyyppisiä uskomuksia, kuten että kerran alkanut huumeiden käyttö voi vain pahentua (Knuuti 2007, 9). Huumeiden käyttäjät myös itse kokevat, että huumeiden käyttöä paheksutaan voimakkaasti ja pidetään moraalisesti vääränä tekona siinä missä alkoholin käyttöä pidetään tavallisena ja hyvänäkin asiana (Kekoni 2007, 152–153). Myös siinä on eroja, miten eri riippuvuuksiin suhtaudutaan ja mikä ylipäättään määritellään riippuvuudeksi. Pauliina Raento ja Tuukka Tammi (2013, 7–8) nostavat esiin vallalla olevia asenteita. He toteavat, että tällä hetkellä alkoholi- ja nikotiiniriippuvuuksista on alettu olla huolissaan. Huumeriippuvuutta pidetään kuitenkin pahempana ongelmana ja se herättää voimakasta paheksuntaa ja pelkoa. Vastaavasti taas kohtuuttomaankin urheiluun ja työntekoon liitetään myönteisiä mielikuvia, siitäkin huolimatta, että ne voivat aiheuttaa ongelmia sekä yksilölle, että yhteiskunnalle. Kulttuurissamme vallalla olevat mielikuvat vaikuttavat myös siihen, että huumeiden kokeilun uskotaan usein aiheuttavan suuremman riippuvuusriskin kuin lääkkeiden kokeilun, vaikka näitä aineina ei farmakologisilta ominaisuuksiltaan voida yksiselitteisesti erottaa toisistaan (Hirschovits-Gerz 2008, 60). Huumeiden käytön saamaa leimaa kuvaa myös se, että vaikka arviolta noin satatuhatta suomalaista väärinkäyttää lääkkeitä vuosittain (Karjalainen & Hakkarainen 2013, 503), heidän tilanteestaan ei olla mediassa läheskään yhtä huolissaan kuin huumeiden käyttäjien tilanteesta.

Päihdeongelmaa voidaan kuvata ”ilkeäksi ongelmaksi”, johon ei mielellään panosteta yhteiskunnan resursseja (Murto 2006, 135–143). Erityisen huonossa asemassa ovat olleet huumeiden käyttäjät, joita kohtaan asenteet ovat kaikkein kovimmat (Toiviainen 2008, 165). Huumeidenkäyttäjiin on suhtauduttu yleensä kielteisesti ja ennakkoluuloisesti. Suomessakin huumeidenkäyttäjille on pyritty määrittelemään häpeällinen leima niin kauan kuin huumeiden käyttöä on maassamme ollut (Ylikangas 2009, 40, 67, 204; Salakari 2001, 97, 101.) Tapio Onnela (2001, 38–39) ajoittaa niin kutsutun narkkarin identiteetin synnyn ensimmäisen huumeaallon tienoille, jolloin huumausainelakeja tiukennettiin ja huumeiden

käyttäjät joutuivat marginaaliin yhteiskunnan reunalle. Onnelan (2001, 38–39) kuvauksen mukaan uusi ”narkkari” oli vastuuton, yhtäältä yhteiskunnan, varsinkin kulutuskulttuurin ulkopuolella tahallaan pysyttelevä, toisaalta omaa nautintoaan tavoitteleva nuori henkilö, jonka ainoa tavoite on saada nopeasti ja helposti heroiniin suoneen.

Yhteiskunnalliset olosuhteet vaikuttavat siihen, miten kunkin päihteen ongelmakäyttöön suhtaudutaan. Alkoholiongelmasta kärsivät voivat kokea pähteestä irtaantumisen vaikeaksi yhteiskunnassamme vallitsevien alkoholimyönteisten asenteiden vuoksi. Alkoholien juomista pidetään niin itsestään selvänä asiana, että omaa juomattomuutta on selitettävä. (Järvinen 2010, 38–39.) Toisaalta taas huumeongelmaa pidetään vakavana ongelmana, jolloin siihen suunnataan enemmän huomiota ja sitä yritetään kontrolloida yhteiskunnan taholta (Raento & Tammi 2013, 11). Riippuvuuksia koskevat käsitykset ovat siis aina sidoksissa aikansa kulttuuriin (Koski-Jännes ym. 2013, 69).

2.2 Huumeiden ongelmakäyttö ja siitä irtautuminen

Tutkimusten mukaan valtaosa huumeita käyttäneistä on kokeilijoita tai satunnaisia käyttäjiä, jotka hallitsevat huumeiden käyttönsä ja joille käytöstä ei aiheudu ongelmia (Salakari 2001, 113; Kontula 1992, 13). Kuitenkin pienelle vähemmistölle huumeiden käyttäjästä käyttö muodostuu usein toistuvaksi ja pakonomaiseksi (Salakari 2001, 113). Tällöin päihdettä käytetään välittömän tyydytyksen saamiseksi, käytöstä aiheutuu enenevässä määrin haittoja yksilölle, eikä hän yrityksistään huolimatta pysty lopettamaan käyttöönsä. Voidaan puhua addiktiosta tai pakonomaisesta riippuvuudesta, jolloin huumeita käytetään pääasiassa pahoinvoinnin lievittämiseen. Hauskanpito jää taka-alalle ja huumeiden käytön suurin hyöty on pahan olon ja ongelmien hetkellinen unohtaminen. (Brunelle ym. 2005, 728; Mayock 2002, 123, 127, 139 Plumridge & Chetwynd 1999, 336; Koski-Jännes 1998.) Huumeongelmaisen elämää hallitsevat huumeet siinä määrin, että muut osa-alueet elämässä jäävät vaille huomiota. Huumeita ongelmallisesti käyttävät henkilöt ovat raportoineet käytöstä seuraavan vakavia negatiivisia fyysisiä, sosiaalisia ja psykologisia ongelmia. Huumeista tulee ongelmakäytön vaiheessa elämän keskeisin sisältö, jolloin kontaktit päihdeettömiin ihmisiin voivat kadota lähes kokonaan. Ongelmakäytön vaiheessa ihminen saattaa pyrkiä salaamaan käyttönsä ja asia voidaan salata

jopa lähimmiltä ystäviltä. Jossain vaiheessa voi kuitenkin tulla tilanne, jolloin huumeiden käytön salaaminen ei enää onnistu. Tällöin ihminen joutuu helposti yhteiskunnan stigmatisoimaksi. (Allaste & Lagerspetz 2002, 187; Mayock 2002, 138.) Jossain vaiheessa tilanne alkaa vaikuttaa yksilön elämään niin, että huumeiden käyttäjän identiteetti alkaa muodostua tärkeäksi osaksi omaa minuutta (Knuuti 2007, 18). Henkilö voi alkaa kokea, että hän omaa addiktiivisen persoonallisuuden (Plumridge & Chetwynd 1999, 336).

Etenkin runsas huumeiden käyttö voi aiheuttaa yksilölle niin terveydellisiä kuin sosiaalisiakin haittoja. Suonensisäinen huumeiden käyttö lisää tartuntojen saamisen riskiä. Huumeiden runsaassa käytössä on aina myös yliannostuksen riski. Huumeiden ongelmakäyttäjillä on todettu olevan valtaväestöä enemmän psyykkistä sairastavuutta. Psykykinen tila voi olla ajoittain niin heikko, että se vaatii psykiatrista sairaalahoitoa. Sietämättömässä tilanteessa ihminen voi joutua jopa itsemurhan partaalle. Ihminen voi ajautua riippuvuudessaan sellaiseen umpikujaan, että kuolema alkaa näyttää houkuttelevalta vaihtoehdolta. Anja Koski-Jänneksen (1998, 49) tutkimuksessa 15 henkilöä 76 henkilön otoksesta kertoi harkinneensa itsemurhaa ja 7 kertoi myös yrittäneensä sitä vaikean käyttövaiheen aikana. Työttömyys ja asunnottomuus ovat myös yleisempiä huumeiden ongelmakäyttäjillä kuin väestössä keskimäärin. Työsuhteet voivat olla lyhyitä ja jossain vaiheessa rikollinen toiminta ja huumeiden hankkiminen voivat syrjäyttää työnhaun. Ihminen voi päätyä rikoskierteeseen, jossa rikoksia on tehtävä aineiden saamiseksi ja velkojen hoitamiseksi. Mitä vaikeammasta päihdeongelmasta on kyse sitä syvemmiksi ongelmat muodostuvat. (Varjonen ym. 2014, 83–129; Knuuti 2007, 19, 72–73; Mayock 2002, 123, 127, 139.)

Päihteiden käytön lopettaminen edellyttää muutosta, joka voi tapahtua esimerkiksi äkillisen elämänmuutoksen tai elämän umpikujaan ajautumisen seurauksena. Kun elämään tulee tällainen katkos, oma elämä ja identiteetti voidaan nähdä uudessa valossa, mikä taas voi haastaa ihmisen muuttamaan omaa toimintaansa. Ihminen ikään kuin käy sisäistä dialogia muutoksen aikaan saamiseksi. Joskus myös ihmisten välinen dialogi voi olla muutoksen käynnistäjä. Ihminen saattaa oivaltaa oman tilanteensa keskustelemalla siitä toisten kanssa. (Koski-Jännes & Hänninen 1998, 177–187.) Tällainen yksittäinen keskustelu tai jokin muu tilanne voi tulla käännekokemukseksi tai avainkokemukseksi, jota Koski-Jännes (1998, 76–77) kuvaa myös "totuuden hetkeksi".

Avainkokemukseen kuuluu voimakas tietoisuus tilanteesta sekä jonkinlainen psyykkinen oivallus, jonka seurauksena ihminen muuttaa tulkintaansa itsestään ja elämästään. Muutos ei koske vain päihteiden käyttöä, vaan tarkastelun ja muokkauksen kohteeksi pääsee myös ihmisen arvomaailma. Muutos arvoissa voi olla hyvinkin radikaali. Arvomutosta korostamalla ihminen tulee samalla myös perustelleeksi elämänmuutostaan. Elämäntarinoissa voidaan korostaa nykyisen arvomaailman moraalista paremmuutta suhteessa entiseen. (Koski-Jännes 1998, 159–162; Tamminen 2000, 63.) Matka muutokseen voi olla pitkä. Koski-Jänneksen (1998, 43) tutkimukseen osallistuneilta kesti keskimäärin 10 vuotta, että he alkoivat kokea toimintansa ongelmalliseksi. Sekakäyttäjien ryhmällä tämä aika oli jopa 13 vuotta.

Suomalaiset yhteiskuntatieteilijät ovat perinteisesti olleet kiinnostuneita päihteiden käytöstä ja päihdeongelmista. Päihteiden käytön lopettamiseen liittyvän muutoksen tutkiminen on kuitenkin jäänyt itse päihdeongelman varjoon ja tutkimuksen voidaan sanoa olleen pääasiassa ongelmalähtöistä. (Kekonin 2007, 101.) Tutkimuksen keskiössä ovat olleet ennen kaikkea päihteiden kulutuksen ja haittojen ilmeneminen väestössä, kansanterveydellinen sääntely sekä sosiaali- ja kontrollipolitiikka. Myös päihteiden käyttökulttuuria on tutkittu. Huumetutkimus on laajentunut huumeiden käytön lisääntymisen seurauksena 2000-luvun alusta alkaen. (Raento & Tammi 2013, 21–23.) Tutkijoiden kiinnostuksen kohteena ovat olleet muun muassa huumemarkkinat, huumeiden käyttö, huumeiden käyttäjien hoito ja huumeongelmien torjuntakeinot (ks. esim. Varjonen ym. 2014, 21; Perälä 2011). Päihdetutkimus on perinteisesti keskittynyt pääasiassa kvantitatiivisiin tutkimusmenetelmiin. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa kvalitatiivisten menetelmien käyttö on kuitenkin ollut viime vuosina suosittua. (Kuusisto 2010, 53.) Päihdehoitoja on tutkittu melko paljon, mutta päihdeongelmista toipuneiden omat kokemukset ovat jääneet vähemmälle huomiolle (Kekoni 2007, 101; Virokannas 2004, 3). Pekka Saarnion (2004, 296) mukaan professionaalista hoitoa on haluttu tuoda esiin, vaikka se ei aina ole keskeisin asia päihdeongelmasta toivuttaessa. Nykyisin löytyy kuitenkin myös useita tutkimuksia, joissa paneudutaan päihdeongelmasta toipuneiden omiin kokemuksiin.

Monet tutkimukset käsittelevät riippuvuutta yleisesti tai keskittyvät alkoholiongelmaan. Spesifimpiä, esimerkiksi huume- tai peliongelmaa koskevia tutkimuksia on vähemmän. Kuusiston (2009, 2010) tutkimus on esimerkki alkoholiriippuvuudesta toipuneiden omia kokemuksia käsittelevistä

tutkimuksista. Kuusisto on erotellut eri reittejä, joiden kautta alkoholismista voidaan toipua. Tutkimuksessa riippuvuudesta toivuttiin pääasiassa kolmea eri reittiä pitkin. Nämä reitit olivat ammattiapu, vertaistuki ja spontaani toipuminen. Ammattiavun kautta toipuneille merkittävin muutokseen tukija oli ollut jokin ammatillisen tuen organisaatio. Vertaistuen kautta toipuneet kokivat jonkin ryhmän usein, AA-ryhmän suurimmaksi avukseen, kun taas spontaanit toipujat eivät olleet kuuluneet minkäänlaisen ulkopuolisen avun piiriin, vaan kokivat että päihteistä irrottautuminen onnistui parhaiten itsenäisen työskentelyn voimin.

Veli Tuominiemi (2010) on tutkinut pro gradu –tutkielmassaan alkoholiongelma- toipuneiden miesten elämäntarinoita ja niissä rakentuvaa sisäistä tarinaa. Tuominiemi (2010, 94) toteaa, että uuden päihteettömän elämän ylläpitäminen edellyttää alkuvaiheessa jatkuvaa oman identiteetin uudelleenmäärittelyä. Tämä määrittely tapahtuu ennen kaikkea suhteessa sosiaaliseen ympäristöön. Kati Eerola (2008) on tarkastellut pro gradu –tutkielmassaan huumeiden käytön lopettaneiden henkilöiden käsityksiä itsestään. Eerolan haastatteli samoja henkilöitä ensin heti kuntoutuksen loppumisen jälkeen ja uudelleen kahden vuoden kuluttua. Ensimmäisissä haastatteluissa henkilöiden käsitys itsestä oli negatiivissävytteinen, mutta kaksi vuotta myöhemmin käsitys itsestä oli muuttunut niin, että kaikki haastatellut puhuivat itsestään positiiviseen sävyyn. (Mt., 53.)

Douglas Cameron (2004, 173–184) on tutkinut alkoholin käyttäjien identiteettien kehitystä alkoholin käytön loputtua. Alkoholin käyttöönsä muuttaessaan ihminen omaksuu uudenlaisen identiteetin. Se millaisia vaihtoehtoja henkilöllä on alkoholin käytön ja siihen liittyvän identiteetin valinnassa, riippuu paljon siitä, missä ympäristössä ihminen elää. Absolutistin tai alkoholin kohtuukäyttäjän roolit ovat eri tavalla toivottuja eri ympäristöissä. Cameron (2004, 183) ehdottaa, että AA-mallin lisäksi olisi hyvä, jos käytössä olisi myös muita mallitarinoita alkoholin ongelmakäytön kanssa kamppaileville. Hän toteaa, että tietyissä sosiaalisissa ympyröissä absolutistin rooli voi osoittautua haasteelliseksi omaksua, mikäli alkoholin käyttö on osa ympäristön arkista toimintatapaa. Jos taas henkilön sosiaalisessa piirissä ei juuri käytetä alkoholia, absolutistin identiteetti on helpompi omaksua ja toteuttaa.

AA:n (sekä NA:n ja GA:n) ideologian mukaan riippuvuus nähdään pysyvänä minuuden osana, jolloin henkilö pysyy addiktina aina, vaikka ei enää päihdettä käyttäisikään (Kuusisto 2010, 166).

Peliongelmaista selviytyneiden henkilöiden tarinoita tutkineet Gerda Reith ja Fiona Dobbie (2012, 518–519) toteavat, että osa tutkimukseen osallistuneista pelaamisen lopettaneista henkilöistä oli omaksunut GA:n ideologian mukaisen addiktiin identiteetin. Osa tutkimukseen osallistuneista koki, että eivät olleet pelaamisen aikana olleet omia todellisia itseään. Pelaamisen lopetettuaan he olivat siten palanneet vanhaan identiteettiinsä ja päässeensä eroon pelaajan identiteetistä. Samoin koki ryhmä, joka oli vanhan identiteetin sijaan omaksunut uuden, mutta pelaajan identiteetistä poikkeavan, sosiaalisesti hyväksyttävämmän identiteetin.

Päihdeongelmasta selvinneiden kokemuksia on tutkittu liittyen erilaisiin hoito- ja kuntoutusmuotoihin. Jorma Niemelä (1998, 2002) on tutkinut toipuneiden päihteiden käyttäjien kokemuksia kristilliseen päihdehoitoon ja kristilliseen kääntymykseen liittyen. Tutkimus käsittelee toipumiskokemuksia, jotka tapahtuivat ”ilman hoitoa, hoidossa tai hoidosta huolimatta”. Niemelän (2002, 81–82) mukaan ”päihteiden käyttö muokkaa ihmisen identiteettiä ja päinvastoin: päihteen käyttö voi olla kadotetun minuuden etsintää tai eksyksissä olon lievitystä”. Päihderiippuvuudesta toipuminen voidaan nähdä, ei vain päihteiden käytössä tapahtuvana muutoksena, vaan myös identiteettiin liittyvinä muutoksina, jotka ovat välttämättömiä päihdeettömyyden ylläpitämiseksi (Niemelä 2002, 82; Knuuti 2007, 9). Päihteiden käytön lopettamiseen liittyvä identiteettityö voi vaihdella riippuen siitä millaisesta päihteiden käytöstä on ollut kyse. Aina päihderiippuvuudesta irtaantuminen ei aiheuta merkittävää identiteettiprojektia. Esimerkiksi tupakoinnin lopettaminen voi olla jonkin verran itsetuntoa kohottava asia, mutta ei todennäköisesti mullista henkilön koko elämää. Sen sijaan ongelmallisesta huumeiden käytöstä luopuminen voi aiheuttaa huomattavia muutoksia elämäntavassa ja sosiaalisessa kanssakäymisessä ja vaatia siten identiteetin uudelleenkonstruointia. (Koski-Jännes 2002, 185.)

Arja Ruisniemi (2006) on tutkinut yhteisöllisen päihdekuntoutuksen läpikäyneiden ihmisten minäkuvan muutosta päihderiippuvuudesta toivuttaessa. Aineistonaan Ruisniemellä oli teemahaastatteluja, joita hän teki yhteisöllisen kuntoutuksen alkaessa, aikana ja päätyttyä (1-2 vuotta kuntoutuksen jälkeen). Ruisniemen mukaan kuntoutujien minäkuva muuttui pääasiassa joustavammaksi. Kuntoutujat suhtautuivat lempeämmin niin muihin ihmisiin kuin omaan itseensäkin. Osalla haastateltavista minäkuvan muutos painottui persoonalliseen identiteettiin, osalla sekä persoonalliseen että sosiaaliseen identiteettiin. Ruisniemi löysi haastatteluista kolme erilaista tarinaa. Selviytymistarinassa keskeiseksi

nousi vaikeuksista selviytyminen. Tasapainoilutarinassa näkyi kertoja tasapainoilu erilaisten paineiden välillä. Kasvutarinassa menneet kokemukset nähtiin voimavarana nykyisessä elämäntilanteessa. Ruisniemen haastateltavista osa oli luopunut addiktiin identiteetistä viimeiseen haastatteluun mennessä. Osa taas pitäytyi addiktiin identiteetissä edelleen tuona ajankohtana.

Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela (2004) on tutkinut yhteisökasvatusta vaikeasti riippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. Hänen mukaansa identiteetti muuttuu kuntoutuksen aikana seuraavasti kolmen eri vaiheen kautta: Ensin vanha identiteetti hylätään, minkä jälkeen rakennetaan uusi identiteetti. Kolmannessa vaiheessa uutta identiteettiä kehitetään. Hännikäinen-Uutela arvioi, että yhteisökasvatuksessa keskeistä on vertaisryhmän malli uuden myönteisemmän identiteetin rakentamisessa. Seuraamalla yhteisön toimintaa ja omaksumalla yhteisön normeja, arvoja ja tapoja yksilö sosiaalistuu osaksi päihteetöntä yhteisöä. Hän alkaa saada pystyvyyden ja onnistumisen kokemuksia. Hän voi jopa kokea, että on tullut ensimmäistä kertaa elämässään hyväksytyksi sellaisena kuin on, omana itsenään. Identiteetin muutos jatkuu kuntoutuksen päätyttyä, kun henkilö integroituu ”normaalielämän” todellisuuteen. Kuntoutuksen aikana narkomaanista tulee toipuva addikti ja vasta kuntoutuksen jälkeen ei-addikti. (Mt., 194–204.)

Omaa tutkimustani lähelle tulee Patrick Biernackin (1986) jo 1980-luvulla ilmestynyt tutkimus, joka käsittelee heroiniiriippuvuudesta ilman hoitoa toipuneiden ihmisten tarinoita. Biernackin käyttämä aineisto-ote on kuitenkin omaan tutkimukseeni verrattuna spesifimpi käsittäen ennen kaikkea heroiniiriippuvuudesta toipuneet. Hän on myös rajannut joukon ilman hoitoa toipuneisiin, kun taas omassa tutkimuksessani, aineisto koostuu pääasiassa hoidon avulla toipuneista. Biernackin (1986) tutkimus on osoitus siitä, että AA-tarinan lisäksi on olemassa lukuisia erilaisia toipumistarinoita. Tutkimuksessa käsitellään identiteetin muutosta addiktista ei-addiktiksi ”tavalliseksi” kansalaiseksi. Biernacki (1986) löysi tutkimuksessaan kolme erilaista tapaa muokata identiteettiä huumeiden käytön loputtua. Yksi tapa muuttaa identiteettiä on löytää kokonaan uusia sosiaalisia verkostoja, joiden kautta yksilö voi muovata itselleen täysin uudenlaista minuutta. Toinen tapa on palata jossain määrin entiseen identiteettiin, tai paremminkin niihin osiin identiteettiä, jotka olivat säilyneet pilaantumattomina (*unspoiled*) huumeiden ongelmakäytöstä huolimatta. Kolmas tapa on laajentaa identiteettiä. Tätä tapaa toteuttavat erityisesti ihmiset, joiden identiteettiin huumeiden käyttö ei alun perinkään ollut vaikuttanut

suuresti ja joilla on ollut huumeiden käyttöön liittyvien ryhmien lisäksi myös muita sosiaalisia piirejä jo huumeiden käytön aikana. (Mt., 141–180.)

Mikko Tamminen (2000) on päätenyt tutkimuksessaan jossain määrin samankaltaisiin tuloksiin kuin Biernacki. Tamminen tutki päihdeaddiktiosta kärsineiden ja siitä toipuneiden ihmisten kokemuksia. Tammisen mukaan päihdeaddiktiosta toipuvan on tärkeää saada normaaliuden kokemuksia uuden elämän ja identiteetin vakiinnuttamiseksi. Tammisen aineistona oli kymmenen päihdeongelmasta toipuneen ihmisen haastattelua. Normaaliuden käsite nousi Tammisen tutkimukseen haastateltavien puheesta. Tamminen havaitsi, että haastateltaville oli tärkeää saada määritellä itseään suhteessa normaaliin. Tamminen jakoi haastateltavat kolmeen seuraavaan ryhmään: normaaliuden etsijät, normaaliin palaajat ja normaaliuden haikailija. Normaaliuden etsijöiden tilanne on lähellä Biernackin ehdotusta kokonaan uuden identiteetin rakentamisesta. Normaaliuden etsijä pyrkii normaaliin, joka on hänelle lähtökohtaisesti vierasta. Hän on käyttänyt päihteitä pitkään ja runsaasti, eikä hänellä juuri ole kokemuksia konventionaalisesta normaalista elämästä. Normaaliin palaajan voisi luokitella samanlaiseksi kuin Biernacki kuvaa tilanteen, jossa henkilö palaa jossain määrin entiseen identiteettiinsä. Myös Tammisen tutkimuksessa normaaliin palaajalla oli jonkinlaista tarttumapintaa konventionaalisessa normaalissa elämässä, yleensä perhe, työ, tai molemmat. Normaaliuteen haikailijalla on hankala tilanne. Taustansa puolesta hän kuuluisi normaaliuden etsijöihin, mutta poikkeaa heistä sen vuoksi, ettei hän usko pääsevänsä tähän normaaliin.

Löydettävissä on myös tutkimusta, joka käsittelee päihteitä vielä käyttävien ja päihdekuntoutuksessa olevien identiteettejä. Virokannaksen (2002, 130–142, 141, 2003, 2004, 25–26) tutkimuksessa aineistona on huumehoitoyksikössä hoidossa olevien nuorten haastatteluja. Virokannaksen mukaan hoidossa olevat nuoret määrittivät itseään vahvasti suhteessa normaaliin. Kaikissa nuorten kertomuksissa tuli esiin, että nuoret olivat ainakin jossain vaiheessa olleet konventionaalisen normaalin ulkopuolella. Normaali saattoi määrittyä nuorelle jonain tylsänä ja epämiellyttävänä arkena, johon nuori ei halua vaan valitsee mieluummin normaalista poikkeavan huumeiden käytön. Toisaalta normaali saattoi myös näyttäytyä tavoiteltavana asiana tilanteessa, jossa nuori halusi päästä huumeiden käytöstä eroon. Normaali saattoi näyttäytyä myös jonain täysin vieraana, mikäli nuori oli käyttänyt huumeita runsaasti useiden vuosien ajan. Virokannas esittää, että määritellesään itsensä joksikin

normaalin ulkopuolella olevaksi, nuoret eivät kuitenkaan määritelleet itseään vain yksiselitteisesti poikkeaviksi. Pikemminkin heillä oli jokin oma normaali, johon he kuuluivat. Vaikka Virokannas (2004, 27–33) pyrki tutkimuksessaan tietoisesti välttämään pahoinvointihypoteesien esittämistä, nuorten omien kertomusten pohjalta hän päätyi kuitenkin "pahoinvointiproblematiikan äärelle". Nuoret määrittelivät itsensä ulkopuolisiksi suhteessa "oikeanlaiseen" elämään. Nuoret eivät kuitenkaan selkeästi asemoineet itseään huumekulttuuriinkaan kuuluviksi, vaan ennemminkin yksinäisiksi toimijoiksi. Vain hyvin harvoin nuori asemoi itsensä jonkin joukon osaksi. Yhteys muihin huumeiden käyttäjiin muodostui kertomuksissa olennaiseksi lähinnä aineiden saannin kannalta.

Barry Gibson ym. (2004) ovat niin ikään tutkineet huumeita edelleen käyttävien ihmisten identiteetin määrittymistä. Heidän tutkittavansa oli rekrytoitu erilaisista päihteiden käyttöön liittyvien hoitoyksiköiden asiakkaista. Fokusryhmä- ja syvähaastatteluja grounded theoryn avulla analysoimalla tutkijat löysivät haastateltavien puheesta keskeisen huolen liittyen identiteettiin. Haastateltavat toivat esiin identiteetin sotkuista (entangled) luonnetta päihteiden käytön aikana. Päihteiden käyttäjän sotkuista identiteettiä pyrittiin etäännyttämään omasta aidosta identiteetistä. Esiin nousi jopa inhon (disgust) kuvausta omaa itseä kohtaan huumeiden käyttöön liittyen. Tutkijoiden mukaan haastateltavien puheessa oman päihteitä käyttävän ja päihteitä käyttämättömän identiteetin välillä oli ristiriitaisuutta. Myös Suonisen ja Virokannaksen (2008) analyysi yhden huumehoitoon hakeutuneen tytön identiteettivalikoimasta osoittaa, että huumeiden käytön lopetusvaiheessa identiteetti voi sisältää keskenään hyvinkin ristiriitaisia määritelmiä. Virokannas ja Suoninen löysivät haastateltavan kerronnasta neljä erilaista identiteettityyppiä, jotka ovat narkkari, tavallinen nuori tyttö, tietoinen pelaaja ja huumevapaa yksilö. Nämä identiteetit eivät tutkijoiden mukaan kerro niinkään juuri tämän kyseisen haastateltavan ihmisen identiteetistä, vaan paremminkin siitä kulttuurisesta tarinavarannosta, joka huumeista eroon pyrkivä nuori voi käyttää luodakseen itsestään ja elämästään ymmärrettävää kuvaa. (Mt., 48–64.)

Sekä Virokannaksen (2002, 2003, 2004), Virokannaksen ja Suonisen (2008) että Gibsonin ym. (2004) tutkimukset käsittelevät tilannetta, jossa huumeiden käytön vuoksi on hakeuduttu hoitoon. Näiden lisäksi löytyy tutkimuksia, jotka käsittelevät huumeiden käyttöä ja identiteettiä siinä vaiheessa, kun hoitoon ei ole ainakaan vielä hakeuduttu. Näissä tutkimuksissa huumeiden käyttäjän identiteetti saattaa

muodostua jopa toivottavaksi, kuten Michelle Duterte ym. (2003, 595–617) tutkimuksessa, jossa heroisiin käyttö oli joillekin nuorille keino tavoitella tietystä alakulttuurissa ihailtua, tyylikästä ja traagisen kaunista (tragic beauty) identiteettiä. Anna Olsenin (2009) ekstaasin viihdekäyttöä koskeva tutkimus osoittaa, että huumeiden käyttöön voidaan liittää myös identiteettiin myönteisesti vaikuttavia asioita, kuten jonkinlaisen paremman itsen (improved self) tavoittaminen. Huume voi olla väylä löytää sosiaalisempi ja hauskempi puoli itsestä. (Mt., 175–188.) Olsenin tutkimukseen osallistujat olivat satunnaisia viikonloppu- tai vapaa-aikakäyttäjiä, joten heidän tilannettaan ei voi verrata huumeiden ongelmakäyttäjien tilanteeseen. Elizabeth Plumridgen ja Jane Chetwyndin (1999) tutkimus käsittelee huumeita suonensisäisesti käyttävien nuorten ihmisten identiteettejä. Tutkijoiden mukaan käyttöajasta ja -määristä riippumatta nuoret määrittivät itseään joko narkomaaneiksi, tai viihdekäyttäjiksi. Miesten määritelmiä itsestään tutkijat kuvaavat kahdella kategoriolla. Joko miehet määrittyivät sankarillisiksi yksilöiksi (heroic individuals) tai aistillisiksi hedonisteiksi (sensual hedonists). Naiset taas määrittivät itseään useimmiten narkomaaneiksi. (Mt., 329–343.)

Kim Etherington (2007a, 2007b) on tutkinut traumaattisten lapsuuden kokemusten, identiteetin ja huumeiden ongelmakäytön yhteyttä. Tutkimuksen aineisto koostuu huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoista. Kaikilla kyseiseen tutkimukseen osallistuneilla oli lapsuudessaan traumaattisia kokemuksia, joista he kertoivat elämäntarinoissaan. Etherington nostaa esiin traumaattisten kokemusten vaikutuksen identiteettiin ja sitä kautta myös ongelmanratkaisukeinoihin, tässä tapauksessa huumeiden käyttöön. Tutkimus osoittaa, kuinka tärkeää on, että huumeiden käytön lopettava ihminen pystyy rakentamaan yhtenäisen elämäntarinan ja selittämään mennyttä toimintaansa ymmärrettävästi. Tällä tavoin hänellä on mahdollisuus rakentaa uudenlaista, mutta samalla myös koherenttia elämäntarinaa, johon kuuluu huumeiden käytöstä vapaa identiteetti. Etheringtonin mukaan kulttuuriset ja sosiaaliset diskurssit voivat muovata huumeidenkäyttäjän identiteettiä nuoruudessa. Keskittymällä identiteetin uudelleenrakentamiseen ihminen voi huomata diskurssit, jotka ovat vaikuttaneet hänen identiteettiinsä. Tällöin hän voi alkaa rakentaa itselleen uutta, toiveikkaampaa identiteettiä. Meidän on siis ensin tunnistettava diskurssit, joiden varaan olemme nykyisen identiteettimme rakentaneet. Vasta sen jälkeen voimme rakentaa uutta identiteettiä. (2007a, 455, 466; 2007b.)

Seuraavat kaksi tutkimusta ovat aihepiiriltään ja aineistoltaan oman tutkimukseni kannalta kiinnostavia. Näissä tutkimuksissa on käsitelty huumeiden käyttäjien toipumiskokemuksia identiteetin valossa. Ensimmäinen, Dorte Heckshterin (2004, 247–266) tutkimus käsittelee huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten identiteetin määrittymistä heidän kertomissaan narratiiveissa. Heckshter esittelee kolme erilaista strategiaa, joilla uutta päihteettömän elämän identiteettiä ylläpidetään. Henkilö voi rakentaa ex-addiktin identiteettiä, jolloin aiempi huumeiden käyttö nähdään osana elämää. Aiempaa huumeiden käyttöä ei salailla, vaan ajatellaan, että juuri käytöstä johtuen ihminen on tänä päivänä sellainen kuin on. Huumeiden käyttöhistoria muodostuu siten tärkeäksi nykyisyyden kannalta. Toisena vaihtoehtona tarinaa voidaan kertoa niin, että huumeiden käyttö on historiaa, joka nähdään ennen kaikkea negatiivisessa valossa. Nykyinen identiteetti muodostuu ”tavalliseksi” ihmiseksi ex-addiktin sijaan. Kyseisessä tarinassa huumeiden käytön merkitys identiteetin määrittymisessä on vähentynyt vuosien saatossa. Kolmas strategia on jättää huumeiden käyttäjän identiteetti kokonaan ulos tarinasta. Taakse jäänyt huumeiden käyttöaika nähdään jonain mistä ei haluta puhua. Huumeiden käyttäjän identiteettiä ei sisällytetä tarinaan lainkaan. Päähenkilö kokee, ettei koskaan ollutkaan oikea huumeiden käyttäjä ja joutuu näin ollen salaamaan entistä käyttöönsä.

Toinen kiinnostava tutkimus on James McIntosh ja Neil McKeganey (2000, 1504–1509) huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten toipumiskokemuksia käsittelevä tutkimus. Tutkijat tuovat esiin, että yksi keskeinen toipumiseen liittyvä asia on identiteetin muutos. Toipumisen kannalta olennaista on, että ihminen kykenee rakentamaan uudenlaisen narratiivin, jossa näkee itsensä ei-addiktina (non-addict). McIntosh ja McKeganey löysivät haastateltavien narratiiveista kolme keskeistä aluetta, joilla uutta ei-addiktin identiteettiä voitiin vahvistaa. Ensinnäkin haastateltavat tulkitsivat huumeiden käyttöaikaansa uudella tavalla. Huumeiden käyttöaika kuvattiin kielteiseen sävyyn. Toiseksi, he määrittelivät itseään uudella tavalla. Kolmanneksi, he vakuuttivat toipuneensa riippuvuudestaan.

Oman tutkimukseni kannalta kiinnostavia ovat myös seuraavat tutkimukset, joiden analyysia on tehty tyypittelemällä tarinoita. Eri riippuvuuksista toipuneiden narratiiveja tutkineet Vilma Hänninen ja Anja Koski-Jännes (1999, 1840–1846) löysivät tutkimuksessaan seuraavat viisi tarinatyyppiä: (1) AA-tarinan, jossa päihteiden käyttö nähdään sairautena ja pelastus on AA:han liittyminen, (2) kasvutarinan, jossa päähenkilön pitää oppia tunnistamaan omat tarpeensa vapautuakseen riippuvuudesta, (3)

läheisriippuvuustarinan, jossa lapsuuden perheen ongelman salaamisesta syntyy kyvyttömyys kohdata kielteisiä tunteita, ja jossa päähenkilön pitää kohdata omat tunteensa, (4) rakkaustarinan, jossa rakkauden puute johtaa addiktiiviseen toimintaan ja siitä irtaantumisen ehtona on rakkauden ja huolenpidon saaminen, (5) hallinnan tarinan, jossa elämää yritetään hallita päihteillä, mutta päihteet alkavat hallita elämää. Päähenkilön on saatava elämää uudelleen oman hallintansa alle. Jan Blomqvist (2004, 139–171) on tutkinut huumeriippuvuudesta toipuneiden elämäntarinoita riippuvuuden syntyyn ja toipumiseen liittyviin attribuutioihin keskittyen. Blomqvist löysi aineistostaan neljä erilaista tarinatyyppiä, joista osa on samansuuntaisia Hännisen ja Koski-Jänneksen löytämien tarinatyyppien kanssa. Blomqvistin tarinatypit ovat 1) kasvutarina (*maturation story*), 2) tahdonvoimatarina (*willpower story*), 3) vapautumistarina (*liberation story*) ja 4) kääntymystarina (*conversion story*).

Hännisen ja Koski-Jänneksen (2004, 233–234, 239) mukaan addiktiivisen käytön lopettamiseen liittyvät narratiivit sisältävät tyypillisesti neljä perusvaihetta. Nämä vaiheet ovat addiktiksi tuleminen, addiktion huomaaminen ongelmaksi, toipumisen mahdollistavan avaimen löytyminen ja uuden addiktiovapaan elämä vakiinnuttaminen. Hänninen ja Koski-Jännes kuvaavat keskeneräisiksi tai ei vielä ratkaistuiksi niitä tarinoita, joissa vähintään neljäs vaihe, tai useampikin on vielä ratkaisematta. Sellaiset tarinat, joissa kaikki neljä vaihetta on saavutettu he nimeävät ratkaistuiksi tarinoiksi. Myös joissakin ratkaistuissa tarinoissa neljäs vaihe saattaa olla vielä epävarma, mutta tarina sisältää onnellisen lopun, koska päähenkilö tietää ratkaisun ongelmaansa, vaikka varsinainen toteutus olisi vielä kesken. Keskeneräisissä tarinoissa huomio kiinnittyy enemmän addiktiivisen käytön kuvaamiseen ja tarinan juoni saattaa olla jopa kaoottinen. Hännisen ja Koski-Jänneksen (2004, 240) mukaan tarinan sisältämät lukuisat yksityiskohdat kertovat siitä, että kertojan on vielä vaikea valita kaikkein tärkeimmät ainekset tarinan juoneen.

3 IDENTITEETTI

Identiteettiä on tarkasteltu runsaasti eri tieteenalojen tutkimuksissa. Voimakkaasti nykyaikaiseen elämäämme liittyvänä käsitteenä identiteettiä on pyritty määrittelemään tieteen lisäksi myös maallikoiden keskusteluissa ja populaarikulttuurissa. Zygmund Bauman (2001, 140) väittää, että filosofien, sosiaalitieteilijöiden ja psykologien keskuudessa mikään muu nykyaikaisen elämän ulottuvuus ei saa tänä päivänä osakseen samanlaista huomiota kuin identiteetti. Käsitteen merkityksen nähdään liittyvän erityisesti länsimaiseen elämään valinnanvapauksineen ja heikkoine instituutioineen (Saastamoinen 2003, 139). Identiteetin tutkimista ohjaavat kunkin tutkijan sitoumukset identiteetin luonteesta. Eri tieteenaloilla on erilaisia näkemyksiä siitä miten identiteetti nähdään toisaalta muodostumisen ja toisaalta pysyvyyden suhteen. Laajana ja monimutkaisena käsitteenä identiteettiä onkin määritelty monella eri tavalla. Pelkästään minää kuvaavia käsitteitä on käytössä useita. Paljon käytettyjä käsitteitä ovat identiteetti (identity), minäkuva (self-image), persoonallisuus (personality), minä (I), itse (self), minuus (me), sosiaalinen ja persoonallinen identiteetti (social identity, personal identity) ja minäkäsitys (self-conception). Käsitteiden merkitys vaihtelee ja ne ovat osittain päällekkäisiä. (Ruisniemi 2006, 57; Suoninen 2012, 89.) Tässä luvussa pyrin avaamaan identiteetin käsitettä sellaisena kuin sen itse ymmärrän. En siis pyri esittämään mitään yhtä ainoaa ja oikeaa käsitystä identiteetistä, vaan yhden mahdollisen lähestymiskulman. Ymmärrystäni identiteetistä kuvaa hyvin Susanna Hyvärin (2001, 38) ajatus: ”Todellinen identiteetti on kertomus ja kertomukselle perustuva identiteetti on tosi”. Ymmärrän identiteetin siis rakentuvan hyvin pitkälti kielellisesti ja narratiivisesti. Luku etenee seuraavasti: Ensimmäinen alaluku käsittelee identiteetin konstruointia sosiaalisen vuorovaikutuksen ja tarinankerronnan maailmassa. Toisessa alaluvussa käsittelen marginaalisen ja leimatun identiteetin käsitteitä. Lopuksi esittelen tässä tutkimuksessa käyttämäni Rom Harréltä (1983) omaksutut sosiaalisen identiteetin ja persoonallisen identiteetin käsitteet sekä psykologisen avaruuden mallin.

3.1 Elämäntarina ja identiteetti

Sosiaalitieteissä ihmisen identiteetti nähdään muodostuvan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa

(esim. Gergen & Gergen 2003; Klen 1999, 35–53; Berger & Luckmann 1966, 195). Puhutaan sosiaalisesta minästä, jonka rakentuminen voidaan nähdä hieman eri tavalla riippuen siitä, millaista ajattelutapaa tutkija edustaa (Klen 1999, 35–53). Oma ymmärrykseni identiteetistä perustuu pitkälti sosiaalikonstruktionistiseen viitekehykseen. Sosiaalikonstruktionistinen näkemys identiteetistä poikkeaa perinteisestä pysyvän persoonallisuuden ajatuksesta (ks. esim. Keltikangas-Järvinen 1994, 112–114). Sosiaalikonstruktionistisen ajattelutavan mukaan emme voi määrittää ihmisen persoonaa tai identiteettiä joksikin pysyväksi ja yhtenäiseksi, ihmiseen sisäänrakennetuksi ominaisuudeksi, vaan pikemminkin se nähdään joustavasti muuttuvana ja uudelleen rakentuvana tilanteesta ja vuorovaikutuksesta toiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että identiteettejä muodostuisi jatkuvasti ja sattumanvaraisesti, vaan ihmiset aktiivisesti tuottavat tilanteissa tietynlaisia kuvauksia itsestään ja toisistaan sekä haastavat heille tarjottuja identiteettejä. (Burr 2003, 5–6, 54–56, 108–109; Antaki & Widdicombe 1998.) Identiteetti rakentuu siten ihmisen ajattelun ja puheen dialogisuuden kautta. Ihminen käy dialogia sekä toisten ihmisten kanssa, että itsensä kanssa niin kutsutun sisäisen puheen avulla. (Koski-Jännes & Hänninen 1998, 175–186.) Koska identiteetit on määritelty vuorovaikutuksessa ja sosiaalisten diskurssien varassa, toiset identiteetit voivat olla tilapäisempiä kuin toiset riippuen siitä, millaisiksi ne kulloinkin näiden kulttuuristen reunaehtojen vallitessa neuvotellaan.

Identiteettiä rakennetaan nykyisin maailmassa, jossa on paljon valinnanvapauksia eikä enää samanlaisia perinteisiä yhteisöjä kuin ennen (Giddens 1991). Toisaalta kulttuurissamme on edelleen tiettyjä malleja ja odotuksia, jotka vaikuttavat identiteetin rakentumiseen (Saastamoinen 2003, 141). Nykypäivän ihminen joutuu, tai saa kuitenkin määritellä identiteettiään vapaammin kuin ehkä koskaan ennen. Monet aiemmin identiteettiä määrittäneet, jo syntymässä perityt asiat, kuten sukujuuret ja asuinpaikka ovat menettäneet merkitystään. Christien ja Bruunin (1986) mukaan nykyinen yhteiskuntamme antaa jopa liikaa tilaa identiteetin rakentamiseen. Vanhassa yhteiskunnassa vallitsi turvallinen ja toistuva syklinen aika, jossa elettiin kulttuuriperinteen mukaisesti. Ihmisen ei tarvinnut etsiä omaa paikkaansa, vaan se osoitettiin hänelle. Nykyisessä yhteiskunnassa ihmiset on jätetty yksin ottamaan selvää keitä he ovat, mitä he haluavat tehdä ja kuinka he käyttävät lineaarisen tulevaisuuteen suuntautuneen aikansa. (Mt., 16–40.) Myös Bauman (2001, 144) ajattelee samansuuntaisesti. Hän väittää, että aiemmin identiteetti oli lahja (gift), mutta nykyisin paremminkin tehtävä (task).

Sosiaalikonstruktionismi muodostaa käsityksen identiteetistä, joka on moninainen, hajanainen ja suorastaan sirpaleinen. Nykyihmisen voidaan ajatella liikkuvan valtavassa identiteettimallien virrassa, jossa myös hyvin satunnaiset identifioinnin tavat ovat mahdollisia. (Suoninen 2012, 128.) Silti subjektiivinen käsityksemme identiteetistä voi olla lähes vastakohta edelliselle kuvaukselle. Vivien Burr (2003, 141–142) ehdottaa, että kokemuksemme identiteetin yhtenäisyydestä ja pysyvyydestä voi olla seurausta muististamme, jonka avulla valikoimme historiastamme tapahtumia ja muodostamme niistä yhtenäisen elämäntarinan. Pertti Alasuutarin (2007) mukaan modernin yhteiskunnan vaihtelevat rooliodotukset ovat johtaneet siihen, että ihmisellä on tarve rakentaa minäkuva, joka on yhtenäinen muuttuvissa oloissa ja tilanteissa. Ihmisellä on myös tarve rakentaa ennen kaikkea yksilöllistä persoonallisuutta maailmassa, jossa perinteistä roolijärjestelmää ei ole enää olemassa. (Mt., 160-168.) Anthony Giddensin (1991, 32, 53) mukaan modernisaation myötä identiteetistä on tullut refleksiivinen projekti. Henkilöllä, jolla on kohtalaisen vakaa käsitys identiteetistään, on myös tunne elämäkerrallisesta jatkuvuudesta. Hän voi tällöin refleksiivisesti tarkkailla itseään ja elämäänsä. Identiteetin rakentumisen voidaan nähdä tapahtuvan rakentamalla kertomuksia omasta elämästään ja minästä sekä muille että itselle. (Nousiainen 2004, 21-22.) Vilma Hännisen (2000, 132) mukaan identiteettiä voidaan kutsua minätarinaksi.

Hännisen ja monien muiden tutkijoiden tavoin ymmärrän identiteetin rakentuvan tarinallisuuden kautta. Kertomuksilla on huomattava kulttuurinen merkitys, sillä ihmisten maailma perustuu tarinoiden kertomiseen ja niiden kuuntelemiseen. Jo lapsuudestamme alkaen kasvamme tarinoiden maailmaan kuuntelemalla, katselemalla ja lukemalla ympärillämme kerrottavia tarinoita. Kertomuksista muodostuu ihmisille luonteva tapa kuvata tapahtumia. Tarinallisuuden tai narratiivisuuden voidaan ajatella olevan jopa sosiaalisen elämän ehto. Tarinoiden avulla ymmärrämme ja tunnemme sosiaalisen maailmamme ja tarinoita kertomalla rakennamme identiteettejämme. (esim. Kaasila 2008, 41; Riessman 2008, 8; Valkonen 2007, 132; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189; Hänninen 2000; Alasuutari 1999, 127; Saastamoinen 1999, 172; Eskola & Suoranta 1998, 23; Koski-Jännes 1998, 197–199.) Länsimaissa ihmisen elämä nähdään yleensä lineaarisesti ajassa etenevänä kaarena, johon liittyy ajatus yksilön kehityksestä. Tämä kulttuurinen ajattelutapa on edesauttanut elämäntarinoiden syntymistä ja etenkin progressiivisen kehityskertomuksen suosiota. (Saastamoinen 2003, 135; Alasuutari 1999, 127.) Elämäntarinassa esiintyy usein päähenkilö, joka selviytyy vaikeuksien kautta

voittoon. Toisaalta kulttuuriset mallitarinat kannustavat meitä kertomaan tarinoita normaalista ja terveestä ihmisestä. (Saastamoinen 2003, 137.) Pyrimme näyttämään itsemme kulttuurissamme hyväksytyllä tavalla. Voidaan jopa sanoa, että hyvä elämä oikeutetaan hyvällä tarinalla. (McAdams 1993, 7.) Koska tarinat luodaan sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa, emme voi väittää, että tarinamme olisivat täysin omiamme. Yksittäisen ihmisen elämäntarina kertoo aina jotain, ei vain kyseisestä yksilöstä, vaan myös kulttuurista ja sosiaalisesta maailmasta, jossa hän elää. (Lieblich ym 1998, 9.) Puhuessamme henkilökohtaisista asioista käytämme aina kulttuurimme kieltä ja käsitteitä. Kieli luo siten reunaehdot myös henkilökohtaisten kokemusten esiin tuomiselle. Mary Gergenin (2003, 66) sanoin tämä tarkoittaa, että vain se, mikä on julkista voi olla yksityistä. Tarinan kerrontaan vaikuttaa myös se, kenelle tarinaa kerromme. Tarina voi saada erilaisia vivahteita riippuen kerrotaanko se esimerkiksi ystävälle, viranomaiselle vai tutkijalle. (Kaasila 2008, 43.)

Elämäntarinan tarkoitus on aina jossain määrin vastata kysymykseen kuka minä olen (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189). Dan McAdams (1993) toteaa, että tunteaksesi itsesi tai toinen henkilö sinun on tunnettava hänen elämäntarinansa. Narratiivisesta viitekehyksestä katsoen voidaan jopa väittää, että identiteetti on sama asia kuin elämäntarina. (Mt., 5–6, 11.) Väite asettuu kuitenkin kyseenalaiseksi, kun otetaan huomioon elämäntarinan kerrontatilanteeseen vaikuttavat asiat, kuten se kenelle tarinaa kulloinkin kerrotaan. Myös itse kerrontatilanne ja siinä tapahtuva vuorovaikutus vaikuttavat siihen, millaista kertomusta yksilö juuri sinä päivänä sillä hetkellä kertoo. Kokemuksia kerrottaessa läsnä on aina myös monia funktioita, joihin kerronnalla pyritään. Kertoja voi esimerkiksi haluta luoda tietynlaista kuvaa itsestään tai pyrkiä ajamaan jotakin tiettyä asiaa. Kerronnalla on siis usein jokin strateginen päämäärä. (Aaltonen & Leimumäki 2010, 147; Hänninen 2000, 55; Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 27.) Ihminen haluaa luoda itsestään ja toiminnastaan toisten silmissä hyväksyttävän tarinan. Pyrkimys kokemuksen jakamiseen ja itsereflektioon kerronnan avulla voivat kuitenkin motivoida antamaan mahdollisimman todenmukaisen kuvan itsestä. Terapia, oma-apuryhmät ja ripittäytymisinstituutio on koettu hyviksi juuri siitä syystä, että oma tarina on mahdollista jakaa myötämielisessä ja kiinnostuneessa ympäristössä. (Hänninen 2000, 56, 61-62.)

McAdamsin (1993, 34) mukaan eläminen keskellä eksistentiaalisesti merkityksetöntä maailmaa johtaa siihen, että jokaisen on luotava omia merkityksiä ja totuuksia. Tarina voi lopulta jopa ennakoida

tulevaa, sillä se heijastelee ihmisen tapaa toimia erilaisissa tilanteissa (Valkonen 2002, 15). Kuten jo edellä todettiin, tarina ei kuitenkaan ole koskaan vain ihmisen oma luomus, vaan siihen vaikuttavat aina myös kulttuuri, jossa elämme. Puhutaan kulttuurisista tai sosiaalisista mallitarinoista. Käsitteellä viitataan kaikkiin mahdollisiin ihmisten tavoitettavissa oleviin tarinoihin. Ihmisten elämäntarinat perustuvat kuitenkin aina elettyyn elämään, joten ne ovat sekoitus sosiaalisia rakennusaineita ja eletyn elämän yksilöllisiä kokemuksia. Mallitarinoita on niin paljon, että voidaan puhua tarinavarannosta. Tarinavaranto vaikuttaa siihen, kuinka tarinaa kerrotaan, mitä kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta. Tarinavarannon tarinoista valitaan itselle parhaiten sopiva. Tätä mallitarinaa sitten muokataan omanlaiseksi, uniikiksi tarinaksi. Kerrottu tarina taas siirtyy sosiaaliseen tarinavarantoon, minkä jälkeen muut voivat käyttää sitä oman tarinansa rakentamisessa. Joistakin tarinoista tulee yleisesti hyväksyttyjä mallitarinoita, jotka ovat näkyvällä paikalla tarinavarannossa. Näitä mallitarinoita ihmiset ottavat helpommin omaan käyttöönsä, kun elämäntilanne vaatii tarinan muokkausta. (Etherington 2007, 457; Saastamoinen 2003, 137; Valkonen 2002, 36; Hänninen 2000; Hänninen & Koski-Jännes 1999, 1847.)

Päihteiden käytön lopettamisesta kerrottuja tarinoita sävyttävät usein päihdehoitojärjestelmässä ja vertaisryhmien piirissä käytetty tarinavaranto (Tamminen 2000, 46). AA-tarina (NA-tarina / GA-tarina) on kuuluisin esimerkki päihteiden käytön lopettamiseen liittyvistä tarinoista (Kuusisto 2010, 60; Riessman 2008, 68–73; Hyväri 2001, 67; Hänninen 2000, 157–158; ks. Arminen 1994). Kuusiston (2010, 60) mukaan päihdeongelmasta selviytymistä on kuvattu AA-liikkeen jäsenten tarinoina jopa niin usein, että muut toipumistarinat ovat jääneet AA-tarinan varjoon. AA-tarina alkaa usein siitä, että henkilö kuvailee aiempaa alkoholin käyttöään joko normaaliksi sosiaaliseksi juomiseksi tai alkoholistiseksi jo heti alusta alkaen. Tarina jatkuu kuvauksella siitä, kuinka juominen lisääntyy ja päihteiden käytön aiheuttamat ongelmat kasautuvat. Ongelmista huolimatta päihteiden käyttö jatkuu kunnes päähenkilö saavuttaa henkilökohtaisen "pohjansa", jolloin hän myöntää olevansa avuton päihteiden edessä. Henkilö hakeutuu AA-ryhmään ja samaistuu ryhmän jäseniin. Lopulta päähenkilö kuvautuu sairaana, mutta sairautensa kanssa elämään oppineena "toipuvana alkoholistina / narkomaanina / pelaajana". AA:n ajatuksen mukaan ihminen joka on alkoholisti tai narkomaani, on sitä myös silloin kun hän ei käytä päihdettä. Siten AA-tarinoissa hallitsematon päihteiden käyttö muuntuu AA-yhteisön jäsenyydeksi. Tarina päättyy tilanteeseen, jossa päähenkilö on edelleen siinä määrin

voimaton riippuvuuden edessä, että turvautuu AA-yhteisöön. (Arminen 1994, 178; Cain 1991, 225.)

Klassisen jaon mukaan tarinat ryhmiteltiin neljään seuraavaan tyyppiin: komediaan, romanssiin, tragediaan ja satiiriin. Romanssissa tarinan päähenkilö taistelee pahaa vastaan ja saavuttaa sankaruuden sitoutumalla hyviin tekoihin. Romanssiin liittyy ajatus, että maailmassa kaikilla asioilla on jokin todellinen ja syvä tarkoitus, joka on mahdollista saavuttaa. Romanssi on ennen kaikkea yhden ihmisen elämään ja toimintaan keskittyvä tarinatyyppe. Komedian päähenkilö pakenee vastuuta, mutta löytää lopulta uuden sosiaalisen yhteyden. Siinä missä romanssin päähenkilö saavuttaa itsenäisyyden ja toisten kunnioituksen, komedian päähenkilö löytää uudenlaisia sosiaalisia siteitä toisiin ihmisiin. Komediasa yksittäinen päähenkilö ei välttämättä nouse ainoaksi keskeiseksi henkilöksi tarinassa, vaan olennaista on myös yhteiskunnan tila laajemminkin. Onnellinen loppu saavutetaan yhteiskunnan paremmalla tilalla ja henkilöhahmojen harmonisella integroitumisella. Sekä komediassa että romanssissa olennaista on matka pois normaalista sosiaalisesta järjestyksestä. Matka, mielen sisäinen tai todellinen, on tehtävä, jotta ihminen löytää itsensä tai yhteisöllisen hyvän. (Czarniawska 2004 21; Murray 1989, 181, 185–188, 196–197.) Tragediasa todellisen identiteetin osa-alueet ovat löytyneet, mutta niitä ei ole mahdollista toteuttaa tässä maailmassa. Tragediasa päähenkilö saa osakseen surullisen kohtalon. Satiiri taas osoittaa todellisuuden järjettömyyden, yleensä ironian keinoin. Satiirille tragedian kohtalonlait, komedian yhteisöllinen harmonia ja romanssin totuuden löytäminen ovat vain illuusiota. Satiirille todellinen maailma on paljon absurdimpaa, järjettömämpää. (Czarniawska 2004, 21; Murray 1989, 198.) Kuten Hyvärinen (2004, 307) toteaa, olisi liioiteltua sanoa, että tutkimamme ihmisen elämä olisi tragedia, komedia, satiiri tai romanssi. Tutkittaessa elämäntarinoita voidaan kuitenkin löytää näitä tarinatyyppejä ikään kuin asenteena tarinan kerronnassa.

Elämäntarinoiden etenemistä voidaan myös kuvata piirtämällä janaa tarinan etenemisestä. Elämäntarina voi edetä joko progressiivisesti, regressiivisesti tai stabiilisti. Mikäli tarina etenee hyvistä lähtökohdista koko ajan regressiivisesti kohti onnetonta loppuaan, voidaan puhua tragediasta. Komedia ja romanssi etenevät alussa regressiivisesti, mutta saavat sitten käännekohdan ja lähtevät nousuun, edeten loppua kohden progressiivisesti. Jotkin tarinat voivat edetä alusta saakka progressiivisesti kohti loppuhuipennusta. (Gergen 1999, 70–72.)

Narratiivinen identiteetti sisältää samanaikaisesti ajatuksen sekä jatkuvuudesta, että fragmentaarisuudesta ja muutoksesta. Pysyvyyttä tuo käsitys omasta itsestä samana ihmisenä, vaikka tilanteet ja aika muuttuvat. Samanaikaisesti minuuteen liittyy kuitenkin aina myös joustavuuden ja muutoksen mahdollisuus. Ihmisellä on kyky luoda koherenssia jopa sinne, missä sitä ei alun alkaen ole. (Ruisniemi 2006, 72; Koski-Jännes & Hänninen 1998, 176.) Vaikka kertomalla tarinoita voimme vaikuttaa niin omaamme kuin toistenkin elämään, elämä kaikkine hajanaisine sattumuksineen on olemassa myös ilman kertomuksiamme (Aaltonen & Leimumäki 2010, 146; Hyvärinen 2004, 306). Hännisen (2000) mukaan tarinallisuuden aspektit ovat sisäinen tarina, draama ja kertomus. Draama on se elämä, jota henkilö elää. Draamassa ihminen pyrkii toteuttamaan erilaisia ”tarinallisia projekteja”. Draamaan vaikuttavat kuitenkin henkilön oman toiminnan lisäksi myös monet ulkoiset tekijät, kuten muut ihmiset ja elämän materiaaliset ehdot. Sisäinen tarina on tajunnallinen tulkintamalli, jonka avulla jäsennetään elämää ja määritellään identiteettiä. Kertomuksessa pääsevät kommunikoimaan henkilön sisäinen tarina ja draama. (Mt., 126–131.)

Kirsi Nousiainen (2004, 17–18) käyttää tutkimuksessaan sisäisen minän käsitettä, jolla hän katsoo olevan yhtäläisyyttä Riitta Granfeltin (1998) käyttämään sisäisen kodin käsitteeseen, sekä Hännisen (2000) sisäisen tarinan käsitteeseen. Omaa ajatteluani lähimpänä on Hännisen sisäisen tarinan käsite. Ajattelen, että kaikkia kolmea käsitettä yhdistävä sana sisäinen kuvaa sitä toisen ihmisen ulottumattomissa olevaa maailmaa, joka on ”ihmisen sisällä”. Sisäinen tarina kuvaa mielestäni hyvin sosiaalikonstruktionistisen ja narratiivisen viitekehysten mukaista ajatusta ihmisen maailman rakentumisesta kielellisessä vuorovaikutuksessa. Ajattelen, että käsityksemme itsestämme on tarinan muodossa. Tästä sisäisestä tarinasta kerromme jotain muille kertomuksen avulla. Kertomuksen ja sisäisen tarinan suhde on refleksiivinen, joten kerronnalla voi olla muokkaava vaikutus sisäiseen tarinaan. Kun ihminen kertoo sisäistä tarinaansa, hän saa mahdollisuuden ottaa etäisyyttä tarinaansa ja muokata sitä. Sosiaalisissa tilanteissa muut läsnä olevat henkilöt vaikuttavat syntyvään kertomukseen. Kertomus muotoutuu yhteistoiminnallisesti, jolloin kertojalla on mahdollisuus löytää kokemukseensa uusia näkökulmia. Toisaalta, kertomusta saatetaan tietoisesti tai tiedostamattomasti ohjata suuntaan, joka ei ole kertojan oma näkemys asioista. (Hänninen 2000, 55–56.) Kirjoitetussa muodossa tilannetekijät ja toiset ihmiset eivät niin paljon vaikuta tarinaan, mutta kulttuuriset mallitarinat ovat tällöinkin läsnä.

Keskeiset identiteetin muutokset seuraavat merkityksellisiä elämänmuutoksia (McAdams 1993, 109). Niin kauan kun elämä soljuu ilman suurempia yllätyksiä tai ongelmia, identiteetti saa yleensä vähemmän huomiota. Elämänmuutokset tuovat katkoksen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille ja johtavat lopulta siihen, että ihminen alkaa pohtia elämäänsä ja itseään. (Nousiainen 2004, Valkonen 2002, 4; 137 Hänninen 2000, 80.) Tällöin identiteetti joutuu tarkastelun kohteeksi. Hännisen (2000, 80) mukaan elämän muutokset synnyttävät luovuutta. Ne ovat tilanteita, joissa elämälle aletaan etsiä uusia, totutuista poikkeavia tulkintoja ja arvoja. Narratiivisella tutkimuksella voidaan kannustaa ihmisiä refleктоimaan omaa tarinaansa. (Hänninen 2000, 119.) Anna Kulmala (2006, 76) nostaa esiin toiminnan ja elämäntarinan ymmärrettäväksi tekemisen tärkeyden. Toiminnan ymmärrettävyys voi lisätä ihmisen hallinnan kokemusta. Tarinoita voidaan pitää siis myös elämänmuutoksen hallinnan välineenä. Menneestä ja tulevasta luodaan tarinoiden avulla jatkumo. Elämäntarina on hyvä silloin, kun se onnistuu tekemään elämästä merkityksellisen. (Hänninen 2000, 80, 94, 119; McAdams 1993, 6.) Alasuutarin (2007) mukaan elämäkerrallisen pohdinnan avulla voimme luoda jatkuvuuden tunnetta. Elämäntarinaa voidaan myös rakentaa uudelleen tilanteessa, jossa roolivaatimukset ja sitä kautta myös minäkäsitys muuttuvat. (Mt., 166–167.) Monet psykoterapiamuodot perustuvat ajatukseen ongelmallisen elämäntarinan tietoisesta muokkaamisesta terapeutin avulla. Tavoitteena on luoda yhtenäinen elämäntarina ja korvata aiempi tarina tyydyttävämmällä. Sama ajatus voidaan nähdä sisältyvän myös AA:n ideologiaan. Elämäntarinan kertomisen on ajateltu jopa edesauttavan raittiuden ylläpitämistä. Oman identiteetin ja elämäntarinan muokkaaminen ei ole kuitenkaan vaivatonta. Prosessi vie aikaa ja voimia, eikä sitä voi saada täydellisen valmiiksi koskaan. (Kuusisto 2010, 118; Gergen 2009 300–301; Cameron 2004, 182; Hänninen 2000, 119, 131, 143; Saastamoinen 1999, 167; McAdams 1993, 33; White & Epston 1990.)

Tiivistetysti todeten, identiteetti voidaan nähdä moninaisena, sosiaalisen vuorovaikutuksen avulla rakennettuna ja jatkuvasti uudelleenrakentuvana. Kerromme itsellemme jatkuvasti tarinaa omasta itsestämme. Uusien kokemusten myötä tarinaa on muokattava. Tarinasta jää pois joitakin vanhoja teemoja, jotka korvautuvat uusilla, tilanteeseen paremmin sopivilla selityksillä. Tarinat, joita kerromme itsellemme, ovat saaneet vaikutteita niistä diskursseista, jotka ympäröivät meitä. Tarinoiden muotoutumiseen vaikuttavat myös toiveemme ja pelkomme tulevaisuuden suhteen. (Etherington 2007, 455; Cameron 2004, 182.) Alla olevassa runossa tiivistyy elämäntarinan ja siten myös identiteetin

ajatus, kuten ne ymmärrän. Elämäntarinaa rekonstruoidaan jatkuvasti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Uusien kohtaamisten ja vuorovaikutustilanteiden tuloksena näemme menneen aina uudella tavalla.

ei ole mikään kuin ennen
ei edes se entinen

ymmärrätkö
jokainen kohtaaminen
muuttaa kaikki edellisetkin

-Arno Kotro, 2005

3.2 Marginaalissa rakentuva identiteetti

Vuorovaikutuksessa tapahtuva itsen ja toisten määrittely tapahtuu pitkälti erilaisten kategorisointien avulla. Pyrimme herkästi kategorisoimaan toisiamme ja itseämme erilaisten kulttuuristen odotusten ja moraalisten arvostusten mukaan. Se millaisia kategorisointeja teemme on vahvasti sidoksissa kunkin aikakauden käsityksiin hyväksytyistä ja paheksutuista asioista. Määritellessämme henkilöä jotakin kategoriaa käyttäen tulemme samalla synnyttäneeksi jonkin ryhmän jäsenyyden. Kategoriaryhmät jakavat henkilöitä "meihin" ja "heihin". Jako me ja he muodostavat aina myös toiseutta. "He" kuuluvat aina jonkin ryhmän ulkopuolelle. Näin ollen kategorisointi tuottaa helposti stereotyyppisiä ja leimaavia määritelmiä. Jyrkimmillään poikkeaviksi määriteltyjen henkilöiden toiminta ja jopa ominaisuudet voidaan määritellä vääriksi ja ei-hyväksyttäviksi. Monet stereotypisoivat kategorisoinnit, kuten rikollisen tai huumeiden käyttäjän kategorisoinnin miellämme kulttuurissamme automaattisesti poikkeaviksi. Kuitenkin myös nämä stereotypisoivat ja poikkeavuutta tuottavat kategorisoinnit ovat ajan ja kulttuurin myötä muuttuvia. (Juhila 2012, 176–180, 190–191, 212; Suoninen 2012, 90–94, 112–121.) Hyväksytyinä ja paheksuttuina pidetyt asiat eivät voi pysyä jatkuvasti samanlaisina, sillä asioiden moraalisesta oikeutuksesta käydään jatkuvaa neuvottelua ja rajankäyntiä erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa (Jokinen 2012, 255; Kuure 1996, 12).

Kulttuuriset ja sosiaaliset mallitarinat voivat olla leimaavia. Hyvärin (2001, 66) mukaan tarinan avulla voidaan luoda symbolinen kuva pahasta, jota vastaan yhteisössä taistellaan. Kulttuurisessa tarinavarannossamme huumeet ovat saaneet pahan maineen. Huumeiden käyttö kuuluu edelleen suhteellisesti melko pienen ihmisryhmän elämään, siitäkin huolimatta, että niin kutsuttu viihdekäyttö on lisääntynyt jonkin verran. Huumeiden käyttäjien ryhmä on yhteiskunnassamme jo kokonsakin puolesta pienen vähemmistön asemassa. Jotta voisimme ymmärtää huumeiden käyttäjien identiteetin määrittymistä, täytyy meidän ymmärtää heidän asemaansa yhteiskunnassamme. Yhteiskunnallisessa keskustelussa huumeiden käyttäjistä puhuttaessa käytetään usein marginaalin käsitettä. Marginaali on tilallinen vertauskuva sivussa, reunassa tai syrjässä olemisesta. Tarkalleen ottaen marginaali tarkoittaa reuna-aluetta. Voidaan jopa ajatella vertauskuvallisesti, että marginaalissa olija ei kuulu mihinkään. Hänellä ei ole paikkaa yhteiskunnassa. Yhteiskunnallisten valtasuhteiden avulla paikattomille voidaan osoittaa paikka, jokin sosiaalisesti määritelty tila. Marginaalissa olevien ihmisten identiteettiä pyritään siten määrittelemään keskustasta käsin. Määriteltäessä marginaalia määritellään samalla myös keskustaa ja normaalin rajoja. Marginaalin ja keskustan suhde on jännitteinen; keskusta pyrkii olemaan ”normaali” samalla, kun se yrittää tehdä marginaalista epänormaalin, jopa leimaavan tilan. Marginaali nähdään usein kärjistyneiden mielikuvien kautta. Huumeidenkäyttäjiä voidaan esimerkiksi pitää automaattisesti huumeiden ongelmakäyttäjinä. Marginaalissa elävä ihminen joutuu siten rakentamaan identiteettiään kulttuuristen stereotyyppien ympäröimänä. (Jokinen 2004, 76–78; Hyväri 2001, 34, 73–74.)

Bauman (2001, 147, 151) ajattelee, että ihmisten haasteena ei tänä päivänä ole enää niinkään haluamansa identiteetin saavuttaminen ja sen huomatuksi tekeminen. Pikemminkin kyse on nykyisin siitä, että ihmisten täytyy valita jokin identiteetti ja olla jatkuvasti valppaana ja valmiina vaihtamaan sitä, mikäli se ei olekaan enää kilpailukykyinen tai houkutteleva. Eräs identiteetin rakentamiseen liittyvä haaste on yhteisön löytäminen ja siihen liittyminen. Nykymaailmassa ei ole enää kovin paljon traditionaalisia yhteisöjä, joihin yksilö itsestään selvästi kuuluisi. Meillä on perheitä, uskonnollisia ryhmiä, organisaatioita, järjestöjä, joukkueita ja tiimejä, joissa yksilö voi rakentaa kollektiivista tarinaa ja identiteettiä. Tyypillistä nykymaailman yhteisöille on kuitenkin valinnanvapaus. Yksilö voi useimmiten itse päättää mihin näistä lukuisista kollektiivisista tarinoista haluaa sitoutua. Sen lisäksi, että yhteisölliset tarinat ovat valittavissa, on yksilöllisen, poikkeavan tarinan kertominen

aikakaudellamme vallitseva ihanne. (Hänninen 2000, 42–43; Kuure 1996, 12.) Poikkeava ja erilainen identiteetti voi siis tulla tavoittelemisen arvoiseksi. Tapio Kuuren (1996) mukaan omaa itseä koskeva tavoiteltu valtavirrasta poikkeaminen määritellään erilaisuudeksi, kun taas toisia koskevassa määrittelyssä käytetään helposti leimaavaa poikkeavuutta. Tavoiteltuun marginaalissa olemiseen voidaan liittää kyky nähdä jotain enemmän tai ainakin erilaista. Tällöin tavanomainen valtavirta leimataan mainstreamiksi, massaksi. (Mt., 12.)

Tietyt poikkeavat identiteetit leimautuvat kulttuurissamme pääasiallisesti vain ja ainoastaan kielteisiksi (Juhila 2004). Tällainen leimattu identiteetti on myös huumeidenkäyttäjän identiteetti. Yhteiskunta voi asenteillaan stigmatisoida ja ikään kuin pakottaa ihmisen omaksumaan kielteisen identiteetin, joka liitetään huumeiden käyttäjään. Voidaan puhua pilatusta (spoiled) identiteetistä, jonka ihminen on saanut vasten tahtoaan (Goffman 1963). Vaikka yhteiskuntatieteissä identiteetti nähdään sosiaalisesti rakentuvana, muuttuvana ja jatkuvasti työstettynä, eikä identiteettiä nähdä ihmisen sisäisenä ominaisuutena, niin kuitenkin leimattu identiteetti voi maallikkoajattelussamme luoda mielikuvan jostakin hyvin pysyvästä jopa ihmisen synnynnäisestä ja silti itse valitusta ominaisuudesta.

Kirsi Juhila (2004 24, 28) mukaan leimattuun identiteettiin kuuluu ”poikkeuksellisen vahvoja, negatiivisia luonnehdintoja”. Leimattu identiteetti luo tilanteita, joissa yksilöä määritellään hänen oman henkilökohtaisen identiteettinsä kanssa ristiriidassa olevilla kuvauksilla. Identiteetti määrittyy usein stereotyyppisten vastakohtaparien avulla. Keskustassa on parin ”parempi” puoli kuten huumeita käyttämätön yksilö ja marginaalissa negatiivisen leiman saava yksilö, kuten huumeiden käyttäjä, joka nimetään kulttuurisen stereotypian mukaan. Hyvärin (2001, 83) sanoin yksilöt siis kantavat identiteetissään institutionaalisen vallan tuotoksia. Bruun ja Christie (1986, 185) totesivat jo 80-luvulla, että määrittelemme huumeidenkäyttäjän identiteetiksi narkomaanin. Heidän mukaansa voidaan puhua jopa narkofobiasta. Arja Jokisen ym. (2004, 9) mukaan marginaalissa olevat ihmiset jäävät itse helposti yhteiskunnallisessa keskustelussa ilman ääntä.

Vaikka marginaalissa olevien voi olla vaikea tuoda ääntään kuuluviin, heillä on kuitenkin mahdollisuus neuvotella ja jopa kieltäytyä tarjotuista kategorioista. Neuvottelun käsitteellä voidaan kuvata sitä tapaa, jolla yhteiskunnassa määritellään erilaisia sosiaalisia ongelmia, yksilöitä ja ryhmitä. Neuvotteluja

voidaan käydä kolmella eri tasolla, yksilöllisellä, kulttuurisella ja yhteiskunnallisella tasolla. Yksilölliset neuvottelut käydään nimensä mukaisesti elämän yksityisillä areenoilla ja niissä olennaiseksi muodostuu ennen kaikkea identiteetin määrittely. Kulttuuristen neuvotteluiden tasolla keskustelujen kohteeksi nousevat erilaisten alakulttuurien arvot ja toimintatavat suhteessa valtakulttuurin arvoihin ja toimintatapoihin. Yhteiskunnalliset neuvottelut käydään politiikan, aktivisimin ja järjestötoiminnan tasolla. (Kekoni 2007, 173–185.) Sosiaalityöhön liittyviä neuvottelun areenoita ovat esimerkiksi asiakastilanteet sekä keskustelut mediassa ja politiikassa (Jokinen ym. 1995, 88–91). Poikkeavuuden kategorisoinnista voidaan pyrkiä kieltäytymään niin kutsutun vastapuheen avulla. Vastapuhe kohdistuu kulttuurisesti rakennettuihin kategorioihin. Vastapuheella voidaan kyseenalaistaa keskuksessa määritellyä leimattua identiteettiä. Vastapuheen avulla kulttuurisesti vahvoista identiteeteistä on mahdollista neuvotella ja pyrkiä tuomaan itsestä yksilöllisempi kuva kuin mitä kulttuuriset kategoriat tarjoavat. (Juhila 2012, 212, 215; Suoninen 2012, 90–94 Kulmala 2006, 71; Juhila 2004, 29–28.) Hyväri (2001) puhuu identiteettipolitiikasta, jonka avulla toisten määrittämästä asemasta on mahdollista murtautua ulos. Hän ei kuitenkaan usko, että ainoa marginaalista ulos murtautumisen tie olisi yhteiskuntaan uudelleen integroitumisen tie. Voidaan ajatella, että myös marginaalissa olevien yhteisöjen kuuluisi saada arvostusta ja oma paikkansa yhteiskunnassa. Marginaalista selviytyminen ei tarkoita välttämättä takaisin keskusta siirtymistä, vaan se voi tapahtua uudenlaisten sosiaalisten suhteiden ja uudenlaisen identiteettitarinan kautta. (Mt., 78, 223, 233.)

Marginaalista ja keskuksista puhuttaessa on Jokisen ym. (2004, 9-19) mukaan tärkeä muistaa, että marginaali voi olla myös yksilön itse valitsema paikka. Kannabiksen käyttäjien kokemuksia tutkinut Taru Kekoni (2007) on tutkinut niitä neuvottellullisia tapoja, joilla kannabiksen käyttäjät pyrkivät ylläpitämään tai parantamaan yhteiskunnallista asemaansa ja välttämään leimatuksi tulemistä. Kekonin (2007, 43) mukaan kannabiksen käyttäjä vetäytyy ainakin jollakin elämänalueilla syrjään yhteiskunnan valtakulttuurisen keskuksen arvoista tehdessään valinnan laittoman huumeen käytöstä. Tilanne on samanlainen kaikilla huumeiden käyttäjillä. Itse valittu marginaalisuus ei kuitenkaan tarkoita, että yksilöllä olisi sanavaltaa keskukseseen nähden, vaan keskus saattaa pyrkiä määrittelemään yksilön identiteettiä yksilön oman näkemyksen kanssa hyvin ristiriitaisesti (Jokinen ym. 2004, 9–19). Yhden poikkeavan teon tekeminen, laittoman huumeen käyttäminen, voi olla esteenä täysivaltaiseen yhteiskuntaan kuulumiselle (Kekoni 2007, 44). Marginaalissa elävän ihmisen osallistuminen

neuvotteluun tapahtuu ikään kuin altavastaajan asemasta ja muodostuu siten vastapuheeksi. Marginaalissa olemisesta voi toisaalta tulla henkilölle myös päivänselvää rutiinia, eikä siihen joutuminen välttämättä muodosta minkäänlaista kriisiä ihmisen elämässä (Hyväri 2001, 123). Marginaaliin sopeutuminen vastustamisen vaihtoehtona merkitsee Hyvärin (2001, 125) mukaan kuitenkin itsen katsomista pelkästään muiden silmin.

Oman identiteetin rakentaminen ja ennen kaikkea sen esiin tuominen ei ole vain itsestään tapahtuvaa ajatus- ja puhevirtaa. Se on myös aktiivista ja strategista toimintaa. Se kuinka ihminen käyttäytyy tietyssä tilanteessa voi olla hyvinkin suunniteltua, mikäli tarkoituksena on luoda tietynlaista kuvaa itsestä. Voidaan puhua identiteettityöstä, kun halutaan korostaa henkilön strategista toimintaa itsensä ilmaisemisessa. (Suoninen 2012, 116–117; Silverman 2006, 138–143.) Huumeiden käytön kokeneet ihmiset joutuvat erityisen herkästi tilanteisiin, joissa heidän on pyrittävä luomaan tietynlaista kuvaa itsestään. Myös haastattelun antaminen tai elämäntarinan kirjoittaminen ovat tilanteita, joissa ihmiset haluavat tuoda esiin erityisesti joitain tiettyjä ominaisuuksiaan ja luoda mielestään tilanteeseen sopivaa kuvaa itsestään. Yhteenvedona voidaan todeta, että identiteetin rakentaminen on jatkuvaa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa neuvottelua. Tunnistaessaan itseensä kohdistuvan stereotypisoivan ja leimaavan kategorisoinnin ihminen pyrkii yleensä neuvottelemalla vastustamaan kyseistä määritelmää. Itsensä tavalliseksi määrittelemisen on hyvin yleinen tapa vastustaa leimaavaa kategorisaatiota. (Juhila 2012, 215.)

3.3 Henkilökohtainen ja sosiaalinen identiteetti

Tutkimustehtäväkseni määrittelin aluksi sisäisten tarinoiden esiin nostamisen huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoista. Lopulta sisäisen tarinan käsite osoittautui liian triviaaliksi käsitteeksi tässä tutkielmassa tutkittavaksi. Päädyin hylkäämään tämän alkuperäisen tavoitteeni, sillä huomasin, etten voisi tavoittaa näitä sisäisiä tarinoita. Uskon, että saamani tarinat ovat aitoja vuorovaikutuksessa rakentuneita tarinoita tutkittavien elämistä ja identiteeteistä. Ymmärrän sisäisen tarinan olevan kuitenkin jotain niin henkilökohtaista, etten usko toisen ihmisen pystyvän sitä

tavoittamaan. Sisäinen tarina pitää sisällään enemmän kuin mitä kertomuksen muodossa tuodaan julki. Hännisen (2000, 130) mukaan ihminen ei välttämättä itsekään tiedosta sisäistä tarinaansa kokonaisuudessaan.

Aineiston analyysivaiheessa päätin ottaa käyttööni Rom Harrén (1983) henkilökohtaisen ja sosiaalisen identiteetin käsitteet sekä psykologisen avaruuden mallin. Päädyin tähän ratkaisuun siksi, että tarinoissa näyttää kulkevan ikään kuin kaksi yhteen kietoutuvaa melodiaa identiteetin rakentumisesta. Toinen niistä on henkilökohtaisempi. Siinä henkilö kertoo millainen hän on, mistä hän pitää, mitä hän haluaa. Toisessa melodiassa henkilö taas kuvaa sitä mihin hän kuuluu tai ei kuulu ja ennen kaikkea miten hän sopeutuu siihen ryhmään, johon hänet on kategorisoitu tai hän haluaa itsensä kategorisoitavan. Sisäisen tarinan sijaan päädyin siis tarkastelemaan niitä tapoja, joilla identiteettiä määritellään saamissani tarinoissa. Se millaisia sisäisiä tarinoita löytyy saamieni tarinoiden takaa, ihmisten sisäisestä dialogista jää tämän tutkimuksen tavoittamattomiin.

Henkilökohtaista tai persoonallista identiteettiä voidaan kuvata sellaiseksi identiteetiksi, jonka kukin haluaa määrättyssä tilanteessa tuoda itsestään esiin. Henkilökohtainen identiteetti on omaa kokemusta siitä kuka ja millainen minä olen. Henkilökohtainen identiteetti auttaa ihmistä tuntemaan omaa erityisyyttään muihin ihmisiin nähden. (Kulmala 2006 61–62; Ruisniemi 2006, 66.) Jokainen joutuu kuitenkin peilaamaan omaa henkilökohtaista identiteettiään ulkopuolelta tarjottuun identiteettiin. Henkilökohtaista identiteettiä ei siis rakenneta tyhjiössä sosiaalisen maailman ulkopuolella, vaan siihen vaikuttavat ympärillämme olevat ihmiset ja heidän käsityksensä. Henkilökohtaiseen identiteettiin liittyy siten aina myös sosiaalinen identiteetti. Nämä käsitteet eivät ole identiteetin rinnakkaisia ja toisistaan erillään olevia puolia, vaan paremminkin ne ovat kietoutuneina yhteen ja vaikuttavat toinen toiseensa. Kulmalan (2006) tavoin näen sosiaalisen identiteetin olevan jotain ulkoapäin tarjottua. Ymmärrän sosiaalisen identiteetin määritelmäksi, jossa ihmiseen liitetään ennakkokäsityksiä ja hänelle annetaan ominaisuuksia, jotka yleisesti liitetään johonkin ryhmään. Siinä missä stereotyypiat ovat yleensä negatiivissävytteisiä, sosiaalinen identiteetti voi olla myös myönteinen ja ihmistä vahvistava. (Mt., 61–62.)

Konstruoidessaan identiteettiään ihminen heijastaa käsitystään itsestään ulkopuolelta annettavaan

katégoriaan. Jos ulkopuolelta tarjottu katégoria on jollain tapaa negatiivissävytteinen, joutuu ihminen rakentamaan sosiaalista identiteettiään suhteessa leimattuun identiteettiin. Yksi katégorioiden kielteinen puoli on se, että jotkut katégoriat määrittelevät ihmistä kokonaisvaltaisesti. Tällaisia katégorioita ovat esimerkiksi huumeiden käyttäjät, jotka luokitellaan ja leimataan kaikki samanlaisiksi ongelmallisiksi ihmisiksi. Koska ihmiset eivät kuitenkaan ota annettuja katégorioita sellaisenaan vastaan, vaan pyrkivät itse määrittelemään itseään, muodostuu vastapuhe ja yksilöllisen kuvan luominen itsestä merkittäväksi. (Kulmala 2006, 67–69.)

Harrén sosiaalisen ja persoonallisen identiteetin käsitteitä sekä psykologisen avaruuden mallia on käytetty useassa riippuvuutta koskevissa tutkimuksissa (ks. Ruisniemi 2006; Cameron 2004; Koski-Jännes 1998). Tässäkin tutkimuksessa esiin nousseet sosiaalinen ja henkilökohtainen identiteetti erottuvat luullakseni niin selkeästi, koska huumeiden käyttäjät katégorisoidaan voimakkaasti leimaavalla tavalla. Irtautuessaan ongelmallisesta huumeiden käytöstä ihminen joutuu ikään kuin todistamaan, ettei kuulu enää huumeiden käyttäjien leimattuun ryhmään, vaan niin kutsuttujen ”normaalien” kansalaisten ryhmään. Muuttuneen sosiaalisen identiteetin esiin tuominen, ”julkaisu” (Harré 1983, 258) nousee keskeiseen asemaan identiteetin uudelleenkonstruoinnissa. Vaikka huumeiden käyttö on katégoria, jolla ihmistä pyritään määrittelemään kokonaisvaltaisesti, se ei tarkoita sitä, että ihminen itse kokisi olevansa vain huumeiden käyttäjä, huumeita joskus aiemmin käyttänyt tai ”tavallinen” huumeita käyttämätön henkilö. Tähän tutkimukseen saaduissa tarinoissa itseä kuvattiin paljon moniulotteisemmin. Sen lisäksi, että henkilö oli lopettanut huumeiden käytön ja määritteli identiteettiään suhteessa ”normaaliin” huumeita käyttämättömiin ihmisiin, hän saattoi kuvata itsestään myös taiteelliseksi, huumorintajuiseksi, liikunnalliseksi, rauhalliseksi ja niin edelleen. Ymmärrän näidenkin identiteetin kuvausten rakentuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, sillä ilman muiden ihmisten läsnäoloa olisi mahdotonta sanoa kuka on taiteellinen tai huumorintajuinen. Tällaisiin piirteisiin ei kuitenkaan liity sellaista vahvaa katégoriaa, joka tiettyyn joukkoon kuten huumeiden käyttäjiin. Nämä ovat siten enemmän henkilökohtaisia, persoonalliseen identiteettiin kuuluvia määritelmiä. Myös Kulmala (2006, 74) on todennut, että marginaaliin sijoitetut määrittävät itseään huomattavasti moniulotteisemmin kuin heitä ulkopäin määritellään.

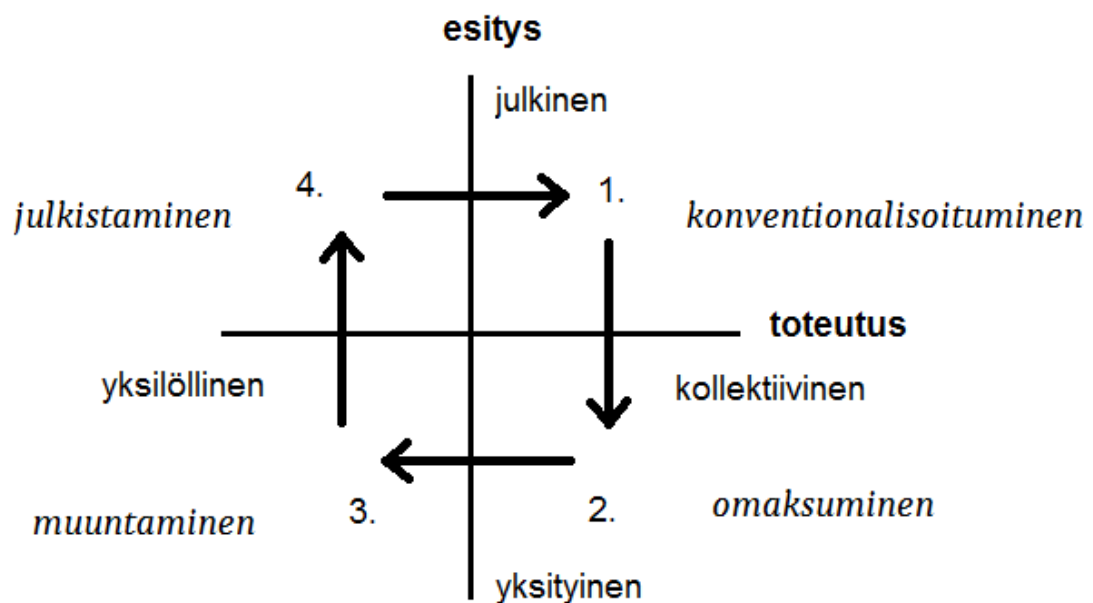
Harrén (1983) psykologisen avaruuden malli perustuu ajatukseen, että identiteetti rakentuu suhteessa

sosiaaliseen ympäristöön. Ihmisen mieli nähdään kielellisen vuorovaikutuksen tuotoksena, jolloin identiteetin rakentumisen lähtökohta on sosiaalinen kulttuuri ja yhteisöt, joihin ihminen syntyy ja jossa hän kulloinkin elää. Psykologisen avaruuden malli havainnollistaa sitä dynaamista liikettä, jota ihminen käy muokatessaan identiteettiään ja samalla suhdettaan ympäristöönsä. Esittelen Harrén mallia seuraavaksi käyttämällä apunani Oili-Helena Ylijoen (1998, 135) muotoilemaa kuviota, jonka hän on rakentanut Harrén (1983, 258) kuvioita tiivistämällä ja suomentamalla. Kuviossa on kaksi ulottuvuutta, jotka ovat esitys ja toteutus. Esitys-ulottuvuus kuvaa sitä, kuinka paljon yksilö tuo julki omia ajatuksiaan ja tuntemuksiaan. Toteutus-ulottuvuus puolestaan kuvaa toimintaa ja ajattelua yksilöllisyys-kollektiivisuus akselilla. Kuvion nuolet kuvaavat niitä siirtymiä, joita yksilö käy läpi identiteettiprojektiansa aikana. Lähtökohtana on nelikentän oikean yläkulman, julkis-kollektiivinen alue, johon yksilö väistämättä kuuluu syntyessään sosiaaliseen maailmaan, tiettyyn kulttuuriin ja yhteisöön. Myös myöhemmät yksilön identiteettiä muovaamat yhteisöt kuuluvat tälle alueelle. Ensimmäinen siirtymä tapahtuu julkis-kollektiiviselta alueelta kollektiivis-yksityiselle alueelle. Tämän siirtymän nimi on *omaksuminen* (appropriation). Siirtymässä tapahtuu yhteisöjen ja kulttuurin kielenkäytön sääntöjen omaksumista. Keskeistä on myös yhteisön moraalisten, usein sanattomien, sääntöjen omaksuminen. Voidakseen rakentaa yksilöllistä identiteettiä henkilön on ensin omaksuttava yhteisönsä sosiaalinen perimä. Oma persoonalliseksi koettu identiteettimme juontaa siis juurensa julkis-kollektiiviselta alueelta. (Ylijoki 2001, 239–241; Ylijoki 1998, 133–135, 139; Harré 1983, 20–21, 256–285.)

Seuraava siirtymä on kollektiivis-yksityiseltä alueelta yksityis-yksilölliselle alueelle. Tämä siirtymä on nimeltään *muuntaminen tai muokkaaminen* (transformation). Tässä siirtymässä yksilö työstää identiteettiä yksilöllisimmillään. Yksilö siis aina jossain määrin muuntaa kulttuurista perimäänsä. Omaksumisen siirtymä on kuitenkin toteutettava ensin, jotta yksilö voi siirtyä tälle henkilökohtaisemmalle muuntamisen tasolle, jossa persoonallinen identiteettiprojekti käynnistyy. Tässä vaiheessa yksilö tulkitsee kulttuurinsa uskomuksia ja erilaisia merkitysrakenteita luomalla samalla jotain ainutlaatuisempaa, muista poikkeavaa identiteettiä. Tässä vaiheessa tapahtuu myös yhteisön moraalijärjestykseen kiinnittyminen persoonallisemmalla tavalla. (Ylijoki 1998, 135–136.)

Tämän jälkeen vuorossa on siirtymä yksityis-yksilölliseltä alueelta yksilöllis-julkiselle alueelle. Tätä

siirtymää kutsutaan julkistamiseksi (publication). Tässä vaiheessa yksilö tuo esiin, julkistaa omia persoonallisia tulkintojaan, vaikka ne poikkeaisivat radikaalistikin totutuista tulkinnoista. Julkistaminen on siten aina riskialtis tilanne, jossa yksilö voi tulla joko hyväksytyksi omien uusien tulkintojensa kanssa, tai sitten jäädä pimentoon, mikäli yksilön tyyli liiaksi sulautuu totuttuun. Osa tässä vaiheessa julkistetuista innovaatioista voivat tulla yhteisön hyväksymiksi, jolloin niitä voidaan alkaa kutsua yhteisön kulttuurisen perimän osaksi. Tällöin tapahtuu siirtymä takaisin julkis-kollektiiviselle alueelle. Tämän vaiheen Harré (1983, 258) on nimennyt *konventionalisoitumiseksi* (conventionalization).

Kuvio 1. Psykologisen avaruuden malli (Ylijoki 1998, 135; Harré 1983, 258).

Koski-Jännes (1998, 175) on muodostanut alla olevan nelikentän kuvaamaan riippuvuusongelmien voittamiseen liittyviä identiteettiprojekteja. Henkilön suhde omaan minuuteen sekä moraaliseen yhteisöön ratkaisevat sen, millaisen identiteettiprojektin tilanne vaatii. Joissakin tilanteissa olennaiseksi muodostuu ennen kaikkea kunniallisen sosiaalisen aseman saavuttaminen, jolloin tilanne vaatii ennen

kaikkea sosiaalisen minuusprojektin. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi henkilöllä, joka on tehnyt rikoksia riippuvuuskäyttäytymisensä mahdollistamiseksi. Henkilön suhde omaan minuuteen ei kuitenkaan välttämättä ole epätydyttävä, eikä näin ollen vaadi työstämistä. Toisessa tilanteessa suhde moraaliseen yhteisöön voi olla hyvä, mutta kokemus omasta minuudesta jollain tapaa epätydyttävä. Seurauksena on henkilökohtainen minuusprojekti, joka tarkoittaa pyrkimystä saada syvempi ja aidompi käsitys omasta itsestä. Tällöin riippuvuus saatetaan jälkeenpäin nähdä jonkinlaisena suojakuorena omaa aitoa minuutta vastaan, jolloin oman aidon minuuden löytämisestä seuraa, että riippuvuutta ei enää tarvita. Ihmisen sosiaalisessa asemassa tai suhteissa ei tällaisessa tilanteessa tapahdu suurempia muutoksia. Joissakin tilanteissa henkilö aloittaa toipumisen tavoittelemalla sosiaalisesti hyväksyttävää asemaa, mutta jatkaakin tästä sitten henkilökohtaisemmalle tasolle keskittymällä omaan minuussuhteeseensa. On myös tilanteita, joissa riippuvuudesta irtaantuminen ei vaadi sen enempää sosiaalista kuin henkilökohtaistakaan minuusprojektia. (Mt., 172–186.)

		SUHDE MINUUTEEN	
		Tyydyttävä / ongelmaton	Epätydyttävä / ongelmallinen
SUHDE MORAALISEEN YHTEISÖÖN	Ongelmaton	Ei minuusprojektia	Henkilökohtainen minuusprojekti
	Ongelmallinen	Sosiaalinen minuusprojekti	Sosiaalinen ja henkilökohtainen minuusprojekti

Kuvio 2. Riippuvuuden voittamiseen liittyvät minuusprojektit suhteessa moraaliseen yhteisöön ja omaan itseän (Koski-Jännes 1998, 175).

4 TUTKIELMAN TOTEUTUS NARRATIIVISIN MENETELMIN

Tässä luvussa kuvaan tutkimuksen toteuttamista. Aluksi esittelen tutkimuksen taustalla olevaa narratiivista lähestymistapaa. Toisessa alaluvussa kuvaan tutkimusasetelmaa ja aineistoa. Kolmannessa alaluvussa käsittelen analyysin toteutusta. Lopuksi tuon näkyväksi eettistä pohdintaa, jota olen joutunut käymään läpi koko tutkimusprosessin ajan.

4.1 Narratiivinen lähestymistapa

Tarinallinen tai narratiivinen lähestymistapa kuuluu laajaan sosiaalipsykologiseen ajattelusuuntaan, jossa vaikuttavat monet hieman eri tavalla ajattelevat tutkijat. Yhteistä lähestymistavalle on ainakin se, että ihminen nähdään aktiivisena omaa elämäänsä ymmärtämään, selittämään ja ennustamaan pyrkivänä. Lähestymistavassa korostetaan tiedon tulkinnallisuutta ja suhteellisuutta. Tarinan avulla ihminen jäsentää elämänsä tapahtumia ja tekee ymmärrettäväksi syiden ja seurausten suhteita elämässään. Ihmisen oma tulkinta ja uudelleentulkinta muodostuvat merkittäviksi tekijöiksi elämän ongelmakohdissa. (Riessman 2008, 8–9, 13; Hänninen 2000, 64, 152.) Narratiivinen tutkimus viittaa moniin erilaisiin tutkimuksiin, joille kaikille on yhteistä se, että ne käyttävät narratiiveja aineistona ja / tai metodeina. Narratiivinen analyysi taas viittaa metodologiaan. Narratiivisessa analyysissä käytetään hyväksi tarinaa merkitysten konstruointiin. Narratiivien analyysi viittaa analyysiin aineiston osalta. Narratiivien analyysissä tarinat ovat aineistoa, mutta analyysimetodit voivat olla muitakin kuin narratiivisia metodeja. (Valkonen 2007, 2; Lieblich ym. 1992, 2–3.)

Termiä narratiivi on käytetty useilla eri tavoilla ja sen voidaan ajatella kantavan monia jonkin verran toisistaan poikkeavia merkityksiä riippuen siitä mistä tieteenalasta kulloinkin on kyse. Narratiivia käytetään usein tarinan synonyymina. Tarina voidaan kuitenkin nähdä myös vain yhtenä tietäntyyppisenä narratiivina. Voidaan ajatella esimerkiksi, että arkisissa vuorovaikutustilanteissa kerrotut lyhyet tarinat ovat erilaisia kuin tutkimukseen osallistuvan pitkähkö tarina elämästään. Toisaalta voidaan ajatella, että lyhyet arkiset narratiivitkin ovat joka tapauksessa myös tarinoita.

(Riessman 2008, 3, 6–7.) Narratiivi voidaan nimetä myös selonteoksi, jolloin se nähdään suppeampana kuin tarina (Saastamoinen 1999, 179). Tarina on käsitteenä sopiva tutkittaessa elämänkertoja, jotka ovat yleensä pitkäköjiä kertomuksia henkilön elämästä. Tässä tutkimuksessa käytän narratiivin ja tarinan käsitteitä synonyymeina.

Minimimääritelmän mukaan tarina sisältää vähintään kaksi ajallisesti toisiaan seuraavaa tapahtumaa, jotka kuvaavat muutosta ja muutokseen johtanutta prosessia (Hyvärinen 2010, 91–92). Usein tarina sisältää sarjan tapahtumia, jotka liittyvät toisiinsa. Johdonmukaisuuden aikaansaamiseksi tapahtumien yhteenliittyminen on tavallisesti kausaalista. Tarina jäsentyy ajallisesti ja ainakin jossain määrin koherentisti niin, että siinä on alku, keskikohta ja lopetus (Valkonen 2002, 15; Hyväri 2001, 23; Roos 1988, 147) tai toisin sanoen: "alkutila–muutos–loputila" (Hänninen 2000, 95). Myös elämäntarinat, siinä missä muutkin tarinat, sisältävät useimmiten jonkinlaisen lopun. Tämä on mielenkiintoista, sillä tavallaanhan elämäntarinan pitäisi jäädä keskeneräiseksi siinä missä elämäkin on vielä kesken. (Roos 1988, 148.) Elämäntarina muuttuukin sitä mukaa, kun elämä jatkuu. Lieblich ym. (1998, 8) vertaavat yksittäistä tutkimusta varten ylös kirjattua elämäntarinaa valokuvaan, jota on otettu jatkuvassa dynaamisessa muutoksessa olevasta identiteetistä. Nykyisin myös ajatellaan, että selkeä lopetus ei ole tarinalle välttämätön, vaan tarina voi jäädä avoimeksi, ja näin ollen lukijan tai kuulijan mielikuvituksen varaan (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 190–191). On siis mahdollista, että elämäntarinakin jää ilman selkeää lopetusta. Ytimekkään lopun lisäksi kertomuksesta voi puuttua myös muita osia. Voidaan jopa ajatella, että kertomus ei yksiselitteisesti joko ole tai ole olematta, vaan jokin aineisto voi sisältää tietyn määrän kerronnallisuutta. Kerronnallisuus on useissa määritelmissä liitetty myös kokemuksellisuuteen. Kertomuksen voidaan ajatella sisältävän aina joitain kokemuksellisia elementtejä. (Hyvärinen 2010, 91–92; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 190–191.) Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut erityisesti siitä millaisia kokemuksia ja muutoksia ongelmallisen huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoista löytyy. Kun ihmiset kertovat elämäntarinaansa ja elämässään tapahtunutta muutosta, he samalla tuovat esiin kertomuksen sisään rakennetun ja tarinan kannalta keskeisen arvolutautuneen ydinsanoman (Jokinen 2000, 131). Tällainen ydinsanoma voi olla esimerkiksi seuraavan lainen: Miten pääsin eroon ongelmallisesta huumeiden käytöstä.

Sen lisäksi, että kertomamme tarinat rakentuvat aina historiallisessa ja kulttuurisessa ajassa ja paikassa,

tarinankerrontaan vaikuttaa myös yleisö; kenelle tarinaa kerrotaan ja miksi. Tarinan avulla voidaan argumentoida jonkin asian puolesta ja tuoda ymmärrystä omaan toimintaan. Tarinan avulla voidaan vaikuttaa ihmisten ajatteluun ja tunteisiin ja siten myös toimintaan. Tarinan lopputulos riippuu kuitenkin aina myös yleisöstä. Miten yleisö ymmärtää kerrotun tarinan. Yleisö voi osallistua tarinan luomiseen. Haastattelussa esimerkiksi haastattelijan kommentit ja kysymykset ohjaavat tarinaa. Vaikka yleisö ei suoraan pääsisi kommentoimaan tarinaa, kuten kirjoitetussa tarinassa, tekee yleisö kuitenkin aina oman tulkintansa lukemastaan tarinasta. Kirjoitukset, samoin kuin haastattelut ovat aina kulttuurin ja ajan sanelemien reunaehtojen sisällä tehtyjä tarinoita, eikä niitä siten pidä ajatella suorina toisintoina ihmisen elämästä. Tarina rakentuu siis aina tilannekohtaisessa vuorovaikutuksessa, dialogisesti (esim. Riessman 2008, 8–9, 40, 105–140; Silverman 2006, 128–129, 157; Burr 2003 3–5; Hyväri 2001, 34; Saastamoinen 1999, 168.)

Heather D'Cruzin ja Martyn Jonesin (2004, 123–125) mukaan tutkijan täytyy aina neuvotella päästäkseen tiedonlähteille. Tutkija voi joko kuulua ryhmään jota tutkii, tai olla ulkopuolinen. Itse olen ulkopuolinen tutkimaani ryhmään nähden. Toisaalta omakohtaisesta kokemuksesta voisi olla hyötyä tarinoiden tulkitsemisessa. Toisaalta, Kyösti Raunio (2011, 104) varoittaa, että liian läheinen aihe ja omakohtaiset kokemukset aiheesta, saattavat osoittautua haasteeksi, etenkin tutkijana kokemattomalle graduntekijälle. Toisaalta voidaan pohtia myös sitä, kuinka paljon tutkimukseen osallistujat haluavat jakaa ihmisen kanssa, jota eivät ole edes nähneet. Ajattelen kuitenkin, että ihmiset, jotka ovat halunneet osallistua tähän tutkimukseen, haluavat kertoa kokemuksistaan ja jakaa tarinansa. Tuula Gordonin (2006, 245) mukaan, se mitä tutkittava haluaa tutkijalle itsestään paljastaa, saattaisi jopa hämärtyä, jos tutkittavan ja tutkijan suhde on läheinen.

Narratiivisessa sosiaalikonstruktionistiseen ajattelutapaan pohjautuvassa analyysissä ei pyritä saavuttamaan absoluuttista tai objektiivista totuutta. Pyrkimyksenä ei ole verrata ihmisten kertomuksia reaaliin tapahtumakulkuihin, vaan olennaiseksi muodostuu se, kuinka tarinaa rakennetaan tässä kyseisessä tilanteessa, näiden kahden (tai useamman) henkilön vuorovaikutuksessa. (Jokinen 2000, 131–132.) D'Cruzin ja Jonesin (2004, 160–165) mukaan narratiivinen lähestymistapa antaa sosiaalityön kvalitatiivisista lähestymistavoista eniten tilaa informanttien omille tarinoille ja vähiten mahdollisuuksia tutkijan kommenteille.

4.2 Tutkimuksen tavoite ja aineisto

Kuusiston (2010, 26, 139, 258) tavoin näen päihdeongelman ja siitä toipumisen elämäntieteen liittyvänä prosessina, jota on hedelmällistä tarkastella ennen kaikkea elämäntieteilisistä näkökulmista. Narratiivinen lähestymistapa tutkimuksellisenä orientaationa soveltuu hyvin sosiaalitieteelliseen tutkimukseen, jossa tarkastellaan ajallisesti yksilön kehitystä ja hänen muuttumistaan (Kuusela 2000, 178). Tässä tutkimuksessa tarkastelen huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoita ja niistä löytyviä identiteetin määrittelyjä. Kiinnostukseni kohteena ovat muutokset, joita identiteetti saa tarinan edetessä. Sosiaalikonstruktivistisen ajattelutavan mukaan ymmärrän tiedon rakentuvan kielellisessä vuorovaikutuksessa historiallisten ja kulttuuristen elementtien ollessa aina läsnä. Sen sijaan, että voisimme löytää objektiivisen totuuden ihmisten kokemuksista, meidän täytyy tyytyä kielellisiin jäsenyyksiin, jotka totuuden sijaan tuovat esiin vain käsityksemme todellisuudesta. (Gergen & Gergen 2003, 2–5; Gergen 2003, 15–16.) Tutkimuksen avulla on siis mahdollista selvittää vain sitä, millaisia merkityksiä tutkimukseen osallistujat rakentavat. Tutkimuskysymykseni on, millaiseksi määrittyvät tähän tutkimukseen osallistuneiden huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten identiteetit heidän elämäntarinoissaan. En siis kysy, millaisia heidän identiteettinsä ovat, vaan millaisiksi ne määrittyvät tähän tutkimukseen saamissani elämäntieteilisissä ja -kirjoituksissa.

Olen valinnut aineistonkeruutavakseni elämäntarinoiden keruun, koska pohjimmaisena toiveenani on ollut tällä tavoin lisätä ymmärrystä huumeiden ongelmakäytöstä irtaantuneiden ihmisten kokemuksista. Antamalla ihmisille oikeuden puhua havainnoistaan ja tunteistaan voimme paremmin ymmärtää heidän elämäntieteen (Brunelle ym. 2005, 731). Robert Atkinsonin (1998, 76) väite kuvaa olettamusta, josta lähden liikkeelle tarinoita kerätessäni. Atkinson kirjoittaa: "The more we share our own stories, the closer we all become". Tarinoiden jakamisen voidaan siis nähdä lisäävän ymmärrystä toinen toistamme kohtaan ja siten lähentää ihmisiä. Mielestäni on erityisen tärkeää pyrkiä ymmärtämään heitä, jotka yhteiskunnassamme on määritelty marginaaliin, reunassa tai syrjässä oleviksi. Jakaessamme tarinoita ja tullessamme näin lähemmäs toisiamme huomaamme, että jyrkät kategorisoinnit ja leimatuiksi määrittelyt ovat keinotekoisia ja vahingollisia käytäntöjä.

Elämäntarinaa voi kertoa esimerkiksi puhumalla, kirjoittamalla, näyttelemällä, tanssimalla, maalaamalla ja laulamalla. Jukka Valkosen (2002, 27) mukaan erilaiset tekstit ovat kuitenkin narratiiviselle tarkastelulle luontevinta materiaalia ja kirjoitetut elämäkerrat ovat usein käytetty aineisto narratiivisessa tutkimuksessa. Aluksi lähdinkin liikkeelle nimenomaan kirjoitettujen elämäntarinoiden keräämisestä. Aineiston keruu ei kuitenkaan sujunut aivan vaivattomasti. Aloitin aineiston etsimisen joulukuussa 2012. Aluksi levitin kirjoituspyyntöä kokemusasiantuntijoiden koordinaattoreille ympäri maata. Pyysin heitä jakamaan pyyntöä tiedossaan oleville koulutetuille kokemusasiantuntijoille. Odotin kokemusasiantuntijoiden kirjoittavan mielellään omista kokemuksistaan. Sainkin muutamia alustavia lupauksia kirjoituksista. Lopulta kirjoituksista ei kuitenkaan muodostunut riittävän kattavaa aineistoa. Nyt jälkeenpäin olen miettinyt, että kokemusasiantuntijoilla voi olla työtä muutenkin niin paljon, että ilmainen lisätyö ei tunnu mielekkäältä, vaan paremminkin taakalta. Sain yhden viestin, jossa henkilö kysyi korvauksen suuruutta. Pahoittelin, etten voi maksaa tutkimukseen osallistumisesta mitään korvausta, jolloin hän päätti olla osallistumatta tutkimukseen, minkä ymmärrän hyvin. Mietin myös pienen korvauksen mahdollisuutta houkuttimena, mutta hylkäsin ajatuksen eettisten ongelmien vuoksi. Palkkio olisi saattanut kannustaa osallistujiksi myös sellaisia henkilöitä, jotka eivät muutoin olisi halunneet kertoa elämästään (Silverman 2006, 322–323). Seuraavaksi laajensin kirjoituspyynnön levittämistä erilaisiin päihdetyötä tekeviin yhdistyksiin, mikä osoittautui edelleen riittämättömäksi strategiaksi. Tämän jälkeen kokeilin levittää pyyntöä päihdetyöntekijöille. Graduseminaarissa sain ehdotuksen laajentaa aineistonkeruuta haastatteluihin. Olin aluksi epävarma asiasta, sillä koin haastattelut liian haasteellisiksi toteuttaa. Pelkäsin, että haastattelut epäonnistuisivat, koska minulla ei ollut minkäänlaista kokemusta tutkimushaastattelujen teosta. Erityisesti pelkäsin, että ohjaisin haastateltavia kommentteillani liiaksi johonkin suuntaan, eivätkä he saisi omaa ääntään kuuluviin. Tutkimusaiheen arkaluonteisuus vielä lisäsi huoltani. Kirjoittaminen antaa tutkimukseen osallistuville enemmän aikaa ja tilaa miettiä, mitä omasta elämästä haluaa oikeasti paljastaa ja mitä ei. Tutkija ei pääse läsnäolollaan vaikuttamaan syntyvään tekstiin (Roos 1988, 145). Oma kokemattomuuteni sosiaalityöntekijänä ei helpottanut tilannetta. Olinhan työskennellyt alalla vasta kolmisen vuotta. Monet haastatteluaineistoa keränneet tutkijat sanovat sosiaalityön kokemuksesta olevan apua vaikeiden ja arkaluonteisten asioiden haastatteluissa (esim. Nousiainen 2004 ja Laitinen 2004). Pelkäsin siis tilannetta sen vuoksi, että olin kokematon niin sosiaalityöntekijänä kuin tutkijakin.

Lopulta päädyin kuitenkin laajentamaan aineistonkeruuta haastatteluihin. Eräs henkilö oli todennut jo pelkkiä kirjoituksia etsiessäni, ettei ehtisi kirjoittaa, mutta voisi antaa haastattelun. Aloin ymmärtää, että haastattelu voisi olla osalle ihmisistä mielekkäämpi tapa kertoa tarinansa. Tämän tutkimuksen aineisto muodostui yhteensä kymmenestä elämäntarinasta, viidestä suullisesti kerrotusta ja viidestä kirjoitetusta tarinasta. Lisäksi olen kirjoittanut tutkimuspäiväkirjaa koko tutkimusprosessin ajan. Pääaineistoksi muodostuivat suullisesti kerrotut tarinat, joiden litteroitu teksti 1,5 rivivälillä on 149 sivua, vaihdellen seitsemästä sivusta 38 sivuun. Ajallisesti haastattelut kestivät vajaasta tunnista reiluun kolmeen tuntiin. J. P. Roosin mukaan (1988, 144) tarpeeksi kattava haastattelu usean elämänkerran tutkimukseen kestää noin kolmesta neljään tuntiin. Tähän tutkimukseen kerätyt haastattelut ovat siis Roosin määritelmän mukaan osin liian lyhyitä. Kirjoitetut tarinat ovat toimineet tutkimukseni täydentävänä aineistona. Tekstien pituus vaihteli rivivälillä 1,5 yhdestä sivusta 10 sivuun ollen yhteensä 28 sivua. Lisäksi olen hyödyntänyt tutkimuspäiväkirjaani tarinoiden analyysissä, sillä litteroitu teksti jättää aineiston ulkopuolelle haastattelujen eleet, ilmeet ja ylipäättään tunnelman, jossa tarinaa kerrotaan.

Useissa tutkimuksissa vaatimus päihteettä vietetyn ajan pituudelle on vaihdellut puolesta vuodesta kahteen vuoteen. Joissakin tutkimuksissa on vaadittu kolmen vuoden päihteettömyys, jotta muutoksen voidaan katsoa olevan vakaa. (Kuusisto 2010, 81; Koski-Jännes 1998.) Tässä tutkimuksessa olen päättänyt ratkaisuun, jossa objektiivisen aikarajan sijaan annoin tutkimukseen osallistujien itse määrittellä, ovatko jo päässeet ongelmastaan eroon. Perustelen valintaani sillä, että pyrin tuomaan esiin tutkimukseen osallistujien omia kokemuksia toipumisestaan (McIntosh & McKeganey 2000, 1503). Tutkimukseen osallistuneista lähes kaikki olivat lopettaneet päihteiden käytön kokonaan. Yhdessä kirjoituksessa jäi epäselväksi, onko henkilö lopettanut kaikkien päihteiden käytön, vai vain "kovien aineiden" käytön. Yhdessä haastattelussa tuli esiin, että henkilö käytti päihteitä, joskus, hyvin harvoin ja vähäisissä määrin.

Haastattelut suoritin narratiivisen haastattelun menetelmällä, joka toteutetaan niin, että haastateltava saa kertoa pitkälti oman elämäntarinansa ilman haastateltavan puuttumista tarinan rakentamiseen. Haastattelun alussa haastattelija esittää yleisen narratiivisen kysymyksen (kysymys, joka etenee ajassa), jonka päämääränä on saada haastateltava kertomaan asiasta mahdollisimman itsenäisesti haastattelijan

ollessa passiivinen, mutta empaattinen kuuntelija. (Saastamoinen 1999, 178–181, 178; Roos 1988, 144.) Seuraavassa on ote yhden haastattelun alusta. Kaikki haastattelut alkoivat kutakuinkin samaan malliin.

N (Noora):Eliikkä, sie voisit kertoa sitä elämäntarinaas, sen mitä sie ite haluut siitä kertoo. Voit alottaa sen mistä ite haluut ja päättää nyt mite ite haluut, tähän päivään tai vähä aikasemmi tai miettii. H (haastateltava): Mm. N: tulevaakii jo. Mutta sillee, että ku miul on nyt tässä aiheena se huumeiden käyttö. H: Mm. N: Ni tota, siinä toivoisin, et siin tulis sitä...H: sitä esiin? N: Nii.

Roos (1988, 144–145) varottaa antamasta liian spesifiä ohjeistusta haastateltavalle, jottei tutkija ohjaisi tarinaa liiaksi tutkimusaiheen suuntaan. Tiettyjä painopistealueita narratiivisessa haastattelussa tutkija voi kuitenkin halutessaan nostaa esiin. Kuten edellä olevasta aineisto-otteesta näkyy, olen pyytänyt haastateltavia kertomaan huumeiden käyttöön liittyvistä kokemuksistaan. En kuitenkaan halunnut rajata tarinaa vain huumeiden käyttöön, vaan annoin heille luvan aloittaa ja päättää elämäntarinansa mistä kukin itse halusi. Vapaan narratiivisen haastattelun ongelmakohdaksi voi muodostua haastattelutilanteeseen kohdistuvat ennakko-odotukset. Haastateltavat saattavat odottaa haastattelijalta kysymyspatteristoa yhden ohjeistuksen sijaan. (Saastamoinen 1999, 179–180.) Pysin vähentämään haastateltavien ennakko-odotuksia kertomalla haastattelun tyylistä tutkimukseen osallistujille etukäteen.

Narratiivisen haastattelun haasteena on pysyminen haastateltavan narratiivissa. Haastattelu voi helposti luisua teemahaastattelun kaltaiseksi, jossa haastateltava käy läpi vain niitä asioita, joista haastattelija on erityisesti kiinnostunut. (Saastamoinen 1999, 178–181, 178.) Aluksi suunnittelin tekeväni haastattelut niin kutsutun schützeläisen haastattelun keinoin. Kyseissä menetelmässä esitetään ainoastaan yksi kysymys, jonka seurauksena haastateltava kertoo tarinan haastattelijan puuttumatta siihen lainkaan. Vasta kertomuksen loputtua haastattelija esittää joitakin tarkentavia kysymyksiä. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 194–200.) Tätä menetelmää käyttäen halusin välttää omien ennakkoasenteideni vaikutuksen tarinan rakentumiseen. Nousiaisen (2004, 43) mukaan haastattelutilanteesta tulee myös tasa-arvoisempi, jos tutkija pyrkii antamaan mahdollisimman paljon tilaa haastateltavien omalle kerronnalle. Vaikka suurin osa haastatteluista noudatti schützeläistä mallia. Sain kuitenkin huomata, että kaikki haastattelut eivät edenneet suunnittelemani tavalla. Joissakin haastatteluissa koin tarvetta

auttaa haastateltavaa eteenpäin esittämällä hänelle joitakin kysymyksiä. Schützeläisen haastattelun haasteena pidetäänkin hiljaa olemista. Haastattelijan on toisaalta maltettava olla hiljaa, mutta myös toisaalta pysyttävä aktiivisena kuuntelijana koko tarinan ajan. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 197.) Huomasin toisinaan epäonnistuvani tässä haasteessa. En toisaalta ehkä osannut pysyä aktiivisena kuuntelijana tarpeeksi hyvin, minkä seurauksena haastateltava hiljeni. Haastateltavan hiljaisuutta taas en kestänyt ehkä tarpeeksi kauan. Enkä siis aivan johdonmukaisesti onnistunut noudattamaan schützeläisen haastattelun kaavaa. On myös todettava, että olen omalla läsnäolollani vaikuttanut ainakin jonkin verran myös niihin haastatteluihin, joissa haastateltava kertoi elämäntarinansa keskeytyksettä. Haastattelu on aina vuorovaikutuksellinen tilanne, jossa tutkija vaikuttaa tarinan syntyyn omilla äänettömilläkin eleillään. Tutkija osoittaa kiinnostustaan ilmeillä, katsein ja nyökkäyksin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 51; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 198.) Olen siis omalla vuorovaikutuksellani ohjannut haastatteluja, tahtomattaniakin tietyille urille. Olen kannustanut haastateltavia kertomaan tietyistä asioista enemmän ja jättämään joitakin toisia asioita vähemmälle huomiolle. Pyrkimykseni kuitenkin oli osoittaa, että olen kiinnostunut kaikesta siitä, mitä haastateltavat haluavat kertoa.

Joskus tutkija voi yllätyä haastattelujen kulusta, etenkin jos haastatteluissa mennään syvemmälle ja sensitiivisempiin asioihin kuin tutkija on alun alkaen odottanut (Knuuti 2007, 50). Olin mielestäni hyvin varautunut haastatteluihin. Olin työskennellyt aiemmin päihdeongelmaisten parissa, joten osasin mielestäni jollain tavalla odottaa mitä tuleman piti. Sain kuitenkin yllätyä useiden haastattelujen saamasta intensiivisestä ja sensitiivisestä vireestä. Ehkä en tuntenut rooliani aivan omakseni haastattelutilanteessa. Tavallisesti olen työroolissani tavoitteenani auttaa asiakasta löytämään ratkaisuja ongelmiinsa. Nyt olin tutkijan roolissa ja aika ajoin minun oli muistutettava itseäni siitä. Kirjoitukset poikkesivat tässä mielessä suuresti haastatteluissa. Siinä missä haastattelut tuntuivat välillä menevän ihon alle, kirjoitukset olivat paljon neutraalimpia, eikä niistä ollut luettavissa tunteita samalla tavalla kuin haastatteluista. Kirjoituksistakin löytyi toki tunteiden kuvausta, mutta niiden voimakkuutta oli vaikeampi arvioida. Kaiken kaikkiaan haastattelut tuntuivat menevän tiettyssä mielessä syvemmälle tutkittavien tunnemaailmaan. Ne sisälsivät enemmän pohdintaa omista tunteista ja arvomaailmasta.

Raunio (2011, 111–112) esittää, että laadullisen aineiston ei kuulu olla erityisen suuri tai pieni, vaan

paremminkin ”sopivan kokoinen”. Tutkijan pitäisi huomata milloin aineisto on sopiva siitä, että jossain vaiheessa alkaa kylläntyminen, jonka jälkeen aineisto toistaa itseään. Saastamoisen (1999, 180–181) mukaan narratiivisen haastattelun otannan olisi hyvä olla melko pieni, mutta sisältää kuitenkin joukossa ääripäitä edustavia haastateltavia. Tähän tutkimukseen osallistuneiden joukko on melko homogeeninen, sillä kaikki haastateltavat ja kirjoittajat löytyivät joko jonkin järjestön, yhdistyksen tai päihdetyöntekijöiden kautta. Mukana ei siis ole sellaisia, henkilöitä joilla ei ole minkäänlaista kontaktia päihdetyön organisaatioihin. Joukosta puuttuvat myös kaikki sellaiset henkilöt, jotka eivät halua tai jostain muusta syystä voi jakaa elämäntarinaansa. Heidän tarinansa voivat olla täysin erilaisia kuin tähän tutkimukseen osallistuneiden tarinat. On siis muistettava, että tämän tutkimuksen aineisto koostuu hyvin pienestä ja rajatusta joukosta huumeiden käytön lopettaneita ihmisiä.

Tutkimukseen osallistuneiden ihmisten elämäntilanteet vaihtelivat melko paljon. Aika, jonka tutkimukseen osallistuneet kertoivat olleensa vapaana huumeongelmasta, vaihteli reilusta vuodesta yli 12 vuoteen. Tutkimukseen osallistuneiden ikä vaihteli vähän yli 20-vuotiaista vähän yli 40-vuotiaisiin. Naisia tutkimukseen osallistui kuusi ja miehiä neljä. Yhtä tarinaa lukuun ottamatta kaikki tarinat alkavat henkilön lapsuudesta. Osassa tarinoista lapsuutta kuvataan laveasti, osassa taas siirrytään melko nopeasti päihteiden käytön aloituksen kuvaamiseen. Yllättävää oli, että kirjoitukset ja suulliset tarinat eivät eroa tässä asiassa toisistaan, vaikka kirjoituspyyntöni (ks. Liite 1) antaa suuremman vihjeen kirjoittaa tarina nimenomaan huumeiden käyttöön liittyen. Haastattelujen alussa pyysin haastateltavia kertomaan elämäntarinansa, niin että siinä jollain tavalla käsitellään myös huumeiden käyttöä. Sanoin, että haastateltava saa aloittaa tarinansa mistä kohtaa elämäänsä haluaa ja päättää mihin haluaa. Haastattelujen alussa korostin siis enemmän kertojan vapautta tarinan kerronnassa. Yhtä tarinaa lukuun ottamatta kaikissa tarinoissa päihteiden käyttö alkaa hyvin varhain, mikä osaltaan selittää lapsuuden kuvausta luonnollisena osana päihteiden käytön aloitukseen liittyen. Tarinoiden kuvaukset lapsuudesta vaihtelivat tasapainoisesta, tavallisesta lapsuudesta epävakaan ja vaikean lapsuuden kuvauksiin. Kaikissa tarinoissa huumeiden käyttöäikää kuvataan jonkin verran. Osassa tarinoista käyttöajan kuvaus näyttelee pääosaa niinkin merkittävästi, että nykyinen päihteetön aika jää melko lyhyen kuvauksen varaan. Erityisesti useassa kirjoitetussa tarinassa nykyisyys kuvataan melko lyhyesti ja pintapuolisesti. Tähän voi vaikuttaa toisaalta kirjoituspyynnön ohjeistus ja toisaalta myös haastatteluissa käyttämäni tarkentavien kysymysten puuttuminen. Kaikissa tarinoissa käsitellään kuitenkin vähintään lyhyesti

myös nykyistä tilannetta, joka kuvautuu parempana kuin huumeiden käyttöaika. Kyseessä on siis joukko selviytymistarinoita.

4.3Analyysi

Kuten jo aiemmin totesin, en tavoittele tutkimuksellani objektiivista totuutta sinänsä, vaan keskiössä ovat ongelmallisen huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinat ja kokemukset, jotka ovat aina subjektiivisia, eivätkä siten yleistettävissä olevia. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole kiistää tarinoiden totuutta. Hyvärin (2001, 22) tavoin näen, että todellisuudesta voidaan kertoa monia 'tosia' tarinoita riippuen siitä kuka, mistä asemasta, näkökulmasta ja tarkoituksiperistä tarinaa kertoo. Tärkeää tässä tutkimuksessa on siis se, jonka tutkimukseen osallistujat kokevat tärkeäksi. D'Cruzin ja Jonesin (2004, 160-165) mukaan narratiivinen lähestymistapa antaa sosiaalityön kvalitatiivisista lähestymistavoista eniten tilaa informanttien omille tarinoille ja vähiten mahdollisuuksia tutkijan kommenteille.

Tutkimukseni lopputuloksena ei kuitenkaan ole joukko tutkimukseen osallistuneiden tarinoita, vaan kuten aina narratiivisessa tutkimuksessa, tutkimusraportti on tutkijan aineistostaan luoma tarina (Riessman 2008, 4). Tutkijan käyttäessä aineistoa uuden tai uusien tarinoiden konstruoimiseen analyysin tuotosta ei siis tule ajatella tiettyjen ihmisten kokemina autenttisina tarinoina, vaan tutkimusraportin tarkoituksena on tuoda esiin sitä, miten ihmiset voivat rakentaa käsityksiään itsestään ja elämästään (Valkonen 2007, 132–133). Tässä tutkimuksessa tarinoiden on tarkoitus kuvata niitä konstruktioita, joita ongelmallisesta huumeiden käytöstä irti päässeet ihmiset voivat rakentaa itsestään. Tutkimuksen teema, huumeiden käyttö, on ohjannut niin tutkimukseen osallistuneiden ihmisten tarinankerrontaa kuin aineiston tulkintaakin. Analyysissä pyrin rekonstruoimaan tarinatyyppejä, joita on mahdollista kertoa huumeriippuvuudesta irtautumiseen liittyen.

Minulla oli joitakin, ehkä tiedostamattomiakin, ennakko-odotuksia aineistoon liittyen. Haastattelun ensimmäisen kysymyksen asettaessani odotin, kovin naiivisti, että saisin vastauksena elämäntarinan alusta tähän päivään saakka kuvattuna. Vaikka tarinassa on henkilöhahmoja ja tapahtumia, jotka muodostavat juonellisen kokonaisuuden, tarinan juoni ei välttämättä aina etene lineaarisesti, vaan

siihen kuuluu usein erinäisiä takaumia, rinnakkaisuuksia ja tulevaisuuteen suuntautuneita osia (Kaasila 2008, 43; Valkonen 2002, 15; Hyväri 2001, 23). Erityisesti suullisesti kerrotuissa elämäntarinoissa yksi keskeinen haaste on tarinan rakenne. Kirjoitettu elämäntarina taas on usein lineaarisessa muodossa kirjoittajan suunniteltua kirjoituksen etukäteen niin, että kirjoitus alkaa usein lapsuudesta ja päättyy nykypäivään. Suullisesti kerrottu elämäntarina on usein lineaarisen muodon sijaan syklisesti jäsentynyt (Nousiainen 2004, 126). Eräs haastateltavani ilmoittikin valitsevansa haastattelun kirjoituksen sijaan muun muassa siksi, ettei hänen tarvitsisi miettiä juonen lineaarista etenemistä. Saamani kirjoitukset etenivät hyvin johdonmukaisesti alku-keskikohta-loppu -rakenteen mukaisesti. Tästä syystä nämä kaksi erilaista aineistoa täydentävät hyvin toisiaan. Siinä missä kirjoituksista oli helppo havaita juonen pääpiirteet jo yhdellä lukukerralla, haastatteluja oli läpikäytävät useita kertoja ennen kuin juonen rakenne hahmottui. Toisaalta haastattelujen sisältämät lukuisat yksityiskohtaiset kuvaukset tilanteista ja tunnemaailmasta takasivat sen, ettei aineisto jäänyt pinnalliseksi. Haastattelutilanteessa on myös aina mahdollista kysyä tarkentavia kysymyksiä, tehdä yhteenvetoa ja varmistaa, että on ymmärtänyt haastateltavan kertoman oikein. Kirjoitusten osalta tarkennusten teko ei ollut mahdollista. Siinä missä kirjoitusten juonirakenne tuntui löytyvän helpommin, haastattelut antoivat varmuutta rakentaa analyysiä tarkentaviin kysymyksiin nojaten.

Aineistonkeruuvaiheessa olin vielä hyvin epävarma siitä, mitä pyrin aineistosta löytämään. Turvauduin ajatukseen, että aineisto voi olla tutkijan ajatusten virittäjä, eikä välttämättä valmiiden hypoteesien testaaja (Eskola 2004, 146). Tällä tavoin voidaan saada esiin joitain uusia ajatuksia tutkittavasta asiasta. Analyysin teon katson alkaneen kuitenkin jo haastattelutilanteessa. Kuunnellessani henkilön elämäntarinaa kiinnitin huomiotani aina joihinkin tiettyihin kohtiin, joita haastattelun lopussa tarkensin kysymyksilläni. Nämä kohdat liittyivät identiteetin muutoksiin tarinan juonen edetessä. Kysymyksissä pyrin käyttämään aina haastateltavan itse ilmaisemia sanoja, jotta puhuisimme mahdollisimman paljon hänen kieltään. Analyysin seuraavana vaiheena oli aineiston litterointi. Haastattelua litteroidessa huomasin kiinnittäväni huomiota samoihin asioihin kuin jo haastattelun aikana olin tehnyt. Toisaalta esiin nousi uusia mielenkiintoisia kohtia, jotka olivat haastattelutilanteessa jääneet huomiotta. Alleviivasin jo tässä vaiheessa ne asiat, jotka erityisesti kiinnostivat, yllättivät, häiritsivät tai jollain muulla tavalla erityisesti kiinnittivät huomioni. Äänen painoihin ja taukoihin tuli väistämättä kiinnitettyä enemmän huomiota kuin varsinaisen haastattelun aikana. Litteroin haastattelut sanatarkasti.

Tämän lisäksi litteroin huomiota herättävät tauot, huokaukset, selvästi erottuvat hengenvedot ja naurahdukset. Jouduin kuitenkin myöntymään siihen tosiseikkaan, että litterointikin on aina tulkintaa (Ruusuvuori 2010, 428). Näin ollen en onnistunut kirjoittamaan näkyväksi kaikkea sitä, mitä haastatteluissa tapahtui ja litteroitu teksti on jo jonkin verran muuttunut versio alkuperäisestä haastattelusta. Kirjoitettujen elämäntarinoiden osalta analyysi alkoi siinä vaiheessa, kun luin kirjoitusta ensimmäistä kertaa. Kirjoitusten osalta tarinan juoni alkoi hahmottua nopeasti, mutta vastaan tuli useita kohtia, joissa olisin halunnut esittää tarkentavia kysymyksiä. Kirjoitettujen elämäntarinoiden tulkintaan tuo haasteellisuutta myös kertojan äänenpainon, ilmeiden ja eleiden puuttuminen. Jo pelkällä katseella kertoja voi osoittaa tärkeitä kohtia tarinassaan sekä antaa vihjeitä siitä, kuinka tarinaa tulisi ymmärtää (Kallio & Ruusuvuori 2011, 72–75, 77.) Kirjoituksia analysoidessani jouduin siten tilanteeseen, jossa tulkinta oli tehtävä ilman ainoatakaan varmistavaa kysymystä kirjoittajalta. Toisaalta saatoin olla varma, etten ollut eleilläni ja ilmeilläni ohjannut kirjoittajaa, mikä omalta osaltaan lisäsi kirjoittajan oman äänen esiin tuleamista.

Narratiivista analyysia voidaan toteuttaa tarkastelemalla aineistoa holistisesti, jolloin kertomus analysoidaan kokonaisuutena, tai kategorisesti, jolloin kertomuksista etsitään valittuihin kategorioihin liittyviä katkelmia. Lisäksi voidaan valita, keskitytäänkö analyysissa tarinan sisältöön tai rakenteeseen. Esimerkiksi teema-analyysia käyttäen voidaan keskittyä johonkin yksittäiseen teemaan, jolloin paneudutaan jonkin tarinassa kerrotun asian sisältöön. Toinen vaihtoehto on keskittyä yksittäisen asiasisällön sijaan tarinan rakenteeseen. Rakenneanalyysi keskittyy siihen, miten tarinassa kerrottu sisältö on järjestetty puheessa tai tekstissä. Olen pyrkinyt analysoimaan aineiston pääasiassa holistista rakenneanalyysia käyttäen. Nimensä mukaisesti rakenteellinen analyysi keskittyy ennen kaikkea tarinan rakenteeseen. Olen analysoinut jokaista tarinaa kokonaisuutena kiinnittäen huomiota erityisesti juonen rakenteeseen. (ks. esim. Kaasila 2008, 46; Riessman 2008, 58–59, 77–103; Czarniawska 2004, 76–86; Lieblich ym 1998, 62–164.) Juonirakenteen tutkiminen voi auttaa löytämään tarinoista eroja ja yhtäläisyyksiä sekä tarinoissa hahmottuvia merkityksiä (Alasuutari 1999, 129–131). Aluksi tein jokaisesta tarinasta juonitiivistelmän. Seuraavaksi alleviivasin aineistosta kaikki kohdat, joissa oli tunneilmaisuja tai toistoa. Tämän tein siksi, että halusin löytää tarinoista erityisen merkityksellisiksi koetut hetket. Toisto on yksi kertojan keino osoittaa tapahtuman tunnepitoisuutta ja merkityksellisyyttä (Aaltonen & Leimumäki 2010, 130–131). Etsin tarinoista myös kertojien kuvauksia itsestään ja

ajatusmaailmastaan, sekä kiinnitin huomiota siihen, kuinka tarinoissa kuvattiin omaa toimintaa ja minuutta juonen eri vaiheissa. Tarkastelin myös sitä, etenikö tarinan juoni stabiilisti, progressiivisesti vai regressiivisesti. Tällä tavoin hahmotin tarinoissa tapahtuvia muutoksia. Stabiilit narratiivit kuvaavat päähenkilön jokseenkin muuttumattomana ja siten vakaana, kun taas regressiiviset narratiivit kuvaavat muutosta niin, että päähenkilön tilanne heikkenee. Progressiivinen narratiivi puolestaan kuvaa asioiden edistymistä ja päähenkilön muutosta parempaan suuntaan. (Gergen 1999, 70–72; Gergen & Gergen 1988, 23–27.)

Analyysin lopputuloksena syntyi kolme erilaista tarinatyyppiä, jotka olen rakentanut kaikista tarinoista yhtäläisyyksiä ja eroja etsimällä. Tarinatypit ovat eräänlaisia mallitarinoita tai ideaalityyppejä koko aineistosta. Yksinkertaisuudessaan ideana on ollut niputtaa samankaltaiset tarinat yhteen. Tyypit tiivistävät ja tyypillistävät ja pyrkivät siten kuvaamaan koko aineistoa tiiviimmässä muodossa. Kolme tarinatyyppiä, jotka olen aineistosta rakentanut, ovat siis eräänlaisia ideaalityyppejä, jotka yhteenvedon omaisesti kuvaavat niihin sisältyviä tarinoita olematta kuitenkaan suora kuvaus yhdestäkään tarinasta. Jokainen ideaalityyppi on siten aina hiukan jotain muuta kuin mikään yksittäinen tarina. (Eskola & Suoranta 1998, 182–186.)

Laadulliselle tutkimukselle ominainen ongelma on erilaisten tyypittelyjen ilmiöitä yhdenmukaistava ja yksinkertaistava luonne. Ihmisten yksilölliset prosessit katoavat tyypittelyn seurauksena (Pohjola 2003, 64). Kyseinen ongelma koskee myös tätä tutkimusta. Niputtamalla tarinoita erilaisten tarinatyyppien alle ja tuomalla tarinoista vain lyhyitä pätkiä raporttiin olen samalla jättänyt lukijan alkuperäisten ja uniikkien elämäntarinoiden ulkopuolelle. Etenkin, kun analyysini perustuu kokonaisista elämäntarinoista tehtyihin tulkintoihin, olisi analyysin pätevyyden arvioinnin kannalta hyödyllistä näyttää alkuperäiset tarinat kokonaisuudessaan. Aineistonäytteiden lyhyyttä voi kuitenkin pitää tutkimukseen osallistuvien henkilöiden anonymiteetin turvaamisen vuoksi perusteltuna ratkaisuna. (Valkonen 2007, 134.)

Määrällisten ilmaisujen käyttöä laadullisen aineiston analyysissä ei suositella tai ainakin se täytyy perustella hyvin. Voisi olla jopa harhaanjohtavaa kuvata aineistoa määrällisillä ilmaisuilla, sillä tutkimusjoukko on pieni, eikä ainakaan tässä tutkimuksessa ole millään muotoa kattava otos

perusjoukostaan. Lukuihin perustuva yleistäminen on mahdollista vain määrällisen aineison avulla. (Raunio 2011, 115; Alasuutari 1999, 42–43.) Olenkin päätenyt ratkaisuun, että kuvaan aineistoa seuraavaksi vain pääpiirteissään jättäen määrälliset ilmaukset pääasiassa kokonaan pois. Huumeiden käytön osalta aineisto oli siinä mielessä homogeeninen, että kaikissa tarinoissa käyttö kuvautui jossain vaiheessa erittäin ongelmalliseksi ja koko elämään negatiivisesti vaikuttavaksi. Vallitseva piirre tässä aineisossa oli myös päihteiden käytön aloittaminen varhaisessa iässä. Päihteiden käyttö oli alkanut monilla yläasteen aikana, toisilla jo alakoulussa ollessa. Myös Koski-Jänneksen (1998, 43) eri riippuvuuksia käsittelevässä tutkimuksessa päihteiden sekakäyttäjät erottuivat ryhmänä, joka oli saanut ensikontaktin riippuvuutta aiheuttaneeseen aineeseen selvästi muita ryhmiä aiemmin, keskimäärin jo 13-vuoden iässä. Päihteiden käyttö aloitettiin useimmiten tupakalla ja alkoholilla. Tarinoissa kuvataan useiden eri päihteiden käyttöä, mutta monilla oli myös niin kutsuttu lempipäihde, jota he mieluiten käyttivät. Kaikki olivat käyttäneet laittomia huumeita, mutta useimmat myös lääkärin määräämiä lääkkeitä päihtymystarkoitukseen. Useissa tarinoissa huumeiden käyttö kuvataan heti alusta alkaen hyvin runsaaksi. Muutamassa tarinassa käyttö lisääntyy pikkuhiljaa. Lähes kaikki olivat käyttäneet huumeita myös suonensisäisesti. Useimmissa tarinoissa huumeiden käyttöön liittyi, joko heti alusta lähtien, tai myöhemmin käytön lisääntyessä erinäisiä rikollisia toimia käytön rahoittamiseksi. Kaikissa tarinoissa huumeiden käyttö riistäytyi jossain vaiheessa hallitsemattomaksi ongelmaksi. Tarinat sisälsivät kuvauksia huumeiden käytön aiheuttamista vaikeuksista ihmissuhteissa, asumisessa, opiskelussa, työssä ja taloudellisessa tilanteessa. Kaiken kaikkiaan huumeiden käytön kuvattiin aiheuttaneen lukuisia, niin psyykkisiä, fyysisiä kuin sosiaalisiaakin ongelmia henkilöiden elämässä. Kaikki tarinat olivat selviytymistarinoita, joissa huumeiden ongelmakäytöstä oli lopulta päästy eroon. Huumeettoman elämän kerrottiin avanneen ovia työ- ja opiskeluelämään. Monilla oli pitkäaikainen työpaikka, tai opiskelupaikka. Taloudelliset huolet olivat vähentyneet suurimmalla osalla. Myös perhe oli monilla yhdistynyt huumeiden käytön loputtua. Kaikissa tarinoissa kerrottiin psyykkisen ja fyysisen voinnin kohentumisesta päihteettömän elämän myötä.

4.4 Kysymyksiä tutkimuksen eettisyydestä

Tieteellisen tutkimuksen pitää täyttää tietyt eettiset kriteerit. Suomessa toimiva Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002) on laatinut tutkimuseettiset ohjeet, joita tulee noudattaa hyvän tieteellisen käytännön toteuttamiseksi. Näiden ohjeiden lisäksi jokaisella tieteenalalla on omia erityispiirteitään, jotka on huomioitava tutkimusta tehdessä. Sosiaalityössä tutkitaan yleensä arkaluontoisia aiheita, joten eettisyyden arviointiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Tutkijan on arvioitava omien valintojensa oikeutuksia ja oltava tietoinen siitä, että jokainen valinta vie tutkimusta johonkin suuntaan. Valinnoillaan tutkija tulee, tietoisesti tai tahtomattaan, ottaneeksi kantaa. Tutkimus ei siis koskaan ole arvovapaata. (Alston & Bowles 2013, 26; Pohjola 2003, 54, 61.) Tutkijan valintojen arvolutautuneisuus korostuu etenkin tutkittaessa sensitiivisiä aiheita (Hurtig & Laitinen 2003, 89). Koska tutkimusta ei voi tehdä ottamatta kantaa, on omien valintojen vaikutus hyväksyttävä. Johanna Hurtigin ja Merja Laitisen (2003, 88–89, 105) mielestä tutkijan kantaa ottava rooli ei ole ristiriidassa tieteellisyyden kanssa, mikäli valinnat perustellaan avoimesti ja niin, että lukijan on mahdollista ymmärtää tutkijan päättelyä.

Sosiaalityön tutkimuksen arvoihin kuuluu ymmärrys ihmisen kokemusten ja maailmankuvan ainutlaatuisuudesta (D'Cruz & Jones 2004, 5). Metodivalinnoilla tutkija voi joko lisätä tai vähentää ihmisten kokemusten esiintuloa. Tarinallisen lähestymistavan eettisyyttä on perusteltu sillä, että se antaa tutkimukseen osallistuville ihmisille ”äänen”. Se pyrkii kunnioittamaan ihmisen ominaislaatua ja kokonaisuutta ja on kiinnostunut asioista, jotka ovat ihmiselle tärkeitä ja merkityksellisiä. Tässä tutkimuksessa olen analysoinut aineistoa rakentamalla tarinoista kolme erilaista tyyppitarinaa, minkä seurauksena yksittäisten ihmisten tarinat eivät tule sellaisenaan kuulluiksi. Anonymiteetin säilyttämiseksi pidän tätä ratkaisua kuitenkin perusteltuna. Toisaalta, olkoonpa analysointitapa mikä tahansa, tutkittavien ääni jää aina jonkin verran tutkijan äänen alle. Tutkija valikoi ja tulkitsee aineistoa analysointitavasta riippumatta. (Hänninen 2000, 34; Virokannas 2004, 19.) Elämäntarinoita tutkittaessa on hyvä muistaa myös, että tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden tarinat ovat aina kulttuurisesti värittyneitä, haastattelun vuorovaikutuksessa tuotettuja konstruktioita, eivätkä suoria otteita tutkittavien elämästä. Siten olisi väärin väittää, että tutkija pystyisi raportoimaan sitä mitä henkilö on kokenut. Pikemminkin tutkijan on mahdollista analysoida sitä, miten kokemuksia kerrotaan. (Silverman 2006, 117–119.) Nousiainen (2004, 27) käyttää äänen antamisen sijaan tilan luomisen käsitettä, joka sopii

omaan ajatukseeni siitä, että tutkimuksellani pyrin tuomaan esiin huumeiden käytön kokeneiden ihmisten kerrontaa ja luomaan näin tilaa avoimemmalle dialogille huumeiden käyttöön liittyen.

Yksi keskeisimmistä ja yleisimmin hyväksytyistä tutkimuksen teon eettisistä periaatteista koskee tutkittavien vapaaehtoista osallistumista. Tutkimukseen osallistumisen täytyy olla täysin tutkittavien omasta tahdosta kiinni. Heitä ei saa manipuloida, suostutella saatikka pakottaa tutkimukseen (Alston & Bowles 2013, 26; Berg 1995, 209–213.) Tähän tutkimukseen olen levittänyt kirjoitus- sekä haastattelupyyntöjä, jotka eivät toivon mukaan ole aiheuttaneet kenellekään painetta osallistua tutkimukseen. Aineistoa etsiessäni pyrin myös kunnioittamaan ihmisten passiivisempaa tapaa ilmaista, että eivät ehkä sittenkään halua osallistua tutkimukseen, vaikka olivat aluksi luvanneet. Yksi haastattelu jäi tekemättä, kun haastateltava ehdotti, että hän ottaisi yhteyttä, kun hänen aikatauluunsa sopii. Hänestä ei kuitenkaan enää kuulunut. Tiesin, että hänellä oli yhteystietoni, joten oletin, että hän ei ehkä kokenutkaan tutkimukseen osallistumista mielekkääksi. Yksi henkilö ei koskaan kirjoittanut elämäntarinaansa, vaikka oli puhelimitse niin luvannut tehdä. Myös hänen kohdallaan tulkitsin tutkimukseen osallistumisen osoittautuneen epämieluisaksi. Ajattelin, että näille ihmisille hiljainen vetäytyminen oli ehkä mielekkäämpi tapa kuin suora kieltäytyminen. Mikäli olisin soitellut heidän peräänsä, olisin voinut pahimmassa tapauksessa jopa painostaa heidät osallistumaan tutkimukseen.

Tutkittaville on myös hyvä kertoa etukäteen millaisia kysymyksiä haastattelussa tehdään. Tärkeää olisi myös antaa tutkittaville vapaus jättää vastaamatta kysymyksiin, jotka he kokevat liian henkilökohtaisiksi. (Silverman 2006, 334.) Haastatteluja sopiessani ja uudelleen haastattelujen alussa kerroin osallistujille, että toivon heidän kertovan elämäntarinaansa sellaisena, kuin he haluavat sen jakaa. Ohjeistin haastateltavaa kertomaan niistä asioista, jotka itse kokee tärkeiksi kertoa. Ainoa toiveeni oli, että tarinassa käydään jollain tavoin läpi huumeiden käyttöä. En voi kuitenkaan olla varma, etteivätkö haastateltavat jälkeensä olisi kokeneet katumusta jonkin asian paljastamisesta. Haastattelun lopussa esitin myös muutamia kysymyksiä, joihin haastateltavat pyrkivät vastaamaan, vaikka on mahdollista, että ne on koettu liian henkilökohtaisiksi. Pyrin esittämään kysymykset haastateltavan itse käyttämiin termeihin viitaten, jolloin kysyin asiasta, josta haastateltava oli jo itse aiemmin puhunut. Kirjoitusten kohdalla en kokenut samanlaista eettistä painetta, sillä kirjoittaessaan jokaisella on aikaa miettiä, mitä haluaa itsestään kertoa. Kirjoittajat jäävät myös enemmän

anonyymeiksi. Taustatiedoiksi pyysin laittamaan vain iän ja sukupuolen, joita ei tutkimusraporttini aineisto-otteissa ole enää nähtävissä.

Luottamuksellisuuden ja yksityisyyden kunnioittaminen on yksi tärkeimmistä tutkimuseettisistä normeista (Berg 1995, 213–214; Kuula 2006, 124–125). Olen pyrkinyt säilyttämään tutkimukseen osallistuvien anonymiteetin ja tietosuojan poistamalla kirjoituksista kaikki nimet ja paikannimet. Analyysia kirjoittaessani jouduin jatkuvasti pohtimaan, mikä on liian tarkkaa tai henkilökohtaista tietoa julkaistavaksi. En voi olla varma, että tutkittavat ovat ymmärtäneet täysin mihin ovat ryhtyneet osallistuessaan tutkimukseen. Joku voi kokea haastattelutilanteen niin luottamukselliseksi, että järkyttyy, kun myöhemmin lukee omaa kertomustaan raportista. Aineistoa kerätessäni pidin itestäänselvyytenä anonymiteetin tärkeyttä. Oletin, että tutkimukseen osallistuvat tietenkin haluavat pysyä anonyymeina. Osa tutkittavista ilmoittikin, ettei halua nimeään julkaistavan. Toisaalta, ei pitäisi automaattisesti olettaa, että tutkittavat haluavat pysyä tunnistamattomina. Voi käydä niinkin, että tutkimukseen osallistunut henkilö pettyy, kun häntä ei voikaan tunnistaa raportista. (Silverman 2006, 319–320.) Raportin kirjoittaminen onkin ollut jatkuvaa tasapainoilua riittävän yksityiskohtaisten, mutta kuitenkin tunnistamattomien aineistoesimerkkien käyttämisessä.

Tärkeää on myös aineiston säilyttäminen niin, ettei se joudu väärin käsiin (Berg 1995, 214–215). Olen ilmoittanut tutkimukseen osallistuneille, että käytän aineistoa vain itse ja vain tähän tutkimukseen. Tutkimuksen teon jälkeen tuhoan aineiston. Ajattelin toimivani ennen kaikkea eettisesti kertoessani tutkimukseen osallistuville tästä toimintakäytännöstäni. Myöhemmin olen joutunut kyseenalaistamaan toimintani eettisyyden. Jos aineisto olisi säilytetty, olisivat sitä voineet analysoida, toiset ja ennen kaikkea kokeneemmatkin tutkijat. Uudet analyysit olisivat tuottaneet uusia tutkimustuloksia ja kenties tuoneet esiin jotain hyvin olennaista, jota tutkimukseen osallistuneet olivat halunneet sanoa, mutta jota itse en ymmärtänyt. Kaiken lisäksi aineiston käytön varaamista vain yhden tutkijan käyttöön voidaan pitää jopa tieteen etiikan vastaisena. Kukaan ei pääse arvioimaan aineiston analyysin pätevyyttä, jos alkuperäistä aineistoa ei ole saatavilla. (Ruusuvaara 2010, 428; Kuula & Tiittula 2010, 446.) Toisaalta perustelen ratkaisuni sillä, että moni haastatteluun osallistunut koki tärkeänä, että nauhoitukset ovat vain tämän tutkimuksen tekoa varten ja tuhoataan analyysin valmistuttua. Elämäntarinansa kirjoittaneet toivoivat, että heidän nimeään ei mainita tutkimuksessa. Heidän tarinansa olivat jo lähtökohtaisesti

tarkemmin harkittuja ja siten varmaankin julkisempaan käyttöön tarkoitettuja kuin haastatteluissa syntyneet tarinat, joissa esiintyi hyvinkin spontaaneja tunteiden ja ajatusten ilmaisuja.

Tutkijan velvollisuus on myös välttää aiheuttamasta tutkittaville minkäänlaista harmia tai haittaa. Päinvastoin, tutkimuksesta pitäisi olla jotain hyötyä tutkimukseen osallistuville. (Alston & Bowles 2013, 26; Berg 1995, 216;.) Oman tutkimukseni kohdalla olen joutunut pohtimaan tätä eettistä periaatetta ja myöntämään, etten todennäköisesti ole onnistunut tuomaan tutkimukseen osallistuneille välttämättä mitään hyötyä. Sekin mahdollisuus on myönnettävä, että olen saattanut aiheuttaa jollekin tutkimukseen osallistuneista harmia tai mielipahaa kirjoittamalla jotain sellaista, joka loukkaa tutkimukseen osallistujaa tai jollain tavoin pahoittaa hänen mielensä. Harmia tai mielipahaa on voinut syntyä myös haastattelutilanteissa. Tutkijan on haastattelussa tasapainoiltava empatian osoittamisen ja haastattelun tarkoituksen välillä (Ruusuvaari & Tiittula 2005, 42). Kokemattomana tutkijana huomasin usein haastattelun jälkeen miettiväni, olinko osannut osoittaa tarpeeksi empatiaa, vai olinko kenties liian ahnaasti yrittänyt vain tavoittaa kerronnasta jotain oleellista tutkimukseni kannalta. Toisaalta uskon työkokemuksestani olleen hyötyä haastattelutilanteissa siten, että empatian osoittaminen tapahtui pitkälti luonnostaan.

Vaikka tutkija on tutkimusta tehdessään vastuussa ennen kaikkea tutkimuksen kohteille, on hänen otettava huomioon myös tutkimuksen yhteiskunnalliset ulottuvuudet. Tutkimukseen osallistuvat ihmisethän edustavat aina tiettyä perusjoukkoa kaikista ihmisistä. (Kuusisto 2010, 117.) Tässä tutkimuksessa tutkittavat edustavat joukkoa, joka on joskus käyttänyt huumeita ongelmallisesti. Analysoidessani aineistoa tulen samalla luoneeksi kuvaa huumeiden ongelmakäytön kokeneista ihmisistä, siitäkin huolimatta, että tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan koko perusjoukkoa. On siten mahdollista, että analyysissä tekemäni johtopäätöksen leimaavat tai loukkaavat tutkimusjoukkoa sekä laajempaa perusjoukkoa. Keskittyessäni tutkimukseen osallistuneiden elämässä tapahtuneeseen huumeiden ongelmakäyttöön tulen samalla leimanneeksi heitä jo pelkän ongelmalähtöisen käsiteasetteluni kautta (Pohjola 2003, 62). Syrjäytymiseen, leimautumiseen ja marginaaliin liittyvää tutkimusta onkin kritisoitu siitä, että se voi vahvistaa tutkittavien toiseuden kokemusta (Kulmala 2006, 82–83). Perustelen omaa tutkimustani sillä, että emme voi vähentää marginaalissa elävien ihmisten leimaamista sillä, että emme anna heidän tuoda omaa ääntään esille. Päinvastoin, mielestäni on tärkeää,

että marginaalissa eläneet saavat itse kertoa kokemuksistaan, jotka ovat huomattavasti monimuotoisempia kuin keskustasta käsin määritellyt stereotyyppiset kategorisoinnit.

Eskola ja Suoranta (1998, 156) toteavat, että vaikka tutkija kuinka yrittää ymmärtää aineistoa, hänen tulkintaansa ohjaavat ainakin aikaisemmat teorialat, oma lukeneisuus ja tutkimuksen tarkoitus. Sosiaalitieteissä yleisesti hyväksytty asia on myös se, että tutkija ei vain löydä tarinoita vaan hän aktiivisesti myös osallistuu niiden rakentamiseen. Kuten Barbara Czarniawska (2004, 49) toteaa, haastattelu ei ole ikkuna sosiaaliseen todellisuuteen, vaan se on osa sitä, yksi ote sosiaalisesta todellisuudesta. Hylkäämällä tiukan strukturoidut haastattelukaavakkeet ja antamalla enemmän tilaa tutkimukseen osallistujien omalle kerronnalle, voidaan vähentää tutkijan valtaa tarinan rakentamisessa (Riessman 2008, 21, 24). Vaikka pyrin kertojan vapauteen sekä kirjoituksissa että haastatteluissa, en voi väittää ettenkö olisi vaikuttanut tarinoiden rakentumiseen. Kirjoituspyyntöni ohjasi kirjoittajia tietynlaiseen tarinaan. Haastatteluissa osallistuin suoraan tarinankerrontatilanteeseen ja siten tarinan rakentumiseen. Narratiivisen haastattelun keinoin pyrin antamaan mahdollisimman paljon tilaa haastateltavan kerronnalle. Aineistoa litteroidessani huomasin kuitenkin, että otin aktiivisemmän roolin tilanteissa, joissa haastateltava vaikenee. Saatoin esimerkiksi esittää jonkin kysymyksen kannustaakseni haastateltavaa jatkamaan. Kuitenkin parempi keino haastateltavan oman äänen esiin tuomiselle olisi voinut olla vaikenemiseni näissä tilanteissa. Pienet tauot eivät Atkinsonin (1998, 35) mukaan ole pahasta. Päinvastoin haastateltava saattaa näiden taukojen jälkeen usein tarkentaa ja syventää sanomaansa.

Etenkin haastatteluissa koin vaikuttavan myös henkilön raittiina viettämän ajan. Koin erityisen haasteellisiksi ne haastattelut, joissa päihteiden käytön lopettamisesta ei ollut kulunut vielä kovin kauaa. Näissä haastatteluissa tunteet nousivat pintaan herkemmin ja asioista usein kerrottiin avoimemmin. Tuntui, että huumeiden käytön aikaiset raskaat kokemukset tulivat ajoittain hyvinkin lähelle. Toisaalta, ei olisi oikein määritellä tutkimukseen osallistuneita henkilöitä avuttomiksi ja taitamattomiksi ihmisiksi, jotka vahingossa paljastavat kaiken mahdollisen itsestään. Kuten omakin kokemukseni osoitti, heillä on keinoja vaieta asioista, joita eivät halua tutkimuksen tekijälle paljastaa (Kuula & Tiittula 2010, 448; Atkinson 1998, 35). Tutkimushaastattelu voidaan nähdä eräänlaisten valta-asemien kautta. Haastattelijä pyrkii omalla puheellaan pitämään olennaisen puheen

määrittelyvaltaa itsellään. Samalla myös haastateltava voi omalla puheellaan ottaa valtaa haastattelutilanteessa ja määritellä näin mistä puhutaan ja mistä ei. (Virokannas 2003, 28–30.) Haastatteluja voidaan kuvata vuorovaikutuksellisinä neuvotteluina, joissa molemmat osapuolet, sekä haastattelija, että haastateltava käyttävät, vaikka eivät aina tasapuolisesti, valtaa tulkintojen luomisessa (Jokinen & Juhila 1996, 41–43; Jokinen & Juhila & Pösö, 89–91).

Päihdeongelmasta toipuneiden tutkiminen ei Kuusiston (2010, 118) mukaan sisällä samanlaisia eettisiä riskitekijöitä kuin päihdeongelman kanssa edelleen kamppailevien tutkimus. Oma tutkimukseni keskittyy päihdeongelmasta toipuneiden tutkimiseen. En kuitenkaan määritellyt mitään aikarajaa raittiudelle, vaan jätin määrittelyn kirjoittajille itselleen. Uskoin, että tutkimukseeni osallistuvat ihmiset, jotka kokevat olevansa valmiita kertomaan elämästään. Sain kuitenkin yhden kirjoituksen mukana viestin, jossa kirjoittaja totesi, että voisi yrittää kirjoittaa enemmän ja syvemmin kokemuksistaan, mutta ei osannut sanoa missä ajassa saisi kirjoituksen valmiiksi, koska ei ollut kertomansa mukaan varma, olisiko vielä valmis käymään koko käyttöhistoriaansa läpi. Vastauksessani kirjoittajalle kiitin häntä hänen kirjoituksestaan ja korostin, että tärkeää on, että hän oli kirjoittanut vain niistä asioista, joista oli tällä hetkellä valmis kirjoittamaan. Myös haastatteluissa painotin haastateltavan omaa valintaa siinä, mitä he minulle kertoisivat. Näin pyrin vähentämään omaa vallankäyttöäni tärkeiden asioiden määrittelijänä. (Pohjola 2003, 60.) On kuitenkin todettava, että joissakin haastatteluissa nousi esiin hyvinkin henkilökohtaisia asioita ja voimakkaita tunteita. En voi olla varma, että haastateltavat eivät kadu avoimuuttaan. Haastattelun ollessa aina vuorovaikutustilanne ei voida väittää, etteivätkö ihmiset puhuisi joskus enemmän kuin alun perin suunnittelivatkaan. Toisaalta haastatteluista löytyy kohtia, joissa haastateltavat selvästi vaikenivat joistakin henkilökohtaisista kokemuksista. Seuraavassa otteessa eräs haastateltava tuo haastattelun lopussa esiin, että on vaiennut väkivallasta ja niistä vaikeimmista asioista "mitä ei niinku toivois kellekää".

H: Mä jätin pois semmosii yksityiskohtii ja semmosii, mitkä ei välttämät sit oo hyödyllisii.
N: Joo ja sen takii mie haluan niinku ain pyytää tälle, et jokaine kertoo, mitä ite haluaa...
H: Joo. N:...koska se ei oo tarkoitus, et tulee semmone olo jälkeenpäin, et... H: Mut paljo väkivaltaa siel on ja paljo semmost mitä ei niinku toivois kellekää. N: Joo. H: Et se ei oo mikää kaunis maailma. (H3)

Toisaalta aineistosta löytyy myös paljon yksityiskohtaista kuvausta myös väkivallasta, joten monille saattoi olla tärkeää, että niistäkin asioista sai halutessaan kertoa. Tarinoissa kuvattiin esimerkiksi runsaasti huumeiden käytön negatiivisia vaikutuksia psyykkiseen ja fyysiseen vointiin. Useat olivat kokeneet yliannostuksia, sairaalahoitoja, rajua aliravitsemusta, fyysistä, seksuaalista sekä henkistä väkivaltaa. Psyyn kuormittumisesta kertoo se, että suurin osa kertoi olleensa vainoharhaisia tilanteen ollessa pahimmillaan ja neljässä tapauksessa henkilö kertoo menneensä psykoosiin. Itsemurha-ajatuksista ja kuolemantoiveista kerrottiin seitsemässä tarinassa ja kahdessa tarinassa henkilö kertoo jopa yrittäneensä itsemurhaa. Aineisto on siis kaiken kaikkiaan hyvin arkaluonteinen ja sisältää paljon yksityiskohtaisia kuvauksia erittäin raskaista ja traumaattisista kokemuksista. Aineiston laatu mielestäni puoltaa lyhyiden aineisto-otteiden käyttöä tutkimusraportissa.

5 ELÄMÄNTARINOISTA KONSTRUOIDUT TARINATYYPIT

Tässä luvussa esittelen kolme erilaista tarinaa, jotka olen konstruoinut koko aineistosta juonirakenteita tarkastelemalla. Tarinat ovat eräänlaisia ideaalityyppejä, eivätkä ne siten kuvaa mitään yksittäistä tarinaa sellaisenaan. Tarkoituksena on, että tarinatyypien avulla kuvaan aineistosta löytyviä juonirakenteita tyypillistämällä ja tiivistämällä tarinoita. Kuhunkin tarinatyyppiin kuuluu useita tarinoita, joiden juonenkulku ei ole kaikilta osin identtinen, vaikka pyrkimykseni onkin tehdä mahdollisimman hyvin oikeutta kyseisen tarinatyypin tarinoiden jäsenyyksille. Niin ikään tarinatyypeistä löytyy myös joitakin yhtäläisyyksiä, vaikka ne onkin luotu ennen kaikkea tarinoiden eroja etsimällä. Tarinatyypeistä ei siten ole muodostunut rinnakkaisia ja toisiaan poissulkevia, vaan paremminkin osittain päällekkäisiä. Ne eivät myöskään kuvaa mitään yksittäistä tarinaa sinänsä, vaan jokainen elämäntarina itsessään on ainutkertainen ja persoonallinen. Tarinatyypit onkin nähtävä paremminkin mahdollisina mallitarinoina. Ne on uudelleenrakennettu jo olemassa olevista elämäntarinoista, eivätkä ne siten ole kenenkään ihmisen omia elämäntarinoita. Niin ikään yhdenkään tarinatyypin päähenkilö ei ole kukaan todellinen henkilö, vaan konstruktio, eräänlainen ideaalityyppi, joka on luotu tarinoiden juonenkulun kantajaksi. Kussakin tarinatyypissä kuljetan kyseiseen tyyppiin kuuluvien tarinoiden aineisto-otteita. Analyysiani tukemaan olen valinnut aineisto-otteista kaikkein havainnollisimmat esimerkit. Aineisto-otteet olen eritellyt merkitsemällä niiden perään K, kun kyseessä on kirjoitus ja H, kun kyseessä on haastattelu. Olen myös numeroinut otteet, jotta lukija näkee, että olen käyttänyt eri otteita eri kertomuksissa. Anonymiteetin säilyttämisen vuoksi en ole antanut tarkempia kuvauksia tarinoiden kertojista. En ole esimerkiksi maininnut otteiden yhteydessä sukupuolta, sillä se ei ole tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena. Mainitsen kuitenkin, että kaikkiin tarinatyyppeihin kuuluu vähintään yksi tarina sekä mieheltä että naiselta.

5.1 Paikkansa löytäneen tarina

Ottaen huomioon, että keräsin aineistoni pääasiassa erilaisten päihdetyöhön erikoistuneiden järjestöjen ja hoitotahojen kautta, ei ole ihme, että tarinoista oli löydettävissä AA-tarinoiden piirteitä. Lähes

kaikkialla Suomessa AA- ja NA-ryhmät ovat nykyisin keskeinen osa päihdehoitoa, joten on oletettavaa, että suurin osa tutkimukseen osallistuneista on ainakin kuullut AA-tarinoita ja hyvin todennäköisesti myös itse kertonut niitä AA-ryhmissä. Tämä ensimmäinen esittelemäni tarinatyyppi on lähellä AA-tarinaa. En kuitenkaan nimeä sitä AA-tarinaksi sillä tarinoissa korostuvat mielestäni enemmän yhteiskuntaan ja niin kutsuttuun konventionaaliseen tavalliseen elämään kiinnittyminen kuin AA- / NA-yhteisöön kiinnittyminen. Tähän tarinatyyppiin kuuluu neljä tarinaa, joista kaksi on haastatteluja ja kaksi kirjoitusta. Hännisen ja Koski-Jänneksen (2004, 234–243) termejä käyttäen kategorisoin tämän tarinatyyppin ratkaistuksi tarinaksi. Tarinassa on selkeä juoni, joka sisältää kaikki tutkijoiden kuvaamat neljä vaihetta: addiktiksi tulemisen, addiktion huomaamisen ongelmaksi, toipumisen mahdollistavan avaimen löytymisen ja uuden addiktiovapaan elämä vakiinnuttamisen. Tarinatyyppi sisältää myös onnellisen lopun. Olen nimennyt tämän tarinatyyppin ”paikkansa löytäneen tarinaksi”. Nimi viittaa päähenkilön sosiaalisen identiteettiprojektin lopputulokseen, oman paikan löytämiseen.

Paikkansa löytäneen tarina etenee alussa regressiivisesti sisältäen joitakin hyvin lyhyitä progressiivisia tai stabiileja vaiheita. Juonen eteneminen kohti niin kutsuttua pohjaa on kuitenkin vääjäämätöntä. Pohjakokemuksesta ei seuraa välitöntä toipumista, vaan juoni etenee stabiilina jonkin aikaa ennen kuin lähtee nousuun. Progressiivinen eteneminen jatkuu kerran alettuaan vielä päähenkilön tulevaisuuden odotuksissakin. Tarina päättyy siten onnellisesti ja toiveikkaasti. Klassisista tarinatyypeistä tätä tyyppiä kuvaa parhaiten komedia. Päähenkilö lähtee etsimään itseään ja uhmaa yhteisön sääntöjä päätyen ”huonoihin” porukoihin. Lopulta päähenkilö kuitenkin löytää tiensä takaisin kotiin ja kiinnittyy osaksi yhteisöä. Tarina päättyy tilanteeseen, jossa päähenkilö elää harmoniassa ympäristönsä kanssa.

Tarina alkaa päähenkilön lapsuudesta. Lapsi on ujo ja hänet on jätetty sosiaalisen piirin ulkopuolelle. Hän kokee olevansa erilainen ja yksinäinen. Hänellä on huonommuuden tunteita suhteessa muihin saman ikäisiin lapsiin sekä läheisiinsä. Tunne ulkopuolisuudesta on voimakas ja kokonaisvaltainen, minkä seurauksena päähenkilö kärsii ahdistuksesta. Saadakseen rohkaisua ja päästäkseen osalliseksi sosiaalisesta kanssakäymisestä päähenkilö alkaa hakeutua seuraan, jossa käytetään päihteitä. Päihteen avulla hän uskaltautuu vuorovaikutukseen ja saa yhteenkuuluvuuden kokemuksia muiden päihteitä käyttävien nuorten seurassa. Tutkimusten mukaan huumeita käyttävät kaverit voivat tuoda rakkautta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta nuoren elämään etenkin jos yhteys perheeseen on ollut heikko (Bahora

ym. 2009, 65; Brunelle ym. 2005, 726; Keys ym. 2006, 76). Seuraavat aineisto-otteet kuvaavat sitä, kuinka päihde auttaa pääsemään osalliseksi yhteisöä. Vaikka valtavirran näkökulmasta runsaasti päihteitä käyttävät tuomitaan herkästi syrjäytyneiksi, joillekin päihteidenkäyttäjien ryhmään pääseminen voi olla osalliseksi tuloa, ulospääsyä syrjäytymisestä, kuten alempi ote kertoo.

”Olin sitä ennen ollut ”kiltti” ja ujo tyttö ja viina oli lääke arkuuteen.” (K5)

”Aloin polttaa tupakkaa siinä 11 vuotiaana suunnilleen, ehkä hieman jopa aikaisemminkin. Tupakoinnin kautta pääsin porukkaan ja en ollut enää syrjäytynyt, tosin porukka johon pääsin oli ns. kovia jätkiä ja muijia, joiden elämään kuului tupakointi, lintsaminen ja yleinen huoleton elämä.” (K3)

Sen lisäksi, että päihde on ovi sosiaaliseen kanssakäymiseen, siitä tulee myös lääke päähenkilön pahaan oloon. Hän oppii, että päihteen avulla hän saa turrutettua ikäviä tunteitaan. Päihteestä itsessään tulee hyvä seuralainen ja pahan olon lievittäjä. Päihteiden käyttö on alusta alkaen hyvin runsasta ja itsetuhoista. Alkoholista ja tupakasta siirrytään niin pian kuin mahdollista lääkkeisiin ja huumeisiin. Myös huumeiden käyttö on alusta alkaen melko runsasta. Huumeista tulee ratkaisu päähenkilön ahdistaviin erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksiin. Seuraava aineisto-ote kuvaa sitä kuinka päähenkilöllä tuntuu olevan vain yksi tapa käyttää päihdettä. Oma tapa on jopa niin ehdoton ja oikean tuntuinen, ettei muiden tapaa juoda vain kaksi voida edes ymmärtää. Päihteiden runsaan käytön koetaan olevan ennen kaikkea ratkaisu ongelmiin, ei itse ongelma.

”Mähän join eka kertaa sillee, et mä yyrjösän ja taju pois ja. Ei siin ollu mitää järkee, et en mä ymmärtäny niit, jotka joi vaa kaks. Must tuntu sillo, et se niinku autto mua.” (H3)

Kuten otteesta huomaa, nyt jälkeempäin ”siin ei ollu mitään järkee”. Tarinan minäkertoja on etääntynyt päähenkilön aiemmasta elämästä. Tarinassa on lukuisia kohtia, joissa ihmettely päähenkilön aiemman toiminnan suhteen tehdään näkyväksi. Päähenkilön nykyinen identiteetti muodostuu niin erilaiseksi huumeiden käyttäjän identiteettiin verrattuna, että siinä missä aiemmin ”tavallisten” nuorten toimintaa oli vaikea ymmärtää, omaa entistä toimintaa on nyt lähes mahdoton ymmärtää. Siinä ei ollut kertojan mielestä mitään järkeä.

Päähenkilö ”ajautuu yhä syvemmälle” huumemaailmaan. Hän on tietoisesti valinnut päihteen apuvälineekseen, mutta huumemaailman kuviot tulevat mukaan ikään kuin varkein. Päähenkilö on niin

keskittynyt päihteen tuomaan helpotukseen, ettei hän mieti toimintansa seurauksia, eikä oikein edes huomaa mihin suuntaan on menossa. Elämää rytmittävät huumeiden käyttö ja niiden hankinta erilaisia rikoksia tehden. Käyttöaika näyttäytyy pääosin kontrolloimattomana kaaoksena. Ajoittain päähenkilö yrittää ottaa "jonkinäköst vastuuta". Hän on hetkittäin töissä tai koulussa, tai huolehtii lapsistaan. Pysyvää muutosta huumeiden käyttöön ei kuitenkaan tule, vaan päähenkilö palaa aina samaan vanhaan ja tietyllä tapaa toimivaksi osoittautuneeseen käyttäytymiseen. Päähenkilö on ikään kuin sivustaseuraaja omassa elämässään. Hän on vailla päätösvaltaa itseään ja omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Hän saattaa jopa tietää mitä haluaisi, mutta oma epävarmuus estää häntä toteuttamasta haaveitaan. Päähenkilö ikään kuin ulkoistaa kaikki ongelmansa siirtämällä ne jonkun muun ratkaistavaksi. Huumeet ratkaisevat yksinäisyyden ja ahdistuksen tunteet ja kaverit ratkaisevat opiskelupaikan, kuten seuraavassa aineisto-otteessa kuvataan.

”Eikä, eikä mul ollu semmost omaa niinku päätösvaltaa, esimerkiks yläasteen jälkee, ku kaverit meni lukioo, mut mul ei riittäny niinku toi arvosana. Sit oli amis, seuraava minne muut kaverit meni. Ni sit mä menin sinne perässä tavallaan et. Kyl mä tiesin minne kouluun mä oisin halunnu, mut en mä uskaltanu mennä. Mä menin sinne minne muutki, et tavallaan tuntu semmoselt varmemmalt jotenkii mut. Kävin mä sit myöhemmi, mä on käyny kyl (sanoo koulun nimen).” (H3)

Kuten ote antaa ymmärtää, myöhemmin tilanne tulee muuttumaan. Tässäkin kohtaa kertoja tuo esiin aiempien ja nykyisten toimintatapojensa eroja.

Pikkuhiljaa päähenkilö alkaa kärsiä tuhoisasta elämäntavastaan. Aikansa jatkuttuaan elämä huumemaailmassa alkaa viedä voimia. Päähenkilö hakeutuu hoitoon useita kertoja ollessaan huonossa kunnossa niin psyykkisesti kuin fyysisestikin. Hän joutuu kuitenkin kiertämään oravanpyöräänsä hoidon ja huumeiden käytön välillä useita kertoja ennen kuin muutos alkaa tapahtua.

Tarinassa on paljon sivuhenkilöitä, jotka näyttäytyvät apua tarjoavina henkilöhahmoina. Tarinoissa vilahtelee niin läheisiä ihmisiä kuin viranomaisiakin. Päähenkilön lopettamisyritykset kariutuvat kuitenkin kerta toisensa jälkeen, sillä hän on tottunut lievittämään pahaa oloaan ja ahdistustaan huumeilla, eikä tiedä muiden selviytymiskeinojen olemassaolosta. Seuraavassa aineisto-otteessa kuvautuu päähenkilön keinottomuus omien tunteidensa edessä. Siitäkin huolimatta, että hänen

elämänsä lähes kaikki osa-alueet ovat kärsineet huumeiden käytöstä merkittävästi, hän ei voi jatkaa hoitoa, sillä ei näe edessään muuta ratkaisua tunteidensa käsittelyyn kuin huumeet.

”Tästä päästäänkin sitten minun ensimmäiseen hoitokokemukseen. Sosiaalityöntekijäni ehdotti minulle katkaisuhuitoa ja päätinkin sitten sinne lähteä, koska asuntoni oli taas lähdössä alta ja rahaa ei ollut, eikä enää oikeastaan ystäviäkkään ja perhesuhteeni olivat olemattomat, minulla ei ollut muuta kuin psyyyke hajalla ja henkinen täydellinen uupumus ja n 54kg painoa. Olin katkaisuhoidossa yllättävän kauan, koska olin niin huonossa kunnossa. Olin 1,5 kk katkaisussa, noin kuukauden kohdalla he ehdottivat minulle, että miten olisi päihdekuntoutus toisessa kaupungissa ja pohdiskelin, että mikäs siinä. Lähdinkin sitten (päihdekuntoutukseen). Uusi lehti elämässäni kääntyi. Kuntoutuksessa oli säännöt ja rutiinit, joita täytyi noudattaa ja aluksi kohtuullisen hyvin niitä noudatinkin, mutta jossain vaiheessa tilanne repesi ja kun olin selvinpään niin etsin jotain toista tapaa muuttaa sitä olotilaa mikä oli ahdistus ja pelot ja tyytymättömyys elämään, koska olin tottunut kuitenkin kemialliseen mielihyvään ja fiilikseen.” (K3)

Kuvauksessa nousee vahvasti esiin sosiaalityöntekijän ja päihdetyöntekijän rooli kuntoutukseen kannustajana. Vaikka tunteiden käsittely ilman päihteitä osoittautuu vielä liian vaikeaksi ja henkilö päätyy keskeyttämään kuntoutuksen, ”uusi lehti” on kuitenkin jo kääntynyt. Keskeytyneet hoidot eivät siis välttämättä ole pelkästään epäonnistuneita. Ne voivat toimia toivon herättäjinä ja edesauttaa myöhempää raitistumista. Lopulta ”joku lokahti päässä kohdalleen” ja päähenkilö alkaa itse toimia päihteettömyyden saavuttamiseksi. Tässä tapahtuu juonen kannalta olennainen käännekohta. Tällä kertaa päähenkilö onnistuu pääsemään huumeiden käytöstään eroon, sillä hän itse alkaa toimia, sen sijaa että entiseen tapaansa odottaisi mihin ajautuu. Hän siirtyy objektista subjektiksi. Edelleen myös tarinan muut henkilöt, läheiset ja virnaomaiset ovat merkittävässä roolissa tukemassa muutosta.

Hoidon ja muiden ihmisten tuen avulla päähenkilö onnistuu lopettamaan huumeiden käytön. Tarina päättyy tilanteeseen, jossa päähenkilö on irtaantunut huumemaailmasta ja entisistä toimintatavoistaan. Hän ei enää koe olevansa ulkopuolinen, vaan elää sopusoinnussa ympäristönsä kanssa. Hänestä on tullut yhteiskunnan täysivaltainen jäsen. Hänellä on perhettä ja ystäviä, sekä merkityksellistä tekemistä, kuten työ, opiskelu tai vertaisryhmätoiminta. Päähenkilö tuntee nyt kuuluvansa sosiaaliseen yhteisöön omana itsenään. Huumeiden käyttö on osa hänen historiaansa, ja tämä historia edelleenkin erottaa hänet niistä, jotka eivät ole huumeita ongelmallisesti käyttäneet. Päähenkilö kokee kuitenkin olevansa nyt tasavertainen muiden rinnalla, kuten seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee.

”Kyl mä nyt nään, et mä kuulun joukkoon. Et ihan vaikka eilenkin, ku miettii, et täs just talo täynnä semmosia ihmisiä, niin sanotusti terveitä, jos näin sanotaan (naurahten:) ei addikteja, ni ni kyl mä koen, et mä kuulun joukkoon. Ja ehkä se on, se on tota, en mä tiedä, ehkä sitä vaan on, oon löytäny paikkani. En mä oikein osaa selittää, miten mä, miten niin on sitte käyny. Tuolta, tuolta niinku vertaistuen kautta. Ja kai sitä sitte on jotenki tervehtyny sitte, koska luultavastiha sehän on ollu vaan tunne. Et oonhan mä ain ollu iha yhtä paljo sen perheeni jäsen ja vaikka koulussa niinku luokassa ja näin. Että se oli vaan mun tunne, et mä en kuulu joukkoon. Kylhän mä olin ihan saman. yht. samanvertane, ku mun siskokii vaikka perheessä ja näin. Mut en tiijä, mistä se semmonen on tullut, mut ei mul sit kyl sitä oo enää. Ettei tarvii sit, ettei sitä tarvii niinku hakee. Eikä mul töissäkää, vaikkei ne nyt tiedä, et yhdellä tavalla mähän en kuulu joukkoon sinne sit taas, mut en mä tunne mitenkää, kyl mä tunnen siel, et mä oon ihan silleen tasavertane.” (H4)

Kuten aineisto-otteesta on luettavissa, uusi identiteetti hahmottuu ”tervehtyneeksi”, mutta edelleen joksikin muuksi kuin ”niin sanotusti terveeksi”. Päähenkilöstä ei ole tullut tavallista, vaan jollain tavalla hän edelleenkin ei kuulu joukkoon. Nyt hän kuitenkin kokee olevansa tasavertainen muiden rinnalla. Päähenkilö ei enää yritä toimia kuten muut. Hän ei enää yritä olla samanlainen, vaan kokee olevansa hyväksytty omana itsenään. Tärkeää ei enää ole se, onko samanlainen vai erilainen, vaan se että saa olla sellainen kuin on. Edelleen päähenkilö opettelee tuntemaan itseään. Hän osallistuu vertaistukiryhmiin tai käy terapiassa, joissa työstää omaa minuuttaan. Hän harrastaa itsetutkiskelua, kuten seuraavasta aineisto-otteesta voi lukea.

”Mä kyl teen semmosta, oon semmosta alust asti tehny semmosta niinku itsetutkiskelua. Et sitä rupee niinku näkee niit, miten, mimmone sitä on ollu ja, hyvi itsekeskeine ja tämmöst, ni sit sitä rupee näkee sit, et mimmone on ollu ja ja. Ja kyl sit o, itteesä ku vertaa sinne al.. niinku mimmone on ollu aikasemmi, ni kyl sitä sit saa nähä koko aja, että, et sitä onkii muuttunu ja, ja tämmöst, että. Et tota, kyl mä oon, oon kyl iteki oon huomannu, et oon. Ja sit, sit pelkästää sekii, et mihin, mihin niinku käyttäny, tai minkä takia, et mitä ne on ne syyt et. Et jos se on ollu joku, et ei hyvä..., tai en mä tiedä, ehkä mä en ikinä saa tietää kaikkia syitä, mutta et jos sit ei vaik itteä hyväksy, tai haluis olla joku muu tai tämmöst ni. Kylhä se tietty auttaa, et jos, kun itseän niinku on tutustunu, ni sithä ne syyt on niinku poistunu niin sanotusti.” (H4)

Päähenkilö on muuttunut ja hän tuo esiin tapahtunutta muutosta. Tutustumalla itseensä ja hyväksymällä itsensä sellaisena kuin on, hänen ei tarvitse enää käyttää huumeita. Syy käyttöön on poistunut, kuten edellisessä otteessa todetaan. Päähenkilö jatkaa itsetutkiskeluaan edelleen. Hän haluaa oppia tuntemaan

itsensä paremmin. Hän siis prosessoi omaa henkilökohtaista identiteettiään. Sen sijaan samanlaista sosiaalisen identiteetin prosessia päähenkilöllä ei ole enää menossa. Hän on vahvasti kiinnittynyt niin kutsuttuihin vastayhteisöihin, kuten päihdetyötä tekeviin järjestöihin ja vertaistoimintaan. Niemelän (2002, 88–91) mukaan vastayhteisöihin liittymällä ihminen voi saada hyväksynnän kokemuksia, joita hän ei välttämättä valtavirran joukossa vielä päihdeettömän elämänsä alkutaipaleella saa. Päähenkilö onkin saanut paljon kokemuksia joukkoon kuulumisesta ja hyväksytyksi tulemisesta.

Yksi AA:n ideologiaan liittyvä uskomus on "kerran alkoholisti, aina alkoholisti" tai tässä tapauksessa "kerran narkomaani, aina narkomaani". Tämä liittyy oletukseen, että päihteiden ongelmakäyttäjiksi päätyvät ihmiset, joilla jo lähtökohtaisesti on tietynlainen addiktiivinen persoonallisuus. (Valverde & White-Mair 1999, 394–396.) Tämän tarinatyyppin tarinoista on luettavissa AA:n ajatus ikuisesta narkomaanista. Näissä tarinoissa myös vertaistuki ja oma työ huumeiden käyttäjien auttamiseksi korostuvat. Tarinoissa kuvautuu kuitenkin voimakkaasti kiinnittyminen myös valtaväestöön. Tärkeäksi muodostuu tavanomaisiin ryhmiin kuten tiettyyn ammattiin, työpaikkaan, tuttavapiiriin kuuluminen. Päähenkilö on entinen huumeiden käyttäjä, minkä vuoksi poikkeaa valtavirrasta. Hän kokee erityistä yhteyttä ihmisiin, joilla on huumeidenkäyttötausta. Samalla hän kuitenkin kokee kuuluvansa vahvasti myös valtavirran joukkoon. Kuten eräässä tarinassa todetaan: ”oon löytänyt paikkani”.

Tarinassa avain päihdeettömyyteen on seuraavan lainen: Kun itse päätät tehdä muutoksen, saat siihen muiden ihmisten tuen. Oman päätöksen, muiden tuen ja kovan työn tuloksena pääset eroon huumeista ja elämäsi muuttuu paremmaksi. Keskeistä muutoksessa on oma tahto. Päähenkilö ei tyydy enää ajelehtijan ja sivustaseuraajan rooliin. Hän haluaa nyt itse päättää omasta elämästään ja ottaa vastuun tekemisistään. Seuraava aineisto-ote kuvaa tiivistetysti tätä tarinatyyppin ydinsanomaa.

”Nautin nykyään elämästäni täysin rinnoin ja löydän viikottain uusia nautinnon kohteita, olen löytänyt ihanan ihmisen elämäni ja hänen kanssaan oltu yhdessä kohta (x) vuotta ja juuri muutettiin yhteen. Huumeidenkäyttö jätti tietynlaisia arpia ja traumoja ja kaikki mitä vanhassa elämässä tapahtui, mutta kun tarpeeksi jaksaa työskennellä ja mennä pelkoja ja uusia asioita ja ihmisiä päin niin kuka vaan voi onnistua samalla tavalla kun minäkin. Tarvitaan vaan aluksi se joku hetki kun tahdot muuttaa elämäsi ja halukkuutta painaa eteenpäin vaikka välillä ahdistaa ja tuntuu pahalta normaalit ja uudet asiat.” (K3)

Kuten otteessa todetaan: ”Tarvitaan vaan aluksi se joku hetki kun tahdot muuttaa elämäsi”. Mistä tällaisia hetkiä tulee, sitä tarina ei kerro.

Päähenkilö kokee muuttuneensa paljon huumeiden käytön lopetettuaan, mutta koska prosessi on vielä kesken, hän edelleenkin aika ajoin yllättyy tapahtuneesta muutoksesta, kuten seuraavasta aineistotteesta on luettavissa.

”Olen muuttunu paljon. Vaikee sitä on jotenkii selittää. Välil kyl tuntuu tietenki itte, et en mä oo muuttunu yhtää, et. Et tuntuu vaikeelt välil et et, tai sillee, et et, kylhä sitä tekee joskus mieli kattoo, ko puhutaa, et (lapsen) isä, ni sit tekee mieli kattoo, et nii et. Esimerkiks ku (päiväkodissa) nyt joku sanoo, ni sit niinku tekee mieli kattoo (katsoo olkansa yli), et nii et oonks mä se vastuulline niinku, et oonks mä oikeesti se isä tavallaa, se vastuulline. Et et tekis mieli kattoo, et ketä siel takana nyt on sitte. Välil semmone oho-efekti tai semmone, mietin just, et ahaa määks se kannan sen vastuun nytte, enkä tee mitää rikoksii ja ja tämmösii näi ja. Todellaki edelleenki niinku hämmästyttää.” (H3)

Tässä tarinassa näkyvät McIntoshin ja McKeganeyn (2000, 1504–1509) kuvaamat kolme ulottuvuutta, joilla uutta identiteettiä voidaan tuoda esiin. Tarinatyyppissä entinen elämä nähdään kielteisessä valossa. Kertoja korostaa menneiden tapahtumien ja omien toimintatapojen ja -arvojen negatiivisuutta suhteessa nykyiseen elämään ja arvoihin. Uuden identiteetin erilaisuutta päihteiden käytön aikaiseen identiteettiin nähden korostetaan. Samoin tuodaan esiin selityksiä huumeiden käytön lopettamiselle. Tämän tarinan päähenkilö tuntuu olevan vahvasti sisällä uuden elämäntavan ja identiteetin työstämisessä ja vakiinnuttamisessa.

5.3 Vapautuneen tarina

Tämä tarinatyyppi koostuu kolmesta tarinasta, yhdestä haastattelusta ja kahdesta kirjoituksesta. Klassisista tarinoista parhaiten tätä tarinatyyppiä kuvaa romanssi, jossa yksinäinen sankari lähtee seikkailemaan. Matkallaan hän kohtaa niin onnen kuin kauhunkin hetkiä. Päähenkilö joutuu lopulta pahaan pulaan, mutta selviytyy vaikeuksien kautta voittoon. Paikkansa löytäneen tarinaan verrattuna tämä tarina on enemmän yksilölliseen selviytymiseen keskittyvä. Sosiaaliin verkostoihin

kiinnittyminen ei tässä tarinassa nouse yhtä suureen rooliin kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Tarinan juoni on aluksi melko stabiili. Regressiivinen eteneminen alkaa myöhemmin kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Huumeiden käytön lopettamisen myötä tarina alkaa edetä progressiivisesti saavuttaen lopulta stabiilin tilan. Kuten paikkansa löytäneen tarinatyyppi, myös tämä tyyppi sijoittuu Hännisen ja Koski-Jänneksen (2004, 234–243) kuvaamaan ratkaistujen tarinoiden joukkoon. Tarinassa on selkeä juoni, joka sisältää kaikki tutkijoiden kuvaamat neljä vaihetta: addiktiksi tulemisen, addiktiohuomaamisen ongelmaksi, toipumisen mahdollistavan avaimen löytymisen ja uuden addiktiovapaan elämä vakiinnuttamisen. Tämäkin tarinatyyppi sisältää onnellisen lopun. Tosin loppu ei ole samanlainen progressiivisen etenemisen huipennus kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Olen nimennyt tämän tarinatyyppin ”Vapautuneen tarinaksi”. Nimi viittaa päähenkilön läpikäymään sekä sosiaaliseen että persoonalliseen identiteettiprojektiin. Alussa päähenkilö lähtee etsimään vapautta ahdistavasta sopeutumattomuuden kokemuksesta. Huumeet ovat avain vapauteen, mutta lopulta päähenkilö menettää vapautensa huumeille ja vasta raitistumisen seurauksena päähenkilö kokee saavansa todellisen vapauden. Hän tuntee kuuluvansa joukkoon, kuten paikkansa löytänytkin, mutta hän korostaa olevansa ennen kaikkea vapaa, siinä missä paikkansa löytänyt määrittyi addiktiksi.

Tarina alkaa murrosiän kynnykseltä. Päähenkilö huomaa olevansa kiinnostunut erilaisista asioista kuin muut saman ikäiset lapset. Hän alkaa tuntea olevansa ulkopuolinen kavereidensa seurassa. Päähenkilölle syntyy tunne, ettei hän sovi siihen muottiin, jota hänelle yritetään yhteiskunnan ja sosiaalisten piirien taholta tarjota. Päähenkilö yrittää viettää aikaa ”tavallisten tyyppien” kanssa, mutta koska se ei tunnu luontevalta, hän liittyy ”pahamaineisimpien oppilaiden porukkaan”. Hän alkaa elää omien mielitekojensa mukaan, vastustaen samalla yhteiskunnan sääntöjä. Hänestä tulee kapinallinen, joka haluaa rikkoa perinteisiä kaavoja. Seuraavasta aineisto-otteesta kuvautuu päähenkilön kokema turhautuminen ja siitä seuraava kapinointi.

”Se oli se tärkein, et mä saan tehdä mitä mä haluan. Et et en mä vahingoita ketään (naurahtaan:) et niinku. Mut sitäki siin sit ain tapahtu välil vähä kannipäissää ja kaikkee muuta. Mut niinku kapinoin yhteiskuntaa vastaa ja koulutusjärjestelmää ja kaikkee sitä, et sun pitää kuuluu siihen saatanan putkeen ja jos et sä siihen putkeen sovi, ni sit sä oot ulkopuolella, ja sit sä todellakin oot ulkopuolella. Ja sit alkaa kaikennäköset toimenpiteet niinku. Et et ihminen ei saa olla sellanen niinku se on, vaan se väkisin jusauteetaan siihen kasaan.” (H5)

Tarinassa päähenkilön kapina konkretisoituu erilaisina vahingontekoina, varasteluna ja huumeiden käyttönä. Uudessa huumeiden käyttäjien ryhmässä hän kokee yhteenkuuluvuuden tunnetta. Päähenkilö kokee olevansa vapaa toimiessaan omien mieltymystensä ja halujensa mukaan. Tavoitteenaan päähenkilöllä on kokea elämyksiä. Paikkansa löytäneen tarinasta poiketen päähenkilön toimijuus muodostuu itsenäiseksi ja aktiiviseksi jo huumeiden käytön alkaessa. Sen sijaan, että päähenkilö yrittäisi olla samanlainen kuin muut ja päästä porukkaan, hän haluaa olla vapaa ja toimia, kuten itse haluaa. "Tavallinen elämä" tuntuu jo ajatuksenakin tylsältä ja vieraalta. Päähenkilön ajatukset konventionaalisesta normaalista arjesta ovat negatiivissävytteisiä. Tavallinen arki näyttäytyy mitäänsanomattoman tylsänä ja tarkoituksettomana.

”Et ei ei tavallinen elämä vaan niinku maistunu. Mä en tienny mitää muuta ko et, et istuu himassa, menee käymää kaupassa ja et se on siinä niinku. Et en vittu ala siihe.” (H5)

Huumeiden käyttö lisääntyy ja jossain vaiheessa päähenkilö huomaa, että huumeet eivät ole enää vain hauskanpitoa varten, vaan niistä on tullut hänelle välttämättömyys. Hän ei olekaan enää vapaa tekemään mitä haluaa ja lopulta hänen on myönnettävä, että huumeet ohjaavat hänen elämäänsä. Hän kokee olevansa toimintakykyinen ainoastaan päihteiden vaikutuksen alaisena, mutta samalla runsas käyttö heikentää psyykkistä vointia. Seuraavasta aineisto-otteesta on luettavissa, kuinka tilanne kääntyy pääläelleen. Aiemmin päähenkilö käytti huumeita, koska halusi olla vapaa tekemään mitä vain. Nyt hän käyttää huumeita, koska on niiden orja.

”Mä sain ensimmäisen paniikkihäiriökohtauksen just joskus 15-16-vuotiaana, oisko ollu 16, 15 tai 16, jotain siel. Se tuli pilvestä. Ja tota se oli kans aika radikaali tapahtuma. Et sen jälkee, sen jälkee jotenki kaikki niinku kaikki muuttui sillä tavalla, et sit ehkä musta tuli päihteiden orja, tavallaan, ainakin rauhottavien ja tota. Joo kyllä. Koska se oli kyllä niin pelottava tilanne, et et ei sitä halunnu enää uudestaan kokee.” (H5)

Tässäkin tarinassa päähenkilö kohtaa erittäin raskaita kokemuksia huumeiden käytön vaikeimmassa vaiheessa. Päähenkilö lopettaa huumeiden käytön useita kertoja, aina kuitenkin vain hetkeksi. Lopulta hän saa "tarpeekseen" huumeiden hallitsemasta elämästään ja huomaa haluavansa "paremman elämän". Päähenkilö saa tarvitsemansa avun, ja onnistuu lopettamaan huumeiden käytön. Hän kokee, että apu,

viranomaisilta, vertaisryhmistä tai läheisiltä saatu, on ollut tärkeää päihteettömyyden onnistumiseksi. Tarinan edetessä erilaiset tukimuodot kuitenkin jäävät pois ja päähenkilö kiinnittyy enenevissä määrin valtavirran yhteisöihin. Tarinan lopussa päähenkilö asemoituu terveeksi ihmiseksi, joka voi vihdoinkin tuntea olevansa aidosti vapaa ja hyväksytty. Hän on oppinut löytämään nämä hyväksynnän ja vapauden tunteet itsestään. Enää hänen ei tarvitse etsiä niitä ulkopuolelta, kuten seuraava aineisto-ote osoittaa.

”Kuitenkin olen aina halunnut vain tulla hyväksytyksi, olla arvostettu, rakastaa ja olla rakastettu, kuulua, olla vapaa. Käyttäessäni etsin näitä asioita itseni ulkopuolelta. Nyt valinta on minulla siksi, että olen ollut selvinpään.” (K4)

Tarinan juonessa näkyy irtisanoutuminen perinteisestä AA-tarinasta, jossa henkilö pysyy narkomaanina ja AA-yhteisön tuen tarpeessa olevana aina, vaikkei enää päihteitä käyttäisikään (Arminen 1994, 178). Seuraavassa aineisto-otteessa liiallisesta NA-ryhmiin ja sairausajatteluun kiinnittymisestä arvioidaan olevan jopa haittaa. Oteesta välittyy ajatus, että ihmisen on itse pystyttävä pidemmän päälle kontrolloimaan päihteiden käyttöään ilman yhteisön tukea. Muutoin saattaa syntyä vääristynyt uskomus, että päihteet voivat edelleen milloin tahansa saada yliotteen elämässä. Kuten oteestakin ilmenee, tätä aihetta on sivuttu jo aiemmin haastattelun aikana. Toisto on yksi kertojan keino osoittaa asian merkityksellisyyttä (Aaltonen & Leimumäki 2010. 130–131).

”Mut ite mä oon jostain syystä elävä esimerkki ihmisestä, joka ei niinku välttämät oookaa ihan niin sellainen, et jos se ottaa jotain, ni sit se lähtee kentälle, niinku aika monet on. Monet, mä oon nähny NA:sta lähtevän kymmenest vuodest kentälle sillai, et ne ei oo enää takasi tullu sielt, vaa et ne on siit niinku tavallaa tiäkkö jääny sinne vetämään sitä kamaa loppuelämäksee. Et ei itel ei oo kyl semmost halukkuutta. Se on kyl niin vitun sääliittävää. Se on kamalaa. Se on hirveetä. Ja niinku ei, ei ei ei ei. Niinni ku mä puhuin siit, et jotku alkaa narkkaa sitä sairautta, ni tota, no tavallaan, siin o hyvä ja huono puoli. Hyvä puoli on se, että se saattaa ehkästä sitä kentälle lähtemistä, mut huono puoli on se, et jos ne sinne lähtee, ne myös sinne jää. Et se ku on se mustavalkosuus. Et jos ne lipsahtaa ottamaan, ni ne on sen jälkee sit siellä.” (H5)

Tämän tarinatyypin lopussa päähenkilö luottaa itseensä, eikä aio enää palata huumemaailmaan. Hän on voimakkaasti kiinnittynyt valtavirran konventionaaliseen normaaliin. Siitä huolimatta hän ei määrity tavalliseksi ihmiseksi, vaan kuvautuu paremminkin uniikkina yksilönä. Sen lisäksi, että päähenkilö on päässyt takaisin yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi, hänellä on myös omia persoonallisia

mielenkiinnonkohteita, harrastuksia, taitoja ja päämääriä. Myös huumeiden käyttäjän menneisyys tekee hänestä erilaisen suhteessa niihin, jotka eivät ole käyttäneet huumeita. Huumeiden käyttöön liittyvät kokemukset kulkevat mukana päähenkilön elämäntarinassa ja "menneisyys joskus muistoillaan piinaa" häntä. Päähenkilö ei kuitenkaan koe olevansa enää narkomaani. McIntosh ja McKeganey (2000, 1508–1509) toteavat, että toipumisen kannalta olennaista on, että ihminen kykenee rakentamaan uudenlaisen narratiivin, jossa näkee itsensä ei-addiktina (non-addict). Tässä tarinassa päähenkilö vapautuu huumeista addiktin roolista.

Tarinan avain päihteettömyyteen on seuraavan lainen: Ihmisellä itsellään on valta päättää, millaisen elämän hän haluaa, haluaako olla päihteen orja vai vapaa. Vapautta ja hyväksyntää ei kannata etsiä päihteestä, vaan omasta itsestä. Avain on siis jossain määrin samankaltainen kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Molemmissa tarinoissa nousee esiin päähenkilön oma toiminta ja vastuun ottaminen itsestään huumeista irtaantumisen vaiheessa. Paikkansa löytäneen tarinaan verrattuna vapautunut näyttäytyy kuitenkin alusta saakka enemmän subjektina. Hän ei kuitenkaan aluksi osaa toimia tavalla, joka johtaisi mielekkääseen lopputulokseen.

Päähenkilö tunnistaa yhteiskunnan epäkohtia, joten vastuu menneisyydestä ei jää täysin hänen omille harteilleen. Päähenkilö ei kuitenkaan syytä ketään, vaan hyväksyy sen, että "maailmasta ei koskaa tule minulle ideaali". Menneisyys ei näyttäydy niin ristiriitaisena nykyisyyteen verrattuna kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Vapautunut ikään kuin ymmärtää itseään ja omia entisiä toimintatapojaan, vaikka ei niitä hyväksyisikään. Tarina luo vaikutelman ihmisestä, joka on sinut ympäristönsä, itsensä ja menneisyytensä kanssa. Vakaasta tilanteestaan huolimatta päähenkilö ei ole tullut ihmisenä valmiiksi, vaan identiteetin työstäminen jatkuu, kun eteen tulee uusia haasteita ja muutoksen mahdollisuuksia. Eräessä tarinassa todetaankin: ”Mä haluaisin etsiä itseni uudelleen”. Kuten otteesta on havaittavissa, päähenkilö on jo kerran löytänyt itsensä. Hän on siis onnistunut läpikäymään sekä persoonallisen että sosiaalisen identiteetin projektit. Koska identiteetti on kuitenkin jatkuvassa dynaamisessa liikkeessä, oma itse täytyy etsiä aina uudelleen ja uudelleen.

Tämä tarinatyypin sisältää McIntoshin ja McKeganeyn (2000) erottelemat kolme uuden identiteetin esiintuonnin vaihetta. Esille tuodaan, että huumeiden käyttöön ei aiota enää palata. Tarinasta löytyy

myös perusteluja tälle asialle. Uuden päihteettömän elämän ja identiteetin paremmuutta suhteessa menneeseen tuodaan esiin. Entisen elämän kielteisyyttä ei kuitenkaan korosteta niin voimakkaasti kuin edellisessä tarinatyypissä. Myöskään omaa itseä ei kuvata niin radikaalisti muuttuneena kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Aiempi toiminta, arvomaailma ja identiteetti osoittautuvat jossain määrin vääränlaisiksi ja nykyisen arvomaailman ja identiteetin paremmuutta tuodaan tarinassa esiin. Identiteetin kuvauksessa tuntuu olevan kuitenkin enemmän jatkuvuutta, eikä identiteetistä muodostu yhtä kaksijakoista kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Vapautuneen elämäntarina muodostuu yhtenäiseksi kertomukseksi, joka sisältää itselle hyväksyttävän ja jossain määrin samankaltaisena pysyvän identiteetin. Enemmän kuin oman itsensä muuttumista, tässä tarinassa tuodaan esiin oman käytöksen ja hyvinvoinnin muutosta. Huumeita käyttäessään päähenkilö oli onneton. Hän voi huonosti niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Hän teki tekoja, joita ei nykyään tekisi ja on siten erilainen kuin ennen. Tarinassa on kuitenkin kohtia, joissa omaa entistä toimintaa selitetään ja tuodaan siten ymmärrettäväksi. Seuraavassa aineisto-otteessa on yksi tällainen selitys.

”Kokeilin amfetamiinia, vaikka en siitä huumeena ollut kovin kiinnostunut ja sinä kesänä myös trippasin ensimmäiset kertani LSD:llä. Tripeillä saamani yhteys maailmankaikkeuteen, ennenkokematon vapauden tunne ja onnellisuus saivat minut tekemään sen uudestaan useita kertoja.” (K4)

Vapautuneen tarinassa menneisyyttä eritellään ikään kuin jo hiukan kauempaa katsottuna. Kertoja kuvaa huumeen aiheuttamaa myönteistä kokemusta ja ymmärtää nyt miksi käytti ainetta haitoista huolimatta. Juonesta ja identiteetistä muodostuu tässä tarinassa kaiken kaikkiaan koherentti kokonaisuus, jossa menneisyys nykyisyys ja tulvaisuus muodostavat katkoksettoman jatkumon.

5.3 Opettelijan tarina

Tämä tarinatyyppe etenee aluksi vuorotellen regressiivisesti ja stabiilisti. Huumeiden käytön lopettamisen jälkeen tarina etenee progressiivisesti, mutta huomattavasti loivemmin kuin kahdessa edellisessä tarinatyypissä. Klassisista tarinatyypeistä on vaikea löytää tähän tarinaan sopivaa juonta,

mutta jonkin verran tragedian piirteitä tästä tyypestä on löydettävissä, siitäkin huolimatta, että tarina on selviytymistarina. Tähän tarinatyyppiin kuuluu kolme tarinaa, joista kaksi on haastatteluja ja yksi kirjoitus. Kirjoitus on huomattavasti kaikkia muita tarinoita lyhempi, eikä siitä ole löydettävissä kaikkia niitä piirteitä, joita haastatteluista löytyi. Perusvireensä ja rakenteensa vuoksi kyseinen kirjoitus kuuluu kuitenkin tähän tarinatyyppiin. Olen nimennyt tämän tarinan ”opettelijan tarinaksi”, jälleen identiteettiprosessiin liittyen. Tarinan lopussa opetteliija työstää sosiaalista identiteettiään persoonallisen identiteettiprojektin odottaessa vuoroaan. Opettelijan täytyy ”opetella toimimaan jotenkin toisin, mite se tunne sanoo”. Opettelijan tavoitteena on päästä kiinni konventionaaliseen normaaliin elämään. Tarinan lopussa opetteliija on kuitenkin vielä keskellä prosessia ja kokee itsensä ulkopuoliseksi niin valtavirtaan, huumeiden käyttäjiin kuin itseensäkin nähden.

Tarinan juoni ei ole kovin jäsentynyt, vaan kertoja muistelee menneitä siinä järjestyksessä, kun asiat tulevat mieleen. Suullisesti kerrotut tarina sisältävät paljon muistelua siitä, miten ja missä järjestyksessä asiat tapahtuivat. Opettelijan tarina kategorisoituu Hännisen ja Koski-Jänneksen (2004, 233, 239) kuvaamiin ratkaisemattomiin tarinoihin, jotka voivat olla juoneltaan jopa kaoottisia. Ne sisältävät runsaasti addiktiokäyttäytymisen kuvaamista ja paljon yksityiskohtien tarkkaa kuvailua. Niissä ei myöskään ole onnellista loppua. Kirjoitetussa tarinassa kertoja jopa itse ilmoittaa, ettei pysty täydelliseen tarinaan. Seuraava aineisto-ote kuvaa tämän tarinatyyppin juonirakenteen hajanaisuutta.

”Tarinassa on aukkoja ja epäselvyyksiä, koska todellisuuteni on nykypäivänä toisenlainen. Käytyäni läpi nämä kipeät elämänvaiheet en enää koskaan voi palata entiseen, enkä näin ollen pysty täydelliseen tarinaan, olkoon tämä yksi näkemys siitä.” (K1)

Juoni alkaa suoraan tai lähes suoraan päihteiden käytön kuvauksesta. Päihteiden käyttö alkaa tässäkin tarinatyyppissä hyvin varhain. Poikkeuksen tekee kirjoitus, jossa huumeiden käytön kerrotaan alkaneen aikuisiällä. Kyseisessä tarinassa ei kuvata käyttöä edeltänyttä aikaa lainkaan. Tässä tarinatyyppissä huumeiden käytön aloitusta ei suoraan selitetä ratkaisuna mihinkään ongelmaan. Huumeiden käytön syitä pohditaan hiukan, mutta syytä ei kuitenkaan tunnu löytyvän. Päihdeongelman syiden pohtiminen kuuluu yleensä olennaisesti päihdeongelmasta kärsineen yksilön tapaan käsitellä elämänhistoriaansa (Kuusisto 2010, 136). Tässä tarinatyyppissä syitä on alettu pohtia, mutta tarinan juoni painottuu toistaiseksi huumeiden käytön ja siihen liittyvien tapahtumien kuvailuun. Yksittäiset hyvinkin

henkilökohtaiset ja jopa hävettäviksi koetut tapahtumat nousevat esiin useaan otteeseen. Tämän tarinatyyppin tarinoita kuunnellessani ja lukiessani koin ajoittain saavani tietooni liiankin arkaluontoisia kokemuksia. Kesken haastattelun huomasin miettiväni, pitääkö minun keskeyttää haastateltava, jottei hän kerro liian henkilökohtaisista asioista. Arkaluontoiset asiat liittyvät pääasiassa huumemaailman toimintatapoihin, kuten henkiseen ja fyysiseen hyväksikäyttöön ja väkivaltaan.

Päähenkilön huumeiden käyttö on hyvin runsasta ja itsetuhoistakin. Karussa huumemaailmassa kasvavana päähenkilöstä sukeutuu pelaaja, joka ei ole vain hyväksikäytetty, vaan myös itse käyttää hyväkseen muita ihmisiä ja hoitojärjestelmää mahdollistaakseen huumeiden käyttönsä. Tästä kertoo seuraava aineisto-ote.

”Sit mun maksusitoumus katkastii. Et mä jouduin muuttaa kotiin ja käymään siel joka toinen päivä arkisin, ei viikonloppuja. Ni tota, mä vedin heti kun mä pystyin. Ja tota mä kävin siellä sit. Mä tiesin millon mul on seulat siellä. Ja sit mähän pelaan niitten kans silleen, et en jääny kiinni.” (H1)

Otteen viimeinen virke kuvaa huumeiden käyttöön liittyvän identiteettiprojektin keskeneräisyyttä. Kertoja puhuu preesensissä: ”mähän pelaan”, vaikka muutoin haastattelussa kertoo, ettei enää käytä huumeita. Myös Virokannaksen ja Suonisen (2008, 56–60) analyysistä löytyivät nämä huumevapaan yksilön ja tietoisien pelaajan identiteettityypit. Heidänkin analyysissään nämä tyypit löytyivät yhden ja saman ihmisen kerronnasta.

Tarinan päähenkilö käy useita kertoja kuoleman rajamailla, hakeutuu hoitoon ja palaa jälleen toimimaan itsetuhoisesti ja käyttämään huumeita. Tarkat kuvaukset sekä huumeiden käyttöön liittyvistä tapahtumista, että hoitojen epäonnistumisista ohjaavat kerrontaa. Myös ihmissuhteiden ja niihin liittyvien ongelmien analysointi sävyttävät tarinaa. Sivuhenkilöitä ja heidän elämänsä kuvataan hyvinkin tarkasti, jopa niin tarkasti, että välillä tuntuu, että kertoja unohtaa kyseessä olevan hänen oma elämäntarinansa. Tarinan punaisena lankana on kuitenkin, kuten kahdessa edellisessäkin tarinassa huumeiden käyttö ja käytöstä luopuminen. Samoin tästä tyypestä löytyy myös käännepiste, kuten edellisistäkin tarinoista. Päähenkilö väsyä käyttämään huumeita. Hänen psyykkinen ja fyysinen kuntonsa ovat huumeiden käytön loppuvaiheessa niin heikkoja, että kuoleman pelko ja toiveet ovat

jatkuvasti läsnä. Lopulta päähenkilö saatetaan todeta jopa "toivottomaksi tapaukseksi", kuten seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee.

”Sit mä kävin muutamassa hoidossaki, mutta tota en ollu valmis lopettaa. Et mä oon käyny lääkkeellisissä hoidoissa ja lääkkeettömissä hoidoissa. Ja se oli jotenki, mä olin (laitoshoitopaikassa). Mä sain siellä koko ajan bentsoja, ni se oli vähän ku ois ollu vankilassa. Et se oli niinku avotalo, et mä olin siel ain viikot, viikonloppusin kävin lomilla vetää piriä ja sit (naurahtaa) takasi sinne ja sit mä tulín sielt tänne avohoitoon. Ja mä olin viikon ollu kotona, ni mä olin teholla. Mä vedin överit. Ja niinku sit se, mul oli joku sossun aika, ni se mun sossuämmä huus mulle vaan, että vittu sä oot toivoton tapaus, et ihan oikeesti. Et sillä keitti kiinni, ku siis mä ruikutin aina vaan, anna rahaa (naurahtaa). Ja jotenki että en muka käytä.” (H1)

Kun kukaan muu ei enää jaksa uskoa päähenkilöön, hän päättää ottaa itse vastuun toipumisestaan, minkä jälkeen huumeiden käytön lopetus tapahtuu varmoin ottein. Muilta ihmisiltä saatu tuki ei nouse tässä tarinatyyppissä niin merkitykselliseksi kuin kahdessa edellisessä tarinatyyppissä, vaan keskeisemmäksi muodostuu yksilön oma toiminta. Auttavat tahot ovat kuitenkin mukana kerronnassa, joten oma paikkansa niillä tässäkin tarinatyyppissä on. Myös tämän tarinan avain toipumiseen on, että ihmisen on itse otettava vastuu itsestään ja teoistaan, mikäli haluaa saada muutoksen elämäänsä. Aina ei voi odottaa, että joku muu järjestää asian, vaan joskus on itse päätettävä olla ”ryssimättä”, kuten seuraavassa aineisto-otteessa todetaan. Otteesta ilmenee, että avun koetaan olleen tarjolla, mutta silläkin on rajansa. Ilman ihmisen omaa toimintaa avulla ei ole merkitystä.

”Jotenkii se uuden mahdollisuuden saaminen tavallaan, se niinku riippuu ittestä niin paljon, et jos sä tota jotenki aina ryysit kaiken, ja tota sit oletat, että sulle pitää antaa (painokkaasti:) aina uus mahdollisuus, ni joskus ne mahdollisuudet vaan loppuu.” (H1)

Huumeiden käytön jälkeen päähenkilö joutuu etsimään paikkaansa yhteiskunnassa. Pitkän käytön jälkeen paikan löytäminen ei ole ongelmaton, vaan päähenkilö kokee, ettei osaa toimia, kuten ”ihmiset normaalisti toimii”. Seuraava aineisto-ote kuvaa päähenkilön ulkopuolisuuden tunnetta konventionaaliseen normaaliin elämään nähden. Huumemaailma ja valtavirran elämä määrittävät rinnakkaistodellisuuksiksi. Rinnakkaistodellisuus kuvaa hyvin sitä kuilua, joka marginaalista keskustaan pyrkivän ihmisen on ylitettävä.

”Mut oon vittu pihalla. Et mite niinku ihmiset normaalisti toimii. Et mä muistan sillo kerra,

mä menin hakee piriä yhelt semmoselt vanhalta äijältä ja oli sunnuntai. Mä mietin bussissa koko matkan, et mitäköhän niinku normaalit ihmiset tekee sunnuntaisin. Sit mä menin sinne luukkuu, ja mä olin, et jätkät hei, että mitäköhän ihmiset tekee sunnuntaisin? Sit ne oli vaa, et ei vittu et ei tiijä. Sit mä olin, et ei kai siin, et vedetää sit tätä piriä. Mutta niin se, se tavallaan se maailma on semmonen, se on semmonen rinnakkaistodellisuus.” (H1)

Päähenkilö opettelee yhteiskunnan sääntöjä ja haluaa noudattaa niitä, vaikka yhteiskunnan arvomaailma tuntuukin vielä vieraalta itselle. Knuutin (2007, 148) mukaan huumeista eroon pääsy ei automaattisesti muuta ihmisen arvomaailmaa. Arvot alkavat muuttua vasta, kun ne tulevat henkilön omassa toiminnassa omaksutuiksi. Seuraava aineisto-ote kuvaa arvoihin liittyvää prosessia. Otteessa arvojen kerrotaan olleen nykyisen ajatuksen mukaan vääränlaisia jo lapsuudessa. Nyt arvoissa on tapahtumassa muutosta.

”Mä kävin sieltä sit jo niinku ala-asteikäsenä varastamassa vaatteita ja jotain siideriä ja niinku tällasta ja, kuuntelin jotain nylon beatia ja join jotain siideriä mun pikkuserkun kanssa, et ei mul niinku sillonkaa oo tavallaa ne arvot ollu niinku kohdillaa, et et oon mä niinku silloki varastanu ja tehny kaikkii ihmejuttuja, ollu niinku ilkee, jotenki. Et nyt on vast niinku, nyt on vast sillee, et ei niinku saa varastaa niinku keneltäkää tai. Ja niinku et eikä se valehtelukaa niinku kannata tavallaa.” (H2)

Arvoihin liittyvä muutos on kuitenkin vielä keskeneräinen. Päähenkilö opettelee uusia arvoja ja hän haluaa omaksua ne, mutta kuten eräässä tarinassa todetaan, ”moraali, se on vielä jotenki todella joustava. Se on tilanteen mukaan.”

Marginaalista keskustan valtavirtaan pyrkivälle päähenkilölle haasteeksi muodostuu uuden identiteetin luominen. Kun kaiken entisen on jättänyt taakse, joutuu päähenkilö kohtaamaan vaikeita tunteita ja tyhjyyttäkin identiteettiinsä liittyen. Seuraavat aineisto-otteet kuvaavat epätietoisuuden ja epämääräisyyden tunteita, joita nykyiseen identiteettiin liittyy. Päähenkilö ei saa otetta itsestään. Hän ei tiedä enää kuka on. Oma itse tuntuu etäiseltä kuin ”haamu”.

”Musta jotenki tuntuu, mä en enää tiijä jotenki, et kuka mä oon.” (H1)

”Jäljelle jäi ilman asuntoa vaeltava haamu, joka sai apua aikanaan, koska on elossa ja tämän

kirjoittanut.” (K1)

Toisaalta erilaiset tunteet, joita vailla päähenkilö on aiemmin elänyt, alkavat nyt vallata mielen, mikä voisi tarinan jatko-osaa ajatellen viitata siihen, että päähenkilö oppii vielä tuntemaan itsensä. Kuten Ylijoki (1998, 142) toteaa, identiteettiprojekti on aina myös emotionaalinen projekti, johon voi liittyä erilaisia voimakkaita tuntemuksia vihasta ja häpeästä aina onneen ja toivoon. Tunteiden kohtaaminen on ajoittain vaikeaa, koska niitä ei ole aiemmin nykyisissä määrin ollut. Seuraava aineisto-ote kuvaa tätä tilannetta. Kuten otteessa todetaan, tunteiden tunnistaminen voi olla ajoittain jopa inhottavaa.

”Sillo ko mä käytin ni ei niinku öö, ehkä ainut tunne oli se hyvä olo mikä niist huumeist tuli tai sit se kauhee, et nyt ne on loppumassa, täytyy saada lisää ja tota sit semmone tuskaahdistus. Et et niinku et en mä sillo kyl todellakaa itkeny niin paljo ku mitä nykyää itken, et tota. Et ku miettii sillo yläasteel, et sillo ku mä jouduin, et mä tein sitä, et mä viiltelin ja join ja niinku sil taval niinku jotenkii, et. Et en oo kyl ikinä enne ollu semmone itkijäihmine. Et nyt vast sit ko on ollu puhtaana, ni sit tulee niinku itku jotenki tosi helposti. Ja jotenki se hävettää sit sillee, et et sit ku se tulee ni sille ei niinku voi mitää. Ja sit mua kans ärsyttää se, et ku mä oon niin herkkä ja muuta, et sit ku mä suutun tai loukkaannun, ni se näkyy jotenki must niin paljo. Tai jos mä oon peloissani tai ahdistaa, ni kyl se sit niinku näkyy tai jännittyy. Mä en tykkää, et ihmiset näkee niinku ne tunteet mussa. Ku ei niit niinku sellain enne niinku ollu, ni sit se on niinku jotenki vähä (naurahtaa:) inhottavaa.” (H2)

Huumeiden käytön lopettaneen voi olla vaikea päästä sisään valtavirran maailmaan. Esteeksi voivat Knuutin (2007, 42) mukaan muodostua sekä tunne omasta arvottomuudesta että yhteiskunnassa vallitsevat vihamieliset asenteet huumeiden käyttäjiä kohtaan. Opettelijan tarinassa näyttäytyy tämä sisäänpääsyn vaikeus. Kokemukset rinnakkaistodellisuudessa elämisestä ja uuden elämän vaikeuksista kertovat siitä, kuinka valtavirran elämä koetaan itselle vieraaksi. Tämä vieras on jotain, johon toisaalta halutaan, mutta toisaalta oman erilaisuuden kokemuksen vuoksi ei uskota päästävän. Huumeista irtaantuneen on uuden identiteetin etsimisen lisäksi opittava tietoja ja taitoja, jotka liittyvät huumeettoman ihmisen elämään (Knuuti 2007, 42). Opettelija haluaa oppia valtavirran tapoja ja arvoja. Hän haluaa päästä käsiksi ”tavalliseen elämään”, mutta vielä hän ei ole löytänyt paikkaansa uudessa elämässään. Näin ollen hän kokee erilaisuutta niin muista ihmisistä kuin itsestäänkin. Välillä hänelle tulee hetkiä, jolloin hän ei tiedä kuka on. Toisaalta opetteliija on alkanut tunnistaa itsessään tunteita ja

toiveita, joten hän ei ole suinkaan hakoteillä, vaan määrätietoisesti matkalla kohti päämääränsä. Uusia arvoja ei ole vielä otettu omiksi, mutta opetteliija tietää ikään kuin ulkokohtaisesti millaiset arvot hänen kuuluu tässä yhteiskunnassa omaksua.

Tarina päättyy tilanteeseen, jossa päähenkilö on saavuttanut tavoitteensa huumeiden käytön lopettamisesta. Hän elää päihteettä ja on tilanteeseen tyytyväinen. Tarina ei kuitenkaan huipennu onnelliseen loppuun, vaan lopetus jää hieman avoimeksi. Tämä tarinatyyppi on siten esimerkki siitä, että kaikki tarinat eivät sisällä selkeää lopetusta, vaan jäävät avoimiksi (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 190–191). Kuinka päähenkilö jatkaa tästä eteenpäin? Hän on lopettanut huumeiden käytön ja tavoittelee "sellasta normaaliä turvallisuuksi", johon kuuluu "semmone vittu rivitalo ja volvo ja koira, tai niinku jotain sinne päin." Tämän tarinatyyppin tarinoista puuttuu Hännisen ja Koski-Jänneksen (2004, 233) kuvaama neljäs vaihe, uuden addiktiovapaan elämän vakiinnuttaminen. Tai paremminkin tämä vaihe on alkamassa, mutta vielä kesken. Päähenkilö tietää mitä haluaa, muttei ole vielä ehtinyt näitä asioita itselleen järjestää. Hänninen ja Koski-Jännes (2004, 233) toteavat, että neljännen vaiheen puuttumisesta johtuen keskeneräiset tarinat eivät (vielä) voi sisältää onnellista loppua.

Tietyllä tavalla tarina kuitenkin päättyy onnellisesti. Vaikka päähenkilö on vielä hukassa oman paikkansa ja identiteettinsä suhteen, hän on päässyt eroon huumeista ja on siitä onnellinen. Kuten seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee, päähenkilö hämmästy onnistumisestaan. Hän liikuttuu kyyneliin saakka ollessaan helpottunut päihteettömän elämän onnistumisesta.

”Ja tota, et et on niinku saanu viettää vuosipäiviä, et on (ääni muuttuu kuiskaukseksi) ollu puhtaana (itkee). Ja nyt mä itken taas, mut siis ihanaa, et mä oon oikeesti pystyny olee niin kauan. Tai ku mä joskus haaveilin, et joo, että sitten mä vietän vuosipäiviä että. En mä ois oikeesti uskonu, et se ois ikinä tapahtunu.” (H2)

Tässä tarinatyyppissä ei näy huumeiden käyttäjän elämän kuvaaminen niin negatiivisessa valossa kuin paikkansa löytäneen tarinassa. Toisaalta juoni ei rakennu myöskään tasapainoisesti, kuten vapautuneen tarinassa, vaan pikemminkin kerronta on jäsentymätöntä yksittäisten tilanteiden kuvaamista. Näyttäisi siltä, että tämä tarinatyyppi on kaikista tyypeistä keskeneräisin. McIntoshin ja McKeganeyn (2000)

kuvaamat ei-addiktin identiteetin narratiivit ovat vielä hukassa tai epäselviä. Uuden narratiivin ja siihen liittyvän identiteetin etsintä on kuitenkin jo selvästi prosessissa. McIntosh ja McKeganey tuovat esiin, että useissa narratiiveissa haastateltavat kertoivat havahtuneensa siihen, etteivät enää tunnista itseään. Tässä tarinatyyppissä korostuu oman itsen hukassa olo. Yhdessä haastattelussa tulee tilanne, jossa haastateltava yhtäkkiä kesken kerronnan toteaa: ”Vähä hassuu puhua. Ihan ko ei puhuis niinku itestää”. Hän ikään kuin havahtuu siihen, ettei tunnista itseään. Tässä tulee esiin McIntoshin ja McKeganeyn (2000) ajatus siitä, että entinen huumeiden käyttäjän identiteetti aletaan nähdä itselle vieraana ja epäaitona. Opettelija ei kuitenkaan ole vielä niin pitkällä prosessissaan, että hän kuvaaisi entistä minäänsä kielteiseen sävyyn. Hän alkaa vasta pikkuhiljaa tehdä eroa entisen huumeiden käyttäjän ja nykyisen huumeita käyttämättömän minänsä välille. Tässä tarinatyyppissä näkyy jo McIntoshin ja McKeganeyn (2000, 1504–1509) kuvaama kolmas alue, jolla uutta identiteettiä tuodaan esiin, eli tarinassa tarjotaan selityksiä päihteettömän elämän aloittamiselle. Huumeiden käyttöön ei haluta enää missään nimessä palata, vaikka sen negatiivisia puolia ei korostetakaan yhtä voimakkaasti kuin paikkansa löytäneen tai vapautuneen tarinassa. Tarinan loppupuolella kuitenkin ilmaistaan, että huumeiden käytön ei katsota olevan enää vaihtoehto. Seuraava aineisto-ote kuvaa uuden päihteettömän elämän hataruutta, mutta samalla myös tilanteen vaihtoehdottomuutta. Vaikka ajoittain on vaikeaa, päihteettömyydestä halutaan pitää kiinni.

”Tää on oikeesti tosi vaikeeta välillä, mut en mä silti vaihtas tätä pois, vaikka välillä, hetkittäin, tuntuu siltä, että niinku ihan sama, mut siis (tauko) en mä niinku halua jotenki enää käyttää. Et mä oon sanonu hirveen monelle, et jos mä nyt niinku retkahdan, ni se on melkeen sama kun ampusin itteeni päähän.” (H1)

Kuten otteesta voidaan lukea, päihteetöntä elämää ei enää haluta vaihtaa pois, eikä retkahdusta huumeiden käyttöön nähdä enää vaihtoehtona.

6 IDENTITEETIN UUELLEEN RAKENTAMINEN HUUMEIDEN KÄYTÖN JÄLKEEN

Jokainen saamani elämäntarina oli erilainen ja ainutlaatuinen, joten jako kolmeen eri tarinatyyppiin on pelkistävä, eikä se siten anna oikeutta tarinoiden yksilöllisyydelle. Eroistaan huolimatta, kaikista kolmesta tarinatyyppistä löytyi kuitenkin myös yhteisiä piirteitä. Seuraavaksi käsittelen näitä asioita, jotka tuntuivat yhdistävän kaikkia tarinatyypejä. Luvun toisessa alaluvussa sijoitan tarinatypit Harrén (1983, 258) psykologisen avaruuden malliin.

6.1 Identiteetin rakentaminen suhteessa normaaliin – poikkeavasta omaksi itseksi

Kaikki tarinat, joita tutkimukseeni sain, ovat selviytymistarinoita. Kaikissa niissä on kuvauksia hyvin raskaasta huumeiden käytöstä ja käyttöön liittyvistä ongelmista, sekä traumaattisistakin kokemuksista. Niin ikään jokainen tarina päättyy huumeriippuvuudesta vapautumiseen. Hyvärin (2001, 100) mukaan ongelmallisesta tilanteesta liikkeelle lähtevä selviytymistarina saa alkunsa aina marginaalisuuden kokemuksen kuvauksista. Kokemus erilaisuudesta ja joukkoon kuulumattomuudesta sävytti tämänkin tutkimuksen kaikkien kolmen tarinatyyppin lähtötilannetta. Huumeiden ongelmakäytön vaiheessa oleva ihminen määrittelee itsensä useimmiten muista ihmisistä, myös muista huumeiden käyttäjistä poikkeavaksi ja voi kokea olevansa koko yhteiskunnan ulkopuolella tai reunalla (Roy ym. 2008). Tämän tutkimuksen tarinatyypeistä paikkansa löytäneen ja vapautuneen tarinoissa ulkopuolisuuden tunne on olemassa jo ennen päihteiden käytön aloitusta. Päihteiden käytön aloittamisen kuvataan tuoneen tunteen kuulumisesta johonkin. Knuutin (2007, 61) mukaan huumeet voivat toimia ikään kuin porttina kollektiiviseen yhteyteen. Uudesta huumeekulttuurista tulee tarinoissa aluksi pelastaja, mutta lopulta petturi. Opettelijan tarinassa ulkopuolisuuden kokemukset nousevat esiin vasta huumeiden käytön aikana, sillä opetteliija ei ylipäätään erittele elämäänsä ennen huumeiden käyttöä juuri lainkaan. Huumeempyrät kuvataan kaikissa tarinatyypeissä melko negatiivisessa valossa erityisesti arvomaalimansa osalta. Keneenkään ei voi luottaa, mistä seuraa, että tarinan päähenkilöstä tulee yksinäinen siinäkin ryhmässä, johon hän tunsu aluksi kuuluvansa. Ruisniemen (2006, 42–43) mukaan

huumemaalimassa elänyt ihminen on tottunut vahvemman valtaan, jatkuvaan pelkoon ja epäluuloon kaikkia kohtaan sekä epärehellisyyteen ja salailuun. Joitakin yksittäisiä erityisen myönteisiäkin kokemuksia tämän tutkimuksen tarinoihin mahtuu. Näissä kokemuksissa kuvautuu välittämistä ja huolenpitoa. Pääasiassa tarinoissa näyttäytyy kuitenkin Ruisniemen kuvaama ahdistava ja petollinen huumemaailma. Sen lisäksi, että päähenkilö ajautuu yksinäiseksi huumeekulttuurin sisällä, huumeekulttuuri voimistaa vierauden tunnetta valtaväestöön nähden. Kaikissa tarinatyypeissä päähenkilö joutuu ongelmiin huumeiden käytön vuoksi ja huumeiden käyttö muuttuu orjuuttavaksi, jolloin päähenkilöllä ei ole enää muuta vaihtoehtoa kuin käyttää päihteitä. Tähän tilanteeseen jouduttuaan, hän ei koe olevansa enää ulkopuolella ainoastaan muiden ihmisten elämästä, vaan myös omasta elämästään.

Paikkansa löytäneen tarinassa päähenkilö määrittyy jollain tapaa ulkopuoliseksi omasta elämästään jo päihteiden käytön alkaessa. Hän kuvaa antaneensa päihteelle ja muille ihmisille ratkaisijan ja suunnan näyttäjän roolin, eikä ota itse vastuuta teoistaan. Vapautuneen tarinassa päähenkilö kertoo kokevansa ulkopuolisuutta aluksi vain muihin ihmisiin nähden. Hän määrittyy lähtötilanteessa oman elämänsä subjektiksi, joka haluaa olla vapaa ja ohjautua ennen kaikkea itsestään käsin. Huumeiden käytön lisääntyessä myös vapautunut joutuu myöntämään, että huumeet ohjaavat hänen toimintaansa. Hän ei kuvaa olevansa enää vapaa, vaan päinvastoin ulkopuolinen omasta elämästään. Vaikka opettelijan tarinassa ei kuvata ulkopuolisuuden kokemusta päihteiden käyttöön johtaneena tilanteena, ulkopuolisuuden teema on kuitenkin läsnä tarinan alusta loppuun saakka. Tarinan juonen ollessa hajanainen, vailla selityksiä ja ilman onnellista loppua opettelija näyttäytyy ulkopuolisena omaan elämäntarinaansa ja identiteettinsä nähden. Vielä tarinan lopussakin hän toteaa, ettei tiedä kuka on. Opettelijankin tarinassa on kuitenkin tapahtunut selkeä muutos objektista subjektiksi. Hän on ottanut ohjat omiin käsiinsä ja lopettanut huumeiden käytön. Hänellä on myös tavoite päästä konventionaaliseen normaaliin, pois marginaalista.

Toipuminen riippuvuudesta edellyttää aina muutosta ihmisen toiminnassa. McIntoshin ja McKeganeyn (2000, 1506–1507) tutkimukseen osallistuneista huumeiden käytön lopettaneista henkilöistä osa selitti tapahtunutta muutosta pysäyttävällä tapahtumalla elämässään. Tapahtuma oli joko kielteinen kuten ystävän kuolema tai myönteinen kuten lapsen syntymä. Tämän tutkimuksen tarinoissa muutoksen ei

kuvattu tapahtuneen jonkin merkittävän tapahtuman seurauksena. Useissa tarinoissa kerrottiin oman lapsen merkittävän suuresta vaikutuksesta muutoksen viriämiseen. Kuitenkaan yhdessäkään tarinassa esimerkiksi lapsen syntymä tai huostaanotto ei suoraan johtanut huumeiden käytöstä luopumiseen. Käytön saatettiin kertoa vähentyneen tai jopa loppuneen hetkeksi lapsen odotuksen aikaan, mutta varsinaisen huumeiden käytöstä luopumisen kerrottiin tapahtuneen vasta, kun lapsi oli ollut huostassa vähintäänkin hetken aikaa. Yhteistä tarinoille oli myös se, että huostaanoton jälkeen huumeiden käytön kuvattiin jopa lisääntyneen, kuten seuraavista aineisto-otteista voi lukea.

”Sit, sitte tota lapsikii otettii sitte kiireellisenä huostaan siinä ja. Sit se, siin oli sit sitä aikaa siin muutama kuukausi, et sit ei ollu oikeestaa enää millää niinku mitää, mitää merkitystä. Et sitä vaan niinku käytti, vaik oli semmone kauhee häpeä ja syyllisyys siin taustal.” (H4)

”X (mainitsee lapsen nimen) huostaanotettiin vuonna (xxxx). Sit ei enää millään ollukaan mitään väliä. Jotenki, että mä vaan vedin yksin kotona.” (H1)

Tämän tutkimuksen tarinoissa oman näkökulman muuttaminen muodostuu keskeiseksi muutoksen avaimeksi. Suuret elämää mullistavat tapahtumat saattavat edesauttaa muutoksen käynnistymistä, mutta kuten Koski-Jännes (1998, 53) toteaa, muutoksen tapahtuminen edellyttää usein tilannetta, jossa ”ihmisellä on jo jonkin verran lujaa maata jalkojen alla”. Koski-Jänneksen (1998, 229) mukaan muutoksen tapahtumisen kannalta olennaista ei näyttäisi olevan niinkään se millaisia tapahtumia tai tunteita muutoksen aikaan liittyy. Keskeisempää on se, että ihminen jollakin tapaa muuttaa tai muokkaa näkökulmaa oman elämänsä tarkasteluun. Myös tämän tutkimuksen tarinoissa keskeisimmäksi asiaksi muodostui ihmisen oman ajattelun muuttuminen. Kaikissa tarinoissa oman tahdon ilmaantuminen oli avaintekijä pähteettömän elämän alkamisen kannalta. Jokaisessa tarinatyyppissä muutos alkoi käännekohdasta, jossa päähenkilö halusi ottaa vastuun itsestään. Paikkansa löytäneen tarinassa muiden ihmisten tuki ja kannustus määrittyivät merkittävään rooliin muutoksen alkuun saamisen kannalta. Muutos ei kuitenkaan tapahtunut ennen kuin tuli ”se joku hetki kun tahdot muuttaa elämäsi”. Vapautuneen tarinassa oma toimijuus näyttää säilyvän parhaiten vielä huumeiden käytön ajanakin. Kuitenkin myös tässä tarinatyyppissä päähenkilö kuvaa ajautuvansa niin pahoihin vaikeuksiin huumeiden käytön vuoksi, että joutuu joko-tai tilanteeseen, jolloin päättää, että ”haluaa paremman elämän”, eli hänen näkökulmansa omaan elämäänsä muuttuu. Opettelijan tarinassa muutos tapahtuu, kun päähenkilö huomaa, että muut eivät enää ole valmiita kantamaan vastuuta hänestä. Hän kertoo

päättäneensä itse ottaa vastuun elämästään.

Muutoksesta huumeiden käytön suhteen ei kuitenkaan automaattisesti seuraa, että kaikki ongelmat olisi ratkottu. Kaikissa tarinatyypeissä päihteettömän elämän alkumetrit osoittautuvat haasteellisiksi. Samoin kaikissa tarinatyypeissä ulkopuolinen apu, viranomaisilta tai läheisiltä saatu, kuvataan tärkeäksi. Huumeiden käytöstä luopuminen tarkoittaa useimmiten luopumista päihteiden lisäksi myös entisestä tuttavapiiristä, entisistä arjen käytännöistä, jopa arvoista ja identiteetistä. Uutta elämää on rakennettava vieraassa valtavirran omistamassa kulttuurissa. Jälleen kerran on koettava ulkopuolisuutta ja erialaisuutta muihin ihmisiin nähden, mutta silti on yritettävä oppia heidän tapojaan ja arvojaan. On yritettävä päästä sisään erilaisiin ulkopuolisuutta poistaviin ryhmiin, kuten vertaistukiryhmiin, opiskelijaporukoihin, työyhteisöön ja niin edelleen. Hyväri (2001, 152) esittää, että voidakseen purkaa marginaalistavia käytäntöjä identiteettiä kiinnipitävinä rakenteina, täytyy henkilön hakeutua näitä käytäntöjä tuottaviin tilanteisiin. Yhdessäkin tarinatyypissä marginaalista ulosmurtautuminen ei osoittaudu helpoksi tehtäväksi. Huumeiden käyttäjille annettu leima vaikeuttaa tätä prosessia. Vapautuneen tarinassa leimautumisen kokemusta kuvataan muun muassa seuraavalla tavalla:

”Ne ensimmäisten vuosien jutut raittiina tai oikeestaan ainaki, ainaki ensimmäine, oli vähä toineki, ni oli sitä, et et ku mä kävelin tuol esimerkiks (kadulla), ni must tuntu, et mul lukee niinku, tai et ihmiset näkee niinku jotenki, et mä oon entinen narkomaani tai entinen rikollinen ja. Ja et ne näkee mitä mä oon tehny ja ne halveksii ja niinku pelkää ja niinku kaikkee tämmöst. Et se ei ollu niinku semmonen, et uu olen kova jätkä, vaan päinvastoin, et niinku et mua seurataan kaupossa, vartijat seuraa ja niinku et. Et olen alempana kuin muut.”
(H5)

Tamminen (2000, 56) käyttää tutkimuksessaan subjektiivisen normaaliuden käsitettä. Tammisen mukaan on tärkeää, että addiktiivisen päihteiden käytön lopettanut ihminen voi kokea olevansa normaali. Tämän tutkimuksen tarinatyypeissä on eroja siinä, mihin pisteeseen saakka normaaliuden tavoitteen suhteen on päästy. Paikkansa löytänyt korostaa olevansa tasavertainen muiden kanssa, vaikka näkeekin entisen huumeiden käyttönsä vuoksi olevansa edelleen valtavirrasta poikkeava. Vapautunut kuvaa olevansa siinä mielessä normaali, että kuuluu yhteiskuntaan täysivaltaisena jäsenenä. Hän ei kuitenkaan kuvaudu vain normaaliksi, vaan ennen kaikkea yksilölliseksi, uniikiksi ihmiseksi. Opettelijan määrittely itsestään jää vielä hyvin epäselväksi. Hän ei kuvaa olevansa normaali uudessa

päihitteettömässä elämässään, vaan hänelle entinen huumeiden käyttäjän elämä ja identiteetti ovat vielä lähempänä normaalia. Nyt elämän muutoskohdassa hän on hauraassa tilassa yrittäen löytää paikkansa yhteiskunnassa. Opettelija korostaa tietävänsä kuitenkin mitä haluaa. Hän haluaa päästä konventionaaliseen normaaliin. Tämä ei ole helppoa, koska oma normaali on ollut kauan jotain muuta kuin se normaali johon pyritään. Voisiko Tammisen käyttämä subjektiivisen normaaliuden kokemus tarkoittaa jotain sellaista, joka tavoitetaan, kun ihminen saa tarpeeksi hyväksytyksi tulemisen kokemuksia ja tuntee kuuluvansa siihen ympäristöön, jossa elää? Tuskin kukaan meistä kokee olevansa täysin normaali, vaan pikemminkin kuten vapautuneen tarinassa, jollain tavalla uniikki, siitäkin huolimatta, että kuuluu joukkoon ja on tasavertainen.

Kuten jo edellä todettiin, huumeiden käyttöaika voi tuntua itselle normaalimmalta, mikäli henkilö ei ole vielä päässyt kiinni uuteen päihitteettömään elämään. Toisaalta taas, mikäli huumeiden käytön lopettamisesta on kulunut jo pidemmän aikaan, saatetaan käyttöaikaa kuvata jonkinlaisena epämääräisenä harmaana elämänvaiheena, jossa henkilön ajantaju katoaa. Tästä on esimerkkinä seuraava paikkansa löytäneen tarinoihin sisältyvä aineisto-ote.

”Eli siis oikeesti, en mä tiedä, et mul on mennykii yhtäkkii viis vuotta. Ja sit, se on nii harmaat se niinku se. Siinä vaa yritetään sitä yhtä asiaa, saada huumeita. Tavallaa. Voiha sit tietenki olla jotain aikakausi, ku muuta, voi olla jotain valonpilkahduksi ja tämmösi näin mut. Mut yleensä sitä on, et jos mä muistelen suoraa ni mä en muista tavallaa. Kyl mä sieltä tapahtumii sit muistan, et mitä on ollu, et. Mut aika harmaata se on tähän päivääni verrattuna.” (H3)

Ote antaa viitteitä siitä, että huumeidenkäyttöajasta on etäännytty jo niin paljon, ettei tuota aikaa enää edes kunnolla muisteta. Muistot ovat yksittäisiä valonpilkahduksia lukuun ottamatta vain harmaata massaa. Paikkansa löytäneen ja vapautuneen tarinoissa entinen huumeiden käyttäjän elämä näyttäytyy pääasiassa negatiivisessa valossa, huonompana elämänä kuin nykyinen päihitteetön elämä, paikkansa löytäneen tarinassa jopa korostuneen negatiivisena. Opettelijan tarinassa entiseen elämään kuului kyllä paljon hyvinkin raskaita asioita, mutta se ei silti näyttäydy niin vääränä ja vieraana, kuin kahdessa muussa tarinassa. Uusi päihitteetön elämä kuvautui vieraampana kuin entinen huumeidenkäyttäjän elämä. Seuraava opettelijan aineisto-ote kertoo tästä tunteesta.

”Sit ku mun mielestä, siis ku ihmiset sanoo et voi voi sul on tosi kamala elämä. Ni mun mielestä ei se oo. Siis silleen että, mulle se on normaali. Ja niinku selvinpään olo on vaikeeta. Se on.” (H1)

Virokannas (2002, 130–142, 141; 2004, 25–26) esittää tutkimuksessaan, että huumehoidossa olevat nuoret määrittelevät itsensä konventionaalisen normaalin ulkopuolella oleviksi, mutta eivät silti yksiselitteisesti poikkeaviksi, vaan pikemminkin johonkin omaan normaaliin kuuluviksi. Opettelijan tarinassa näkyy tämä oman, valtavirrasta poikkeavan, normaalin läsnäolo. Opettelija on lopettanut huumeiden käytön ja hän haluaa oppia niin kutsuttuun konventionaaliseen normaaliin elämään kuuluvia toimintatapoja ja arvoja. Hän ei kuitenkaan kuvaa eläneensä mitään epänormaalia elämää. Siinä missä opettelijan elämäntarina on valtavirrasta katsottuna poikkeava, hänelle itselleen se on normaali.

Strandellin ym. (2002, 111) mukaan kaikki ihmiset, taustastaan ja iästään riippumatta, suhteuttavat omaa elämäänsä niin kutsuttuun normaaliin elämään. Ongelmallisen huumeiden käytön lopettava ihminen katsoo normaalia kuitenkin marginaalista käsin. Kun päihitteettömän elämän vakiinnuttaminen on vielä alkumetreillä, normaalista muodostuu jotain tavoiteltavaa, jotain johon yritetään päästä. Normaalista tulee tavoitetila, joka täyttää huumeiden käytön lopettamisesta seurannutta aukkoa ihmisen elämässä. Opettelijalle normaaliin pääseminen on keskeinen projekti, jota hän työstää opettelemalla normaalin tapoja ja normeja. Lastensuojelunuorten ajatuksia tutkineet Strandell ym. (2002, 111) toteavat, että tutkimuksen nuorille ”normaali” oman kertomuksen kehyksenä tuntuu olevan pakottavampaa kuin nuorilla yleensä. Normaalista tulee siis erityisen merkityksellinen silloin, kun siihen ei (vielä) kuuluta. Näyttäisi siltä, että päihitteettömän elämän vakiinnuttua normaalin merkitys vähenee. Paikkansa löytänyt on jo saanut lukuisia kokemuksia hyväksytyksi tulemisesta. Hän kokee riittävässä määrin kuuluvansa konventionaalisen normaalin elämän piiriin. Hän tuo selkeästi esiin omaa normaaliuttaan ja tasavertaisuutta muihin nähden. Hänen subjektiivinen normaaliuden kokemuksensa jo niin voimakas, että hän on alkanut keskittyä enemmänkin omien yksilöllisten ajatustensa ja toiveidensa tutkiskeluun. Vapautunut taas näyttää edenneen prosessissaan jo niin pitkälle, että normaaliin kuuluminen ei enää kuvaudu tarinassa kovin merkityksellisenä. Olennaisemmaksi muodostuu omien yksilöllisten ja uniikkien ominaisuuksien esiin tuominen. Vapautunut vaikuttaa päässeensä siihen tilanteeseen, jossa ”normaalissa” elävät ihmiset yleensä ovat: Kokemus pelkästä normaalista ei riitä. Jokainen haluaa jollain tavalla erottua joukosta, olla yksilöllinen ja erilainen kuin

kaikki muut. Tarinatyypeissä normaali saa siis erilaisia merkityksiä sen mukaan, kuvautuuko päähenkilö edelleen marginaalissa vai jo normaalissa olevaksi. Lopullinen päämäärä näyttäisi olevan sellainen subjektiivisen normaaliuden tila, johon kuuluu kokemus omasta ainutlaatuisuudesta.

6.2 Ajassa muuttuva identiteetti

Seuraavaksi tarkastelen aineistosta konstruoitujen kolmen tarinatyyppin eroja sijoittamalla ne Harrén (1983, 258) psykologisen avaruuden malliin. Valitsin tämän mallin siitä syystä, että tarinatyyppit näyttivät eroavan toisistaan ennen kaikkea siinä, kuinka pitkälle uusi päihteettömään elämään kuuluva identiteetti oli missäkin tarinatyyppissä työstetty. Ruisniemen (2006) tutkimuksen haastateltavista osalla identiteetin muutos painottui persoonalliseen identiteettiprojektiin, osalla persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiprojektiin yhdessä. Samoin Koski-Jänneksen (1998) tutkimuksessa erilaisista riippuvuuksista toipuneilla identiteetin työstäminen tapahtui joko sosiaalisella, henkilökohtaisella tai näillä molemmilla tasoilla. Tämän tutkimuksen kaikissa tarinoissa esiin nousee sekä persoonallisen että sosiaalisen identiteetin projekteja. Kaikissa tarinatyypeissä huumeiden käytön lopettaminen oli johtanut tilanteeseen, jossa sekä suhde minuuteen, että moraaliseen yhteisöön oli epätydyttävä tai ongelmallinen. Kaikissa kolmessa tarinatyyppissä huumeiden käytön lopettaminen oli siten johtanut sekä sosiaaliseen että henkilökohtaiseen identiteettiprojektiin. Koski-Jänneksen (1998, 175) kuvioon sijoitettuna jokaisen tarinatyyppin päähenkilö oli lähtenyt päihteettömän elämänsä taipaleelle oikeasta alakulmasta, sosiaalisen ja henkilökohtaisen minuusprojektin tarpeesta.

		SUHDE MINUUTEEN	
		Tyydyttävä / ongelmaton	Epätyydyttävä / ongelmallinen
SUHDE MORAALISEEN YHTEISÖÖN	Ongelmaton	Ei minuusprojektia	Henkilökohtainen minuusprojekti
	Ongelmallinen	Sosiaalinen minuusprojekti	Sosiaalinen ja henkilökohtainen minuusprojekti

Kuvio 3. Aineistosta konstruoitujen tarinoiden sisältämät minuusprojektit Koski-Jänneksen (1998, 175) kuvioon sijoitettuna.

Tarinatyypit eroavat siinä mihin saakka projekteissa on tarinan loppuun mennessä edetty. Paikkansa löytäneen tarinassa kuvataan jo tapahtunutta sosiaalisen identiteetin muutosta, joka ajoittain vieläkin yllättää hänet. Sen sijaan paikkansa löytäneen persoonallisen identiteetin projekti kuvautuu vielä keskeneräisenä. Vapautuneen tarinassa kuvataan päihteettömän elämän alkuaikoja, jolloin oma paikka ja sosiaalinen identiteetti olivat vielä hukassa, mutta tällä hetkellä sekä sosiaalinen että persoonallinen identiteettiprojekti huumeiden käytön osalta näyttävät jo loppuun viedyiltä. Opettelijan tarinassa sekä sosiaalisen että persoonallisen identiteetin projektit näyttävät olevan kesken.

Opettelijan tarinan lopussa identiteetistä on määrittynyt epäselvä, epävarma ja jopa kadoksissa oleva minuus. Opettelija kertoo yrittävänsä opetella uusia toimintatapoja päämääränään konventionaalisen tavallinen elämä. Hän siis kuvaa pyrkimystään omaksua nykyisen sosiaalisen ympäristönsä sääntöjä ja toimintatapoja. Olen sijoittanut opettelijan Harrén mallissa ensimmäiseen siirtymään, eli omaksumisen vaiheeseen. Tämän vaiheen voidaan nähdä olevan erityisen oleellinen huumeiden käytön loputtua, sillä saavuttaakseen myönteisen sosiaalisen identiteetin, henkilön on ensin omaksuttava valtavirran normeja ja arvoja. Koska opettelija on vasta omaksumassa kulttuurin tapoja, tarinassa kuvautuu ulkopuolisuus yhteisöön nähden. Opettelija ei kuulu enää huumeita käyttävään alakulttuuriin, muttei vielä kunnolla

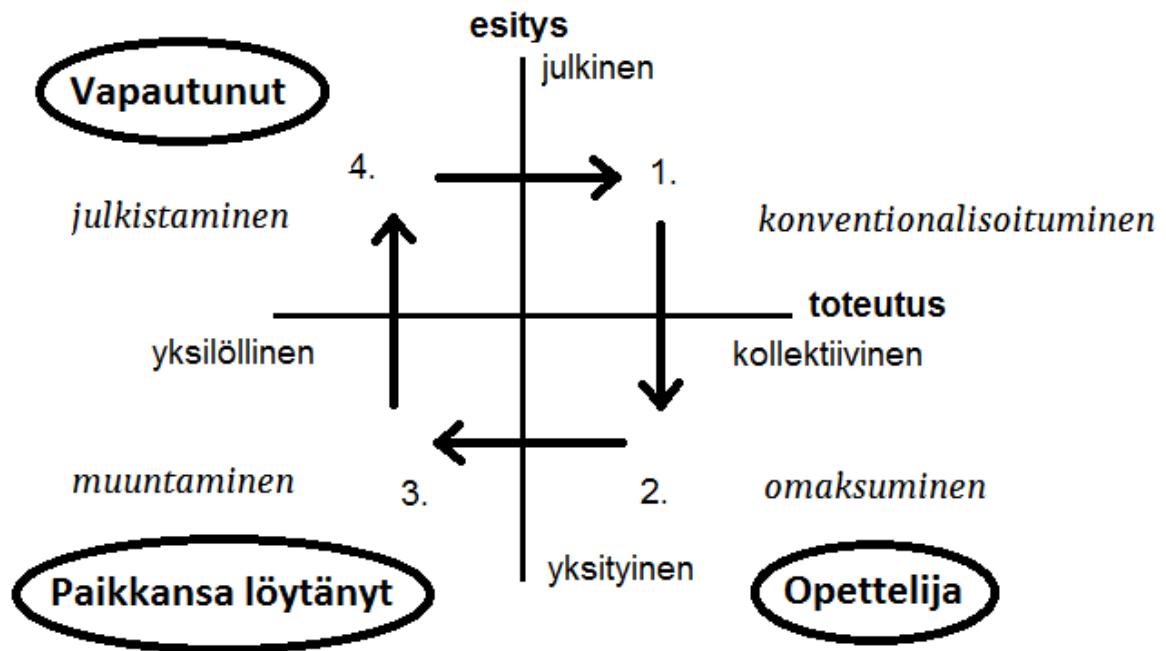
huumeita käyttämättömien ryhmäänkään. Hän on ”pihalla” eli edelleen reunalla, marginaalissa.

Paikkansa löytäneen minuus määrittyy tasavertaisen kansalaisen, mutta samalla myös entisen huumeiden käyttäjän identiteetiksi. Päähenkilö kuvaa kuuluvansa joukkoon, olevansa osa yhteiskunnallisesti hyväksyttyä ryhmää ja kantavansa vastuun teoistaan. Tarinassa rakentuu selkeä ja myönteisesti sävyttynyt sosiaalinen identiteetti. Nimensä mukaisesti paikkansa löytänyt on löytänyt paikkansa yhteiskunnassa. Sen sijaan meneillään vaikuttaisi olevan persoonallinen identiteettiprojekti. Harrén mallissa sijoitan paikkansa löytäneen muuntamisen siirtymään. Tässä vaiheessa siirrytään kollektiivis-yksityiseltä alueelta yksityis-yksilölliselle alueelle. Päähenkilö on jo läpikäynyt sosiaalisen identiteettiprojektin. Hän on ohittanut omaksumisen vaiheen ja hänellä on vahva tunne siitä, että hän kuuluu johonkin. Hän kuitenkin kuvaa harrastavansa itsetutkiskelua ja määrittyy vielä jollain tapaa tuoreeksi tässä uudessa sosiaalisessa roolissa, jopa niin, että itsekin vielä ajoittain kertoo hämmästyvänsä uutta identiteettiään vastuullisena kansalaisena.

Vapautuneen tarinassa identiteetiksi muodostuu jotain joka kyllä kuuluu joukkoon, konventionaaliseen tavalliseen valtavirtaan, mutta sisältää myös useita persoonallisia ja uniikkeja kuvauksia minuuden sisällöistä. Tämän tarinatyyppin identiteetin sijoitan Harrén (1983) mallissa julkistamisen siirtymään, jossa yksilö siirtyy yksityis-yksilölliseltä tasolta yksilöllis-julkiselle tasolle. Yksilö on läpikäynyt sekä sosiaalisen että persoonallisen identiteettiprojektin, jonka seurauksena hänelle on muodostunut keskustaan kuuluva, mutta samalla myös ainutlaatuinen identiteetti, jonka hän tuo tarinassaan julki. Vapautuneen tarinassa julkituodaan myös jotain totutusta poikkeavaa tarinaa. AA-tarinan ikuisen narkomaanin identiteettiä ei nimittäin tässä tarinatyyppissä hyväksytä, vaan vapautunut puhuu vastaan tätä kulttuurisesti vallalla olevaa mallitarinaa julkistamalla oman tästä poikkeavan tarinansa. Vapautunutkaan ei ole kuitenkaan saavuttanut mitään lopullista ja pysyvää identiteettiä, vaan sosiaalinen ja persoonallinen identiteetti ovat jatkuvassa dynaamisessa ja toisiinsa kietoutuneessa prosessissa. Tarina olisi siis todennäköisesti erilainen vaikkapa vuoden päästä kerrottuna. (Ylijoki 2001, 239–241.)

Päihteettömänä vietetty aika ei ollut suoraan verrannollinen siihen, mihin tarinatyyppiin kukin tarina sijoittui, vaan tarinat jakautuivat eri tyypeihin melko tasaisesti verrattaessa päihteettömän ajan

pituutta. Opettelijan tyyppiin kuuluvat tarinat olivat kuitenkin pääasiassa äskettäin raitistuneiden tarinoita, mikä on oletettavaa tarinatyyppin juonen ja identiteettiprojektin keskeneräisyyttä katsoen. Biernackin (1986, 142) mukaan identiteetin muutos poikkeavasta addiktista koventionaaliseksi tavalliseksi voi viedä hyvin lyhyen tai vastaavasti pitkänkin ajan. Mitään ihanneaikaa ei ole olemassa, vaan ihmiset etenevät prosessissaan omaan tahtiinsa. Identiteetti sinänsä ei tule koskaan valmiiksi. Harrén psykologisen avaruuden malli kuvastaa sitä dynaamista liikettä, jossa jatkuvasti olemme. Kierros alkaa aina uudestaan. Kuten vapautunutkin toteaa: ”Mä haluaisin etsiä itseni uudelleen”.

Kuvio 4. Aineistosta konstruoitujen tarinoiden päätepisteet psykologisessa avaruudessa.

Aikakautemme ihanteena ja hyveenä pidetään pysyvän ja vakaan identiteetin omaavaa yksilöä, jonka elämäntarina on ennen kaikkea henkilökohtainen selviytymistarina (Nousiainen 2004, 133;

Saastamoinen 1999, 170). Nousiainen (2004) arvelee, että kulttuurinen kertomus ehjästä ja tasapainoisesti identiteetistä on saavuttamattomissa oleva unelma. Hänen ratkaisunsa tähän ongelmaan on itselle hyväksyttävän identiteetin käsite. Sen sijaan että ihminen löytäisi pysyvän ja ehjän identiteetin, hän voi rakentaa ajassa aina uudelleen muuttuvaa, mutta itselle hyväksyttävää identiteettiä. (Mt., 22–23, 167.) Tämän tutkimuksen tarinatyypeistä ei löytynyt yhtäkään tarinaa, joka ei olisi sisältänyt säröjä ja suruja menneestä. Tarinoissa kuvautui vaikeiden kokemusten ja huumeiden käytön vaikutus nykyiseen identiteettiin. Myöskään yhteiskunnassa vallitsevaa asenneilmapiiriä ei pyritty tarinoissa kieltämään. Vaikka vapautuneen ja paikkansa löytäneen tarinoissa päähenkilö määrittyy tasavertaiseksi joukkoon kuuluvaksi, on olemassa edelleen paikkoja ja tilanteita, joissa hän ei menneisyydestään mainitse. Kuten vapautuneen tarina osoittaa, se että henkilö on lopettanut huumeiden käytön ja läpikäynyt siihen liittyvän identiteettiprojektin ei tarkoita, että hän olisi saavuttanut pysyvän ja vakaan identiteetin. Näyttäisi kuitenkin siltä, että hän on saavuttanut itselle hyväksyttävän identiteetin. Nousiainen (2004, 134) kuvaa itselle hyväksyttävää identiteettiä ”sisäisen kodin” metaforalla. Vapautuneen tarinassa kuvautuu vapaa ja itsensä hyväksyvä minuus. Vapautunut näyttäisi luottavan itseensä siinä määrin, ettei tarvitse enää ulkopuolista tukea päihteettömän elämän ylläpitämiseksi. Oma sisäinen koti vaikuttaisi tässä tarinatyyppissä olevan turvallinen paikka elää ja olla.

Jokisen ja Juhilan (1996, 196–197) mukaan henkilö voi kuvata entistä minäänsä hyvinkin kielteiseen sävyyn, ikään kuin argumentoida itse itseään vastaan. Nykyinen minä taas voidaan kuvata hyvinkin erilaisena, vastakohtana menneelle. Tällä tavoin vahvan kontrastoinnin avulla nykyinen identiteetti voidaan esittää mahdollisimman onnistuneena. Paikkansa löytäneen tarinassa uutta päihteetöntä elämää ja identiteettiä kuvataan radikaalisti erilaisena ja ennen kaikkea parempana kuin entistä huumeiden käyttäjän elämää ja identiteettiä. Vapautuneen tarinassa sen sijaan huumeiden käytön aikaan liitetään myös hyviä kokemuksia, vaikka päähenkilö ei aiokaan enää huumeiden käyttöön palata. Opettelijan tarinassa taas huumeiden käytön aika ja identiteetti ovat vielä niin lähellä, että niitä ei suuremmin kritisoida, enemmänkin vain kuvaillaan. Kontrastoinnin estää myös se, että opetteliija ei ole vielä rakentanut uutta huumeiden käyttäjälle vastaista päihteettömän ihmisen identiteettiä. Näyttäisi siis siltä, että huumeiden käytön aikaa ja identiteettiä määritellään eri tavoin riippuen siitä, missä vaiheessa identiteettiprojektia henkilö on menossa.

Strandell ym. (2002, 115) toteavat: ”Kertomus menneestä suhteutuu nykyisyyteen ja siellä toimivaan arvioivan kertojan merkityksenantoon”. Se, miten tulkitsemme menneisyyttä, millaista tarinaa milloinkin kerromme, riippuu siis paljon siitä milloin tarinaa kerromme. Elämäntarinaa kerrotaan aina jossain hetkessä. Tulkinta menneestä muuttuu sitä mukaa, kun elämme elämäämme eteenpäin ja jokainen uusi kokemus muuttaa tulkintaamme menneestä. Tämän tutkimuksen tuloksena syntyneet tarinatyypit muodostuvat siten ennen kaikkea huumeiden käytön lopettamiseen liittyvän identiteettiprojektin eri vaiheista kertoviksi tarinoiksi. Tarinatyypien rakenteet kuvaavat sitä, miten kertojan suhde menneeseen tällä hetkellä jäsentyy. Siinä missä paikkansa löytänyt vieläkin välillä hämmästy, että on muuttunut niin paljon ja kantaa nyt itse vastuun, opetteli hämmästy sitä, että hän on pystynyt olemaan käyttämättä huumeita. Vapautunut taas on tilanteessa, jossa sekä huumeiden käyttö että irtaantumiseen liittyvä identiteettiprojekti ovat jo pitkälti läpikäytyjä ja päähenkilö katsoo luottavaisesti tulevaan. Hän kertoo olevansa valmis etsimään elämäänsä jo uusiakin asioita ja etsimään itsensä uudelleen. Tiivistetysti voisi siis todeta, että opettelijan suhde menneeseen ja huumeiden käyttöön on vielä hyvin läheinen. Paikkansa löytäneen suhde taas on jossain määrin ristiriitainen, mennyt nähdään ennen kaikkea negatiivisessa valossa. Vapautuneen suhde menneeseen on kaikkein joustavin. Mennyt ymmärretään osaksi elämäntarinaa. Siellä on niin negatiivisia kuin positiivisiakin kokemuksia. Elämäntarina on koherentti, ei katkoksellinen, kahtiajakautunut tai jäsentymätön.

Kaikissa tämän tutkimuksen tarinatyypeissä huumeiden käytön lopettamiseen liittyvässä identiteettiprojektissa oli edetty vähintään omaksumisen vaiheeseen saakka. Kaikissa tarinoissa huumeiden käyttö oli lopetettu ja käyttö kuvautui negatiivisena asiana. Myös käytön aikainen identiteetti näyttäytyi kielteisenä, passiivisena ajelehtijana. Vaikka opettelijan tarinassa huumeiden käyttäjän identiteetti oli vielä jossain määrin läsnä, tässäkin tarinatyyppissä se oli kuitenkin saanut negatiivisen vivahteen. Huumeiden käyttöön ei missään nimessä haluta enää palata. Esiin tuotiin oman aktiivisuuden alkamista ja vastuun kantoa ennen kaikkea siitä lähtien, kun huumeiden käyttö oli päätetty lopettaa. Kaikki tarinat kertovat siten kertojan identiteetin muutoksesta. Tarinat olisivat varmasti muodostuneet toisenlaisiksi, mikäli ne olisi kerätty jo siinä vaiheessa, kun kertojat vielä käyttivät huumeita. He tuskin olisivat kuvanneet itseään tuolloin päämäärättömiksi ajelehtijoiksi, jotka eivät ota vastuuta elämästään. Huumeita ongelmallisesti käyttävät ihmiset kuvaavat itseään usein aktiivisina oman tiensä valitsijoina. Tällöin yhteiskunnan marginaalissa eläminen ei näyttäydä

välttämättä negatiivisena, vaan se voi olla myös tavoiteltu tila. Ongelmakäytön vaiheessa oleva henkilö voi kertoa tarinaa, jossa valtavirrasta poikkeaminen on tavoite ja identiteetiksi muodostuu kapinalliseen alakulttuuriin kuuluvan henkilön identiteetti. (Duterte ym. 2003.) Vapautuneen tarinassa nuoren kapinallisen identiteetti oli jotain, joka kuului menneeseen. Aiempaa identiteettiä ei siten kuvattu vain negatiiviseen sävyyn, vaan sieltä löytyi piirteitä, jotka ovat ymmärrettäviä ja jopa ihannoituja nuoren ihmisen kuvauksia. Suonisen ja Virokannaksen (2008) mukaan huumeita käyttävän nuoren kerronnassa huumeiden käytön salaamisesta voi tulla eräänlaista peliä, jolloin hän ei tyydy olemaan vain passiivinen ajelehtia vailla päämäärää, vaan on aktiivinen toimija, joka käyttää älykkyyttään käytön salaamiseksi. Ongelmakäytön vaiheessa valehtelusta voikin tulla iso osa ihmisen elämää, jolloin identiteetiksi voi rakentua tietoinen pelaaja, joka osaa hämätä muita. (Mt., 56–58.) Opettelijan tarinassa tällainen pelaajan identiteetti oli vielä jossain määrin läsnä, vaikka siitä haluttiinkin jo päästä eroon. Yhteenvetona voidaan siis todeta, että vapautuneen tarinassa mennyt identiteetti määrittyi jossain määrin positiivisemmaksi kuin muissa tarinoissa. Opettelijan tarinassa mennyt oli vielä niin lähellä, että vaikka se olikin tuttua ja turvallista, siitä haluttiin eroon. Vastaavasi paikkansa löytäneen tarinassa mennyt oli jo kauempana kuin opettelijan tarinassa, mutta vielä niin lähellä, että sen erilaisuutta ja huonommuutta nykyiseen verrattuna haluttiin korostaa.

Tarinalla menneestä elämästä pyrimme luomaan kuvaa ymmärrettävästä toiminnasta ja hyväksyttävästä identiteetistä. Kertomalla narkomaanista, joka ajelehti päämäärättömästi ja ajautui yhä syvemmälle huumemaailmaan voidaan luoda kuva, jossa yksilö on ikään kuin ulkoisten voimien vietävissä. Näin ollen hän ei määrity yhteiskunnan leimaamaksi ”pahaksi tytöksi tai pojaksi”. Myös kuvaukset huumeiden käytön aiheuttamasta eristyneisyydestä ja yksinäisyydestä lisäävät oman toiminnan ymmärrettävyyttä. (Daley & Chamberlain 2009, 42; Suoninen & Virokannas 2008, 51–53.) Tarina, jossa päähenkilöllä ei ollut huumeita käyttäessään valtaa oman toimintansa suhteen, kertoo henkilöstä, jolla ei voinut olla vastuutakaan. Sen lisäksi, että tämän tutkimuksen tarinat kertoivat jokainen omanlaistaan selviytymistarinaa huumeiden käytön lopettamisesta, ne kertoivat myös elämäntarinoita, joissa menneisyys selitettiin kulttuurisesti hyväksyttävällä tavalla. Uskonkin, että lopettaessaan huumeiden käytön ihmisen on tärkeää saada kertoa kulttuurissa hyväksyttyä tarinaa, koska niin toimiessaan hän samalla murtautuu ulos marginaalista, jossa ei halua enää olla.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustehtävänäni oli analysoida huumeiden ongelmakäytön lopettaneiden ihmisten narratiiveja elämästään ja identiteetistään huumeiden käytöstä irtaantumisen jälkeen. Kymmenestä elämäntarinasta konstruoin kolme erilaista tarinatyyppiä: paikkansa löytäneen tarinan, vapautuneen tarinan ja opettelijan tarinan. Kaikissa näissä rakentamissani ideaalityypeissä identiteetin muutokset kuvautuivat sekä sosiaalisen että persoonallisen identiteetin alueilla tapahtuneiksi tai tapahtuviksi. Jokaisessa tarinatyyppissä huumeiden käytöstä irtaantuminen vaati siis kokonaisvaltaisen identiteettiprojektin läpikäymisen. Kaikissa tarinatyypeissä huumeiden käytön lopettaminen vaati työtä niin suhteessa moraaliseen yhteisöön kuin omaan minuuteenkin. Huumeiden ongelmakäytön voidaan nähdä olevan hyvin kokonaisvaltainen ongelma, josta seuraa yhteiskunnan pyrkimys stigmatisoida yksilöä. Irttaannuttuaan huumeiden käytöstä yksilön on rakennettava uusi suhde moraaliseen yhteisöön, sekä todistettava oma muutoksensa. Oman toiminnan muutos voi olla ihmiselle itselleen niin radikaali, että suhde minuuteen saattaa hetkeksi jopa katketa, jolloin henkilö ei enää tiedä kuka on. Tämän tutkimuksen tuloksena nousi esiin arvomuutos, jota huumeiden käytön lopettaminen vaatii. Kun omat arvot muuttuvat, voidaan puhua jo syvästä minuuteen vaikuttavasta muutoksesta. Koski-Jänneksen (1998, 175) nelikenttäkuviota käyttäen sijoitin kaikkien tarinatyyppien käännekohdat, huumeista irtaantumisen vaiheen, sosiaalisen ja henkilökohtaisen minuisprojektin lokeroon. Kaikissa tarinatyypeissä huumeiden käytön lopettamisesta seurasi siis tarve läpikäydä sekä sosiaalinen että henkilökohtainen minuisprojekti.

Tarinatyypit erosivat toisistaan ennen kaikkea siinä, mihin pisteeseen saakka identiteettiprojektin suhteen oli kunkin tarinan lopussa edetty. Tarinatyyppien päätöspisteiden kuvaamisen apuna käytin Harrén (1983, 44–45) psykologisen avaruuden mallia, johon tarinatyyppit sijoittuivat niin, että opetteliija kuvautui omaksumisen vaiheessa olevaksi, paikkansa löytänyt muuntamisen ja vapautunut julkistamisen vaiheessa olevaksi. Sosiaalinen ja henkilökohtainen minuisprojekti kuvautui siis kussakin tarinatyyppissä eri vaiheessa olevaksi. Siinä missä opetteliija oli sosiaalisen identiteettiprojektin keskellä, vapautunut oli läpikäynyt sekä sosiaalisen että henkilökohtaisen identiteettiprojektin ja oli julkistamassa uutta identiteettiään. Paikkansa löytänyt kuvautui taas henkilökohtaisen

identiteettiprosessin keskellä olevaksi. Näin ollen tarinatyyppit muodostuivat ennen kaikkea huumeiden käytön lopettamiseen liittyviä identiteettiprojektin eri vaiheita kuvaaviksi narratiiveiksi. Suhdetta menneeseen, nykyisyyteen ja tulevaan kuvataan tarinatyypeissä eri tavalla. Elämäntarinat elävät ja uudelleenrakentuvat jatkuvasti ja mennyttä konstruoidaan aina suhteessa nykyisyyteen. Kääntäen, voidaan sanoa, että kerromme tarinaamme aina nykyisyydestä käsin. Mennyt on jotain, jota katsotaan nykytilanteesta käsin. Menneisyydestä kertova tarina ei siis kerro vain menneestä, vaan myös nykyisyydestä ja siitä millaisessa elämäntilanteessa tällä hetkellä elämme, mikä on suhteemme moraaliseen yhteisöön sekä omaan minuuteemme. (Strandell ym. 2002, 115; Koski-Jännes 1998; Harré 1983.)

Tutkimustuloksia arvioidessa on todettava, että tutkimukseni on yksi diskurssi, yksi tarina muiden joukossa (ks. Eskola 2004, 137–138, 140). Tämä tutkimusraportti on oma versioni ja tulkintani niistä tarinoista, joita tutkimukseen osallistujilta sain. Tarinan olen luonut oman elämänhistoriani ja ymmärrykseni pohjalta. Onko tutkimukseni siis objektiivinen ja reliabiliteetiltaan kestävä tuotos? Burr (2003) väittää, että objektiivisuuden tavoittelu tai validiteetin ja reliabiliteetin arvioiminen sosiaalikonstruktionistisessa tutkimuksessa ei ole edes kovin tarkoituksenmukaista. Jokainen tutkija tulkitsee aineistoa oman elämänhistoriansa sekä sen hetkisen tilanteen, paikan, ajan ja kulttuurin mukaan. Sosiaalikonstruktionistisen ajattelutavan mukaan näen myös, että tutkija ja tutkittavat ovat tasavertaisia tiedon tuottajia, enkä siten väitä, että tutkimukseni tuloksena on syntynyt jotain tärkeämpää kuin tutkimukseen osallistuneiden tarinat itsessään ovat. (Mt., 151–154, 158.)

Eskolan ja Suorannan (2003, 19–20) mukaan laadullisella tutkimuksella on mahdollisuus hypoteesittomuuteen. Itselläni ei ollut selvää hypoteesia tutkimuksen suunnittelu- ja aineistonkeruuvaiheissa. Hypoteesittomuuden voi nähdä antavan tilaa ennakkoluulottomalle ja avoimelle tutkimukselle. En ole kuitenkaan voinut häivyttää itseäni ja omaa historiaani tutkimuksen teosta. Kuten Eskola ja Suoranta (2003, 19) toteavat, havaintomme ovat latautuneet aikaisemmilla kokemuksillamme. Olen pyrkinyt analysoimaan aineistoa mahdollisimman ennakkoluulottomasti. Analyysiä tehdessäni olen kuitenkin tehnyt lukuisia valintoja ja tulkintoja ja joku toinen olisi varmaankin tehnyt samasta aineistosta toisenlaisia tulkintoja. Lopultakin tulokset ovat siis jossain määrin subjektiivinen tulkintani tästä tietystä aineistosta ja tässä tietyssä kulttuurisessa ja

yhteiskunnallisessa kontekstissa. Laadullisessa aineistossa riittääkin kirjoittamista loputtomiin, eikä tutkija voi loppujen lopuksi tietää mikä on kirjoittamisen arvoista ja mikä ei (Eskola & Suoranta 1998, 179). Tämä tutkimusraportti on siten yksi tapa jäsentää aineistoa. Joku toinen olisi löytänyt aineistosta toisenlaisia teemoja ja kirjoittanut erilaisen raportin.

Voidaan kuitenkin ajatella myös niin, että vaikka laadullisen tutkimuksen tuloksia ei yleensä ole mahdollista arvioida tulosten toistettavuuteen perustuen, niin aineiston tarkoituksenmukaisuutta, analyysin systemaattisuutta ja aineistoon sopivuutta, teoreettisen tulkinnan syvyyttä sekä raportoinnin avoimuutta arvioimalla voidaan saada käsitys tutkimuksen luotettavuudesta (Raunio 2011 109–116; Ruusuvuori ym. 2010, 26–27). Olen tässä tutkimusraportissa pyrkinyt tuomaan esiin kaikki tutkimukseni kannalta keskeiset ratkaisut ja kuvaamaan prosesseja, joiden kautta olen näihin ratkaisuihin päätenyt. Analyysini tuloksia olen tehnyt näkyväksi käyttämällä tekstissä aineistoesimerkkejä. Aineisto-otteiden yhteydessä mainitsin aina, onko kyseessä haastattelu vai kirjoitus. Tällä tavoin halusin tuoda näkyväksi aineistojen eroja sekä roolia analyysissäni. Kuten analyysistä on luettavissa, pääaineiston muodostavat haastattelut, joissa omia tunteita ja minuutta eritellään rikkaasti. Kuitenkin myös kirjoitukset ovat saaneet paikkansa analyysissä ja jokaiseen tarinatyyppiin kuuluukin vähintään yksi kirjoitus. Kirjoitukset tukevat analyysia usein niukemmilla, mutta haastattelujen kanssa yhteneväsillä kuvauksilla. Myös kirjoituksista otetuissa aineisto-otteissa on joitakin tarkkojakin kuvauksia omista tunteista ja minuudesta.

Olen pyrkinyt avoimuuteen tutkimuksen teon jokaisessa vaiheessa, jotta tutkimukseni luotettavuutta olisi mahdollista arvioida. Jokainen lukija voi siten tehdä oman arvionsa tämän tutkimuksen tuloksista. Haluaisin kuitenkin vielä muistuttaa, että tuloksia ei voi yleistää koskemaan kaikkia huumeiden käyttäjiä koskeviksi. Ensinnäkin tutkimukseen osallistujat ovat pieni vähemmistö huumeita joskus käyttäneistä ihmisistä. Heillä kaikilla oli takanaan erittäin runsasta ja ongelmallista huumeiden käyttöä. Toiseksi, laadulliseen aineistoon perustuvia tutkimustuloksia ei pidä koskaan yleistää aineiston pienuuden vuoksi. Toivon siis, ettei kukaan tämän tutkimusraportin lukijoista luo lukemansa perusteella mitään yleistä kuvaa huumeiden ongelmakäyttäjistä, vaan paremminkin näkisi tulokset erilaisina mahdollisina ongelmallisen huumeiden käytön lopettamiseen liittyvinä mallitarinoina.

Tutkimukseni vahvistaa käsitystä siitä, että päihdeongelmaisen leimautuminen tuottaa monenlaisia seurauksia. Sen lisäksi, että päihdeongelmainen itse on leimautunut, myös hänen läheisensä tuntevat usein häpeää, poikkeavuutta ja leimautumista päihdeongelman vuoksi (Heimonen 2006). Tietyille asiakasryhmille, kuten huumeiden käyttäjille, annettu kielteinen leima saattaa vaikuttaa jopa avun saantiin (Matinlompolo 2002, 22–26; Pohjola 2002, 46–47). Tämän tutkimuksen tarinoissa oli kuvauksia tilanteista, joissa henkilö oli jäänyt vaille tarvitsemaansa apua. Toisaalta tarinoista löytyi myös kuvauksia, joissa tarvittava apu oli saatu ja se koettiin tärkeäksi huumeista irtaantumisen onnistumisen kannalta. On tärkeää, että huumeiden käytöstä ja siihen liittyvistä kokemuksista voidaan puhua avoimesti. Näin voidaan vähentää ennakkoluuloja ja myyttisiä pelkoja, joita huumeiden käyttöön usein liitetään. Itse olen tätä tutkimusta tehdessäni saanut lukuisia kertoja hämmästyä, kuinka vaikeista tilanteista ihmiset ovat selvinneet. Kuinka he ovat onnistuneet rakentamaan uuden päihtettömän elämän lähes tyhjästä, kaikkien kokemiansa raskaiden elämänvaiheiden jälkeen. Olen myös jossain määrin yllätynyt, vaikka nyt jälkikäteen asia tuntuu itsestäänselvyydeltä, siitä kuinka paljon identiteettityötä uusi huumeeton elämä vaatii. Sen lisäksi, että on taisteltava itsensä narkomaanin leimatusta asemasta yhteiskunnan hyväksymäksi kansalaiseksi, on myös rakennettava suhde itseen uudelleen. Voidaksemme auttaa huumeiden ongelmakäytöstä eroon pyrkiviä ihmisiä meidän on ensin osattava kohdata heidät niin, ettemme vahvista heidän leimatuksi tulemisen kokemuksiaan.

McIntosh ja McKeganey (2000, 1508–1509) toteavat, että toipumisen kannalta olennaista on, että ihminen kykenee rakentamaan uudenlaisen narratiivin, jossa näkee itsensä ei-addiktina (non-addict). Heidän suosituksensa on, että päihdetyössä panostettaisiin enemmän identiteettikysymysten käsittelyyn. Myös Koski-Jännes (1998, 186–187) painottaa identiteetti- ja arvotyöskentelyn tärkeyttä päihdehoidossa erityisesti silloin, kun on kyse vaikeasta ja kokonaisvaltaisesti riippuvuudesta. Arja Jokinen (1995, 127–154, 2000, 131–166) on tutkinut asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisiä keskusteluja ja niiden sisällä tapahtuvaa asiakkaan identiteetin konstruointia. Jokinen tuo esiin sosiaalityöntekijän roolia asiakkaan vaihtoehtoisen identiteetin määrittelyssä, sekä muutoksen mahdollistavan tarinan konstruomisessa. Tämän tutkimuksen tarinoissa sivurooleissa oli sosiaalityöntekijöitä. Useassa tarinassa kuvattiin keskusteluja sosiaalityöntekijän kanssa. Jo se, että jostakin työntekijäsuhteesta ylipäättään kerrotaan osoittaa, että tämä suhde on ollut kertojalle jollain tapaa merkityksellinen (Kulmala ym. 2003, 126). Joissakin tarinoissa sosiaalityöntekijä nousi

muutoksen alkuun houkuttelijaksi ehdottamalla päihdekuntoutusta. Eräässä tarinassa sosiaalityöntekijä sai lähes päättäjän roolin päihdehoidon aloituksen suhteen. Kahdessa tarinassa oli kuvaus tilanteista, joissa sosiaalityöntekijä oli torjunut avun pyynnön. Näiden tarinoiden perusteella ei ole merkityksetöntä, kuinka asiakkaamme arkisissa tilanteissa kohtaamme. Kuten Jokinen (1995, 146) toteaa, asiakkaan ja sosiaalityöntekijän väliset vuorovaikutustilanteet voivat sekä avata että sulkea joitakin asiakkaan elämään konkreettisesti vaikuttavia vaihtoehtoja.

Sekä Koski-Jänneksen (1998) että Ruisniemen (2006) tutkimuksissa vain osa riippuvuuksista irti päässeistä oli joutunut läpikäymään sekä sosiaalisen että persoonallisen identiteettiprojektin. Luulen, että tämän tutkimuksen tarinoissa korostuivat molempien identiteettiprojektien läpikäyminen siitä syystä, että tutkimukseen osallistuneet olivat kaikki laittomien huumeiden ongelmankäytön kokeneita ihmisiä, toisin kuin Ruisniemen ja Koski-Jänneksen tutkimukseen osallistuneet. Kuten Koski-Jännes (1998, 230) toteaa, se millaisia identiteettiprojekteja ihminen joutuu kohtaamaan, on kytköksissä aina jossain määrin riippuvuustoiminnon luonteeseen. Moraalisesti arvolatautunut käyttäytyminen vaatii yleensä suuremman työn identiteetin uudelleenrakentamiseksi. Kun kyseessä on huumeiden käyttö, joka on yhteiskunnassamme voimakkaasti paheksuttua toimintaa, on ymmärrettävää, että identiteetti joutuu uudelleenmäärittelyn kohteeksi sekä henkilökohtaisella että sosiaalisella tasolla.

Kun tässä tutkimuksessa konstruoituja tarinoida verrataan Biernackin (1986) tutkimuksen tuloksiin, voidaan löytää joitain yhtäläisyyksiä. Biernackin (1986, 141–180) tutkimuksessa identiteettiä voitiin muokata löytämällä kokonaan uusia sosiaalisia verkostoja ja muovata näin täysin uudenlaista minuutta, palata jossain määrin entiseen identiteettiin, tai laajentaa jo olemassa olevaa identiteettiä. Tämän tutkimuksen tarinoista paikkansa löytäneen tarinassa kuvautui ennen kaikkea uusien sosiaalisten verkostojen löytäminen ja uudenlaisen minuuden muovaaminen. Myös vapautunut oli löytänyt uusia verkostoja, mutta samalla tarinasta löytyi jotain pysyvyyttäkin identiteetin määrittelyssä, joten hänen identiteettinsä voidaan nähdä ainakin jossain määrin myös laajentuneen. Opettelijan tarinan osalta identiteetin muutos näyttäytyi vielä niin keskeneräisenä, että muutoksen luonnetta on vielä vaikea arvioida.

Alkoholien käytön lopettaneiden ihmisten identiteettien kehitystä tutkinut Cameron (2004, 173–184) tuo

esiin kulttuurin vaikutusta identiteetin rakentamisen tukena ja haittana. Se millaisia vaihtoehtoja henkilöllä on alkoholin käytön ja siihen liittyvän identiteetin valinnassa, riippuu paljon siitä, missä ympäristössä ihminen elää. Myös ongelmallisen huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten kohdalla kulttuurisilla mallitarinoilla näyttäisi olevan merkittävä rooli uuden identiteetin rakennusaineena. Sosiaalisen identiteettiprojektin tärkeys nousee esiin tässä tutkimuksessa ehkä voimakkaammin kuin edellä mainituissa myös alkoholia käsittelevissä tutkimuksissa. Kulttuuriset mallitarinamme huumeiden käyttöön liittyen näyttäisivät merkittävästi vaikeuttavan uuden identiteetin rakentamista huumeiden käytön loputtua. Narkomaanin leimasta eroon pääseminen voi osoittautua hyvinkin haasteelliseksi, tietyissä sosiaalisissa piireissä jopa mahdottomaksi. Tällaisissa tilanteissa omasta huumeiden käyttöön liittyvästä historiasta jätetään herkästi kertomatta. Vapautuneen tarinassa nousi esiin myös vastapuhe yleisesti tunnettua AA-tarinaa vastaan. Voin yhtyä Cameronin ehdotukseen, että mallitarinoiden valikoimaa pyrittäisiin laajentamaan, niin että erilaisille tarinoille ja identiteeteille olisi enemmän tilaa.

Eerola (2008, 53) tuo pro gradu -tutkielmassaan esiin huumeiden käytön lopettamisesta seuraavia muutoksia suhteessa identiteettiin. Eerolan haastatteleminen huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten käsitykset itsestään olivat muuttuneet selvästi positiivisempaan suuntaan, kun päihdekuntoutuksesta oli kulunut kaksi vuotta. Myös tämän tutkimuksen tarinatyypeissä oli nähtävissä tällaista myönteisemmäksi muuttuvaa suhtautumistapaa. Suhtautuminen näyttäisi muuttuvan myönteisemmäksi sitä mukaan, kun identiteettiprojekteja saadaan työstettyä. Siinä missä opetteli koki vielä inhottaviakin tunteita omaa itseä kohtaan, paikkansa löytänyt kertoi harrastavansa itsetutkiskelua ja oppineensa jo hyväksymään itseään sellaisena kuin on. Vapautuneen suhde itseen näytti kaikkein myönteisimmältä. Hän kuvasi oman toimintansa ymmärrettävyyttä ja myönteisiä puolia itsestään läpi tarinan. Identiteetin muutos näyttäisi vaativan aikaa ja työstämistä joskus pitkänkin aikaa. Kuten Hännikäinen-Uutelakin (2004) on tutkimuksessaan todennut, että identiteetin työstäminen ei suinkaan pääty päihdekuntoutuksen loputtua, vaan jatkuu kuntoutuksen jälkeen henkilön integroitua ”normaalielämän” todellisuuteen. Hännikäinen-Uutelan (2004, 194–204) mukaan kuntoutuksen aikana narkomaanista tulee toipuva addikti ja vasta kuntoutuksen jälkeen ei-addikti. Tässä tutkimuksessa vapautuneen tarinassa identiteetiksi näyttäisi muodostuvan ei-addikti. Mielestäni olisi tärkeää, että kulttuuriseen tarinavarantoomme kuuluisi voimakkaammin tällainen ei-addiktin identiteetin mallitarina. Tällöin ihmisen ei tarvitsisi kantaa narkomaanin leimaa koko elämäänsä sen vuoksi, että on joskus

käyttänyt huumeita.

Lopuksi haluan vielä kiittää kaikkia tutkimukseen osallistuneita ja oman elämäntarinansa jakaneita. Ilman teitä tätä tutkimusta ei olisi koskaan syntynyt. Te olette osoittaneet, että vaikeasta huumeongelmasta voi päästä eroon ja että asiasta voi myös puhua avoimesti. Olette olleet mukana rakentamassa keskustelua, jossa ääni ei tule vain valtavirrasta, huumeiden käyttäjiä ajatellen ulkopuolisten suusta. Perustelin tutkimustani alun alkaen sillä, että jakamalla tarinoitamme voimme paremmin ymmärtää toinen toisiamme. Tämän tutkimuksen teko on vahvistanut tuota ajatusta ja koenkin päässeeni askeleen eteenpäin ymmärryksen etsijän polulla. Uskon, että tästä tutkimusprosessista on hyötyä työskennellessäni jatkossa sosiaalityöntekijänä ja kohdatessani huumeita käyttäviä ihmisiä. Samalla olen kuitenkin saanut muistutuksen siitä, että se mitä itsestämme kerromme, liittyy aina tiettyyn aikaan, paikkaan, kulttuuriin ja vuorovaikutustilanteeseen. Tarinamme eivät siis ole koskaan täysin omiamme, vaan aina jonkinlaisen neuvottelun lopputuloksia. Voimme kuitenkin pyrkiä avoimeen dialogiin, jossa tiedon määrittäjiksi pääsevät kaikki halukkaat.

LÄHTEET

Aaltonen, Tarja & Leimumäki, Anna (2010) Kokemus ja kerronnallisuus – Kaksi luentaa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 119–152.

Ahlström, Salme (2003) Sosiokulttuurinen tausta ja juomatavat. Teoksessa Mikko Salaspuro, Kalervo Kiianmaa & Kaija Seppä (toim.) Päihdelääketiede. Helsinki: Duodecim, 20–28.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2007) Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Suomentanut. Tampereen yliopiston kääntäjäryhmä Kaisa Koskisen johdolla. Helsinki: Gaudeamus.

Allaste, Airi-Alina & Lagerspetz Mikko (2002) Recreational drug use in Estonia: the context of club culture. *Contemporary Drug Problems* 29(1), 183–200.

Alston, Margaret & Bowles, Wendy (2013) Research for social workers. An introduction to methods. 3rd edition. Abingdon: Routledge.

Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (1998) Identities in Talk. London: Sage Publications.

Arminen, Ilkka (1994) Elämäkerrat etnometodina. Kokemusten organisointi nimettömien alkoholistien piirissä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 188. Helsinki.

Atkinson, Robert (1998) The life story interview. Qualitative research methods series 44. Thousand Oaks: Sage Publications.

Bahora, Masuma, Sterk, Claire & Elifson, Kirk (2009) Understanding recreational use in the United

States: A qualitative inquiry. *International Journal of Drug Policy* 20(6), 62–69.

Bauman, Zygmunt (2001) *The Individualized Society*. Oxford: Blackwell Publishers.

Beenstock, Michael (2004) Epidemiology of desistence among addicted and non-addicted drug users. Teoksessa Pia Rosenqvist, Jan Blomqvist, Anja Koski-Jännes & Leif Öjesjö (toim.) *Addiction and life course*. Nordic Council for Alcohol and Drug Research. NAD publication 44. Helsinki, 117–136.

Berg, Bruce (1995) *Qualitative research methods for the social sciences*. Second edition. Boston: Allyn and Bacon.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2002/1966) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. ja toim. Vesa Raiskila, Jälkisanat Tapio Aittola ja Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

Biernacki, Patrick (1986) *Pathways from heroin addiction. Recovery without treatment*. Philadelphia: Temple University Press.

Blomqvist, Jan (2004) Sweden's "war on drugs" in the light of addicts' experiences. Teoksessa Pia Rosenqvist, Jan Blomqvist, Anja Koski-Jännes & Leif Öjesjö (toim.) *Addiction and life course*. Nordic Council for Alcohol and Drug Research. NAD publication 44. Helsinki, 139–171.

Brunelle, Natacha, Cosineau, Marie-Marthe & Brochu, Serge (2005) *Juvenile Drug Use and Delinquency: Youths' Accounts of Their Trajectories*. *Substance Use and Misuse* 40(1), 721–734.

Burr, Vivien (2003) *Social Constructionism*. Second Edition. Sussex: Routledge.

Cameron, Douglas (2004) Reshaping drinkers' identities? Teoksessa Pia Rosenqvist, Jan Blomqvist, Anja Koski-Jännes & Leif Öjesjö (toim.) *Addiction and life course*. Nordic Council for Alcohol and Drug Research NAD publication 44. Helsinki, 173–184.

Cain, Carole (1991) Personal Stories: Identity Acquisition and Self-Understanding in Alcoholics Anonymous. *Ethos* 19(2), 210–253.

Chamberlain, Kathryn & Daley, Chris (2009) Moving on. Young people and substance abuse. *Youth Studies Australia* 28(4), 35–43.

Christie, Nils & Bruun, Kettil (1986) Hyvä vihollinen. Huumausainepolitiikka pohjolassa. Suom. Markku Quintus. Espoo: Weilin + Göös.

Czarniawska, Barbara (2004) Narratives in Social Science Research. Introducing Qualitative Methods. London: Sage Publications.

D'Ancona, Hedy (2001) Huumepolitiikka Euroopan unionissa. Teoksessa Tapio Onnela (toim.) Pyhä huumesota. Huumepolitiikan pelkoja ja utopioita. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 41–67.

D'Cruz, Heather & Jones, Martyn (2004) Social work research. Ethical and Political Contexts. London: SAGE Publications.

Duff, Cameron (2003) Drugs and Youth Cultures: Is Australia Experiencing the 'Normalization' of Adolescent Drug Use? *Journal of Youth Studies* 6(4), 432–446.

Duterte, Micheline, Hemphill, Kristin, Murphy, Terrence & Murphy, Sheigla (2003) Tragic beauties: heroin images and heroin users. *Contemporary Drug Problems* 30(3), 595–617.

Eerola, Kati (2008) ”Mulla on päätös ja valinta tehdä muutoksia sen suhteen mimmosen elämän mä haluun” Huumeita käyttäneiden henkilöiden kuntoutumisen tarkastelua voimaantumisteorian valossa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Pro gradu -tutkielma.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari (2004) Tutkijan monet valinnat. Ihmettelyä laadullisen aineiston äärellä. Teoksessa Jari Eskola & Sami Pihlström (toim.) Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä. Kuopio: Kuopio University Press.

Etherington, Kim (2007) The impact of trauma on drug users' identities. *British Journal of Guidance and Counselling*. 35(4). 455-469.

Etherington, Kim (2007) Trauma, drug misuse and tranforming identites: a life story approach. London: Jessica Kingsley Publishers.

Gergen, Kenneth (2009) Relational Being. Beyond Self and Community. Oxford: University Press.

Gergen, Kenneth (2003) Knowledge as socially constructed. Teoksessa Kenneth Gergen & Mary Gergen (toim.) Social Construction. A Reader. London: Sage Publications, 15–17.

Gergen, Kenneth (1999) An invitation to social construction. London: Sage Publications.

Gergen, Mary (2003) Life stories: pieces of a dream. Teoksessa Kenneth Gergen & Mary Gergen (toim.) Social Construction. A Reader. London: Sage Publications, 65–77.

Gergen, Kenneth & Gergen, Mary (2003) Social Construction. A Reader. London: Sage Publications.

Gergen, Kenneth & Gergen, Mary (1988) Narrative and self as relationship. Teoksessa *Advances in experimental social psychology*. Volume 21. London: Academic Press, 17–53.

Gibson, Barry, Acquah, Sam & Robinson, Peter G. (2004) Entangled identities and psychotropic substance use. *Sociology of Health and Illness* 26(5), 597–616.

Giddens, Anthony (1991) Modernity and self-identity. *Self and society in late modern age*. Cambridge:

Polity Press.

Goffman, Erving (1963) *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. Harmondsworth: Penguin Books.

Gordon, Tuula (2006) *Naistutkimus ja eettisyyden teorit ja käytännöt*. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis & Salla Lötjönen & Irma Sorvali. *Etiikkaa ihmistieteille*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 211. Helsinki.

Granfelt, Riitta (2002) *Pahasta kirjoittaminen*. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 127–141.

Hakkarainen, Pekka, Metso, Leena & Salasuo, Mikko (2011) *Hamppuikäpolvi, sekakäyttö ja doping. Vuoden 2010 huumeikyselyn tuloksia*. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(4), 397–411.

Hakkarainen, Pekka & Metso, Leena (2005) *Märkä pilvi ja vuosi 2004*. *Yhteiskuntapolitiikka*. 70(3), 252–265.

Hakkarainen, Pekka & Metso, Leena (2003) *Huumeiden käytön uusi sukupolvi*. *Yhteiskuntapolitiikka*. 68(3), 244–256.

Harré, Rom (1983) *Personal being*. Oxford: Basil Blackwell.

Hecksther, Dorte (2004) *The individual narrative as a maintenance strategy*. Teoksessa Pia Rosenqvist, Jan Blomqvist, Anja Koski-Jännes & Leif Öjesjö (toim.) *Nordic Council for Alcohol and Drug Research*. NAD publication 44. Helsinki, 247–266.

Heimonen, Päivi (2006) *Nyt uskallan olla minä – päihdeongelmaisten läheisten elämäntarinoita ja identiteettejä*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Hirschovits-Gerz, Tanja (2008) Suomalaisten käsityksiä riippuvuuksista – sukupuolen, iän sekä yhteiskunnallisen todellisuuden vaikutuksia mielikuviin. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Pro gradu -tutkielma.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2003) Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C Työpapereita 47. Rovaniemi, 87–109.

Hyväri, Susanna (2001) Vallattomuudesta vastuuseen – Kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 3. Helsinki.

Hyvärinen, Matti (2004) Eletty ja kerrottu kertomus. Sosiologia 41(4), 297–309.

Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 90–118.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hännikäinen-Uutela, Anna-Liisa (2004) Uudelleen juurtuneet. Yheistökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis, 696, 1455–1616. Tampere.

Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja (2004) Stories of attempts to recover from addiction. Teoksessa Pia Rosenqvist, Jan Blomqvist, Anja Koski-Jännes & Leif Öjesjö (toim.) Nordic Council for Alcohol

and Drug Research NAD publication 44. Helsinki, 231–246.

Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja (1999) Narratives of recovery from addictive behaviours. *Addiction* 94(12), 1837–1848.

Jokinen, Arja (2012) Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 227–266.

Jokinen, Arja (2004) Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Anna Huttunen, Arja Jokinen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Helsinki: Gaudeamus, 74–97.

Jokinen, Arja (2000) Narratiivit muutostyön resurssina. Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino, 131–166.

Jokinen, Arja (1995) Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2012) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Anna Huttunen, Arja Jokinen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Jokinen, Arja, Suoninen, Eero & Wahlström, Jarl (2000) Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino, 15–33.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1996) Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Acta Universitatis Tamperensis sarja A nro 510. Tampere.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaalityön keskusliitto.

Juhila, Kirsi (2012) Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraali. Tampere: Vastapaino, 175–255.

Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 14–47.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 96. Helsinki, 107–123.

Juppi, Pirita (2011) Pahoinvoivia uhreja, turvallisuushuolia ja taloudellisia taakkoja. Nuorten syrjäytymisen tulkintakehykset suomalaisessa uutismediassa. Janus 19(3), 200–220.

Järvinen, Kukka (2010) Kahden päihdekuntoutuskeskuksen asiakkaiden ja ammattilaisten käsityksiä addiktioista. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Kaasila, Raimo (2008) Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Raimo Kaasila & Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kallio, Aku & Ruusuvuori, Johanna (2011) Kertojan katse tarinankerronnassa. Teoksessa Pentti

Haddington & Leila Kääntä (toim.) Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1337. Helsinki, 65–89.

Karjalainen, Karoliina & Hakkarainen, Pekka (2013) Lääkkeiden väärinkäyttö 2000-luvun Suomessa. Esiintyvyys, käyttäjäryhmät ja käyttötarkoitukset. Yhteiskuntapolitiikka. 87(5), 498–508.

Kekoni, Taru (2007) Kannabiksen käyttö, yhteiskunnallinen reagointi ja siihen vastaaminen. Cannabisaktivistien näkökulma. Acta Universitatis Tamperensis 1281. Tampere.

Keltikangas-Järvinen, Liisa (1994) Hyvä itsetunto. Porvoo: Werner Söderström.

Keys, Deborah & Mallett, Shelley & Rosenthal, Doreen (2006) Giving up on drugs: homeless young people and self-reported problematic drug use. Contemporary Drug Problems 33(1), 63–98.

Klen, Antti (1999) Sosiaalinen minä. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Hegelistä Harréen, narratiivista nudistiin. Kuopion yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10. Kuopio, 35–56.

Knuuti, Ulla (2007) Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1. Helsinki.

Kontula, Osmo (1992) Huumeiden käyttäjät suomalaisessa päihdepolitiikassa. Teoksessa Osmo Kontula (toim.) Huumeiden käyttäjät Suomessa. Helsinki: Kirjayhtymä, 11–31.

Koski-Jännes, Anja (2002) Social and personal identity projects in the recovery from addictive behaviours. Addictive Research and Theory. 10(2), 183–202.

Koski-Jännes, Anja (1998) Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava.

Koski-Jännes, Anja & Hänninen, Vilma (1998) Dialogiset prosessit ja riippuvuudesta vapautuminen. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Anna-Maija Pirttilä-Backman (toim.) Sosiaalinen vuorovaikutus. Helsinki: Otava, 173–191.

Koski- Jännes, Anja, Holma, Kari, Hirschovits-Gerz, Tanja & Raitasalo, Kirsimarja (2013) Kansalaisten käsitykset addiktioiden vaarallisuudesta. Kansainvälinen vertailu. Teoksessa Tuukka Tammi & Pauliina Raento (toim.) Addiktioyhteiskunta. Riippuvuus aikamme ilmiönä. Helsinki: Gaudeamus, 51–72.

Kotro, Arno (2005) Musta morsian. Helsinki: Like.

Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Acta Universitatis Tamperensis 1149. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kulmala, Anna (2004) Toiset identiteettiä rakentamassa. Yhteiskuntapolitiikka 69(3), 231–241.

Kulmala, Anna & Valokivi, Heli & Vanhala, Anni (2003) Sosiaalityön kohtaamisia asiakkaiden kertomana. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi, 125–146.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuula, Arja & Tiittula, Sanni (2010) Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 446–459.

Kuure, Tapio (1996) Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kuusela, Pekka (2000) Elämänmuutos ja sisäisen tarinan rakentaminen. Yhteiskuntapolitiikka 65(2),

177–179.

Kuusisto, Katja (2010) Kolme reittiä alkoholismista toipumiseen. Tutkimus muutoksesta hoidon ja vertaistuen avulla sekä ilman professionaalista hoitoa. Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1492. Tampere.

Kuusisto, Katja (2009) Päihderiippuvuudesta toipumisen eri reitit. Teoksessa Tuukka Tammi, Mauri Aalto & Anja Koski-Jännes (toim.) Irti päihdeongelmasta. Helsinki: Edita, 32–48.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010) Asiakkuus – Sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Lieblich, Amia, Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar (1998) Narrative Research. Reading, Analysis and Interpretation. Applied Social Research Methods Series 47. Thousands Oaks: Sage Publications.

Marttunen, Mauri & Kiianmaa, Kalervo (2003) Nuoret ja päihteet. Teoksessa Mikko Salaspuro, Kalervo Kiianmaa & Kaija Seppä. Päihdelääketiede. Helsinki: Duodecim, 100–106.

Matinlompola, Unto (2002) Pahan keskellä. Pahan tunnistaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 18–41.

Mayock, Paula (2002) Drug pathways, transitions and decisions: The experiences of young people in inner-city Dublin community. Contemporary Drug Problems 29(1), 117–156.

McAdams, Dan (1993) The stories we live by. Personal Myths and the Making of the Self. New York: William Morrow & Company.

McIntosh, James & McKeganey, Neil (2000) Addicts' narratives of recovery from drug use: constructing a non-addict identity. *Social Science and Medicine* 50(10), 1501–1510.

Measham, Fiona, Newcombe, Russell & Parker, Howard (1994) The normalization of recreational drug use amongst young people in North-West England. *The British Journal of Sociology* 45(2), 287–312.

Murray, Kevin (1989) The Construction of identity in the Narratives of Romance and Comedy. Teoksessa John Shotter & Kenneth J. Gergen (toim.) *Texts of Identity*. London: Sage Publications, 176–205.

Murto, Lasse (2006) Ilkeät ongelmat haaste hyvinvointipalveluille. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 135–143.

Niemelä, Jorma (2002) Identiteettityö, sosiaalinen pääoma ja marginaalista murtautuminen. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 76–93.

Niemelä, Jorma (1998) Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta. *Stakes tutkimuksia* 96. Helsinki.

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: SoPhi 89.

Olsen Anna (2009) Consuming e: Ecstasy use and contemporary social life. *Contemporary Drug Problems* 36(1), 175–191.

Onnela, Tapio (2001) Huumeet ja huumekontrolli historian näkökulmasta. Teoksessa Tapio Onnela (toim.) *Pyhä huumesota. Huume politiikan pelkoja ja utopioita*. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 19–40.

Palola, Elina, Hannikainen-Ingman, Katri & Karjalainen, Vappu (2012) Nuorten syrjäytymistä on tutkittava pintaa syvemmin. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(3), 310–315.

Parker, Howard (2004) Normalization as a barometer: Recreational drug use and the consumption of leisure by younger Britons. *Addiction Research and Theory* 13(3), 205–215.

Parker, Howard & Williams, Lisa & Aldridge, Judith (2002) The Normalization of 'Sensible' Recreational Drug Use: Further Evidence from the North West England Longitudinal Study. *Sociology* 36(4), 941–964.

Partanen, Juha (2002) Huumeet maailmalla ja Suomessa. Teoksessa Olavi Kaukonen & Pekka Hakkarainen (toim.) *Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 13–37.

Perälä, Jussi (2011) ”Miksi lehmät pitää tappaa?” Etnografinen tutkimus 2000-luvun alun huumemarkkinoista Helsingissä. *Terveiden ja hyvinvoinnin laitos Tutkimuksia* 56. Helsinki.

Piispa, Matti, Helakorpi, Satu, Laitalainen, Elina, Uutela, Antti & Jallinoja, Pii (2008) Huumekontaktit ja huumemielipiteet. Tutkimus työikäisistä suomalaisista 1996–2007. *Kansanterveyslaitoksen julkaisuja sarja B nro 5*. Helsinki.

Plumridge, Elizabeth & Chetwynd Jane (1999) Identity and social construction of risk: injecting drug use. *Sociology of Health & Illness* 21(3), 329–343.

Pohjola, Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 42–62.

Pohjola, Anneli (2003) Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus*. Lapin yliopisto. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C Työpapereita 47. Rovaniemi, 53–67.

Päihdetilastollinen vuosikirja 2010. (2010) Alkoholi ja huumeet. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino.

Raento, Pauliina & Tammi, Tuukka (2013) Addiktio – ristiriitainen ja vaikutusvaltainen ilmiö. Teoksessa Tuukka Tammi & Pauliina Raento (toim.) Addiktioyhteiskunta. Riippuvuus aikamme ilmiönä. Helsinki: Gaudeamus, 7–27.

Raunio, Kyösti (2011) Gradun hyvät käytännöt. Konkreettinen johdatus tutkielman tekemiseen. Tampereen yliopisto.

Reith, Gerda & Dobbie, Fiona (2012) Lost in the game: Narratives of addiction and identity in recovery from problem gambling. *Addiction Research and Theory*. 20(6), 511–521.

Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: Sage Publications.

Roos, J. P. (1988) *Elämäntavasta elämäkertaan*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Roy, Élise & Nonn, Éva & Haley, Nancy (2008) Transition to injection drug use among street youth – A qualitative analysis. *Drug and alcohol dependence* 94(1), 19–29.

Ruisniemi, Arja (2006) Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. *Acta Universitatis Tamperensis* 525. Tampere: Tampere University Press.

Ruusuvuori, Johanna (2010) Litteroijan muistilista. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 424–431.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi.

Tampere: Vastapaino, 9–36.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22–56.

Saarnio, Pekka (2004) Päihdeongelmista toipumisen punaista lankaa punomassa. Yhteiskuntapolitiikka 69(3), 287–299.

Saarto, Ari (2003) Huumeet suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Mikko Salaspuro, Kalervo Kiianmaa & Kaija Seppä (toim.) Päihdelääketiede. Helsinki: Duodecim, 69–75.

Saastamoinen, Mikko (1999) Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Hegelistä Harréen, narratiivista nudistiin. Kuopio: Kuopion yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10, 165–192.

Saastamoinen, Mikko (2003) Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen. Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21. Kuopio, 135–162.

Salakari, Juhani (2001) Huumeiden merkityksistä psykiatrian kannalta. Teoksessa Tapio Onnela (toim.) Pyhä huumesota. Huumepolitiikan pelkoja ja utopioita. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 97–126.

Salasuo, Mikko (2001) Mihin pilvi katosi? Huumeaallon taittuminen 1970-luvulla. Teoksessa Tapio Onnela (toim.) Pyhä huumesota. Huumepolitiikan pelkoja ja utopioita. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 180–198.

Salasuo, Mikko & Rantala, Kati (2002) Huumeiden viihdekäyttö ajankuvana. Teoksessa Olavi Kaukonen & Pekka Hakkarainen (toim.) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 38–67.

Salasuo, Mikko & Seppälä, Pauliina (2001) Aaltoja vai vedenpinnan pysyvää nousua? Teoksessa Tapio Onnela (toim.) Pyhä huumesota. Huumepolitiikan pelkoja ja utopioita. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 227–238.

Sarkola, Taisto & Eriksson C. J. Peter (2003) Nainen ja päihteet. Teoksessa Mikko Salaspuro, Kalervo Kiiänmaa & Kaija Seppä. Päihdelääketiede. Helsinki: Duodecim, 95–98.

Seppälä, Pauliina (2001) Ravekulttuuri ja laittomat päihteet: Yhteisöllisyyttä, etiikkaa ja identiteettiä. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

Silverman, David (2006) Interpreting qualitative data. Third edition. Los Angeles: Sage Publications.

Strandell, Harriet, Julkunen, Ilse & Lamminen, Katri (2002) 'Ku ois vaan sellane normaali elämä'. Elämänsä kulku marginaalista katsoen. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi 65, 111–124.

Suoninen, Eero (2012) Identiteettien rakentuminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraali. Tampere: Vastapaino, 89–130.

Suoninen, Eero & Virokannas, Elina (2008) Juvenile and drugs. Fascination of contesting identities. Young. Nordic Journal of Youth Research 16(1), 47–65.

Sznitman, Sharon Rodner (2008) Drug normalization and the case of Sweden. Contemporary Drug Problems 35(2), 447–480.

Tamminen, Mikko (2000) Paluu normaaliin. Tutkimus addiktiivisen päihteidenkäytön lopettamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, raportteja 247.

Toiviainen, Riitta (2008) Palvelujärjestelmä sulkee ovet päihderiippuvaisilta. Teoksessa Tuuli

Hirvilammi & Markku Laatu (toim.) Toinen vääräyyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 157–170.

Tuominiemi, Veli (2010) Törmäys todellisuuteen. Narratiivinen tutkimus alkoholiriippuvuudesta ja toipumisesta. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Helsinki: Edita Prima. www.pro.tsv/tenk.

Valkonen, Jukka (2007) Psykoterapia masennus ja sisäinen tarina. Kuntoutussäätiö Tutkimuksia 77. Helsinki.

Valkonen, Jukka (2002) Kuntoutus, tarinat ja soveltava sosiaalipsykologia. Kuntoutussäätiö Tutkimuksia 70. Helsinki.

Valverde, Mariana & White-Mair, Kimberley (1999) 'One Day at a Time' and Other Slogans for Everyday Life: The Ethical Practices of Alcoholics Anonymous. *Sociology* 33(2), 393–410.

Varjonen, Vili, Tanhua, Hannele & Forsell, Martta (2014) Huumetilanne Suomessa 2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos Raportteja 5. Helsinki.

Virokannas, Elina (2004) Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Tutkimuksia 144. Helsinki.

Virokannas, Elina (2003) Tiedon tuottaminen ja yllättävät käännteet huumehoitoyksikön nuorten haastatteluissa. *Nuorisotutkimus*. 21(3), 18–31.

Virokannas, Elina (2002) Normaalin merkitykset huumehoitoyksikön nuorten puheessa. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylän

yliopisto: SoPhi, 125–144.

Väyrynen Sanna (2009) Nuorten kokemuksia huumeiden käyttöön puuttumisesta. Teoksessa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 96. Helsinki, 107–123.

Warsell, Leena & Vertio, Harri (2003) Päihdehaittojen ehkäisystrategiat ja ehkäisevä päihdetyö. Teoksessa Päihdelääketiede. Mikko Salaspuro, Kalervo Kiianmaa & Kaija Seppä (toim.) Helsinki: Duodecim, 47–54.

White, Michael & Epston, David (1990) Narrative Means to Therapeutic Ends. Adelaide: Dulwich Centre.

Ylijoki, Oili-Helena (2001) Rom Harré. Toimijuus, kieli ja moraali. Teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Tampere: Vastapaino, 225–251.

Ylijoki, Oili-Helena (1998) Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio. Tampere: Vastapaino.

Ylikangas, Mikko (2009) Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800-1950. Jyväskylä: Atena Kustannus.

LIITTEET

Liite 1. kirjoituspyyntö

Haluatko kertoa tarinasi huumeiden käytöstä ja käytön lopettamisesta?

Valmistelen sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten elämäntarinoihin liittyen. Huumeiden käytöstä ja käyttäjistä puhutaan ja kirjoitetaan paljon, mutta valitettavasti huumeiden käyttäjien oma ääni ei aina tule kuulluksi tarpeeksi hyvin. Tutkielmallani haluan tuoda esiin huumeiden käytön kokeneiden ajatuksia elämästään ja itsestään. Mikäli sinulla on takanasi huumeiden käyttöä, jonka olet joskus kokenut ongelmaksi, mutta josta olet jo päässyt eroon, voit halutessasi osallistua tutkimukseen kirjoittamalla elämäntarinasasi.

Toivoisin, että toisit kirjoituksessasi esiin ainakin kaksi seuraavaa asiaa:

Kokemuksiasi siitä miksi ja miten aloitit, jatkoit ja lopetit huumeiden käytön.

Kokemuksiasi siitä, miten olet muuttunut (jos olet) huumeiden käytön aloittamisesta, sen lopettamiseen.

Käsittelen kirjoitukset nimettömänä. Toivoisin, että kirjoituksestasi ilmenee kuitenkin ikäsi ja sukupuolesi. Pyydän sinua lähettämään kirjoituksesi minulle joko postitse tai sähköpostitse 30.02.2014 mennessä.

Kiittäen,

Noora Hulkkonen

(yhteystiedot)